

СЪДЪРЖАНИЕ

СЪДЪРЖАНИЕ	1
ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ	3
ПРАВА НА ЖЕНИТЕ И МЕХАНИЗМИ ЗА ЗАЩИТАТА ИМ В ЕВРОПА НА ХХ ВЕК	5
БИБЛИОГРАФИЯ	45
АВСТРИЯ	46
АЛБАНИЯ	49
БЕЛГИЯ	52
БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА	54
ВЕЛИКОБРИТАНИЯ	57
ГЕРМАНИЯ	61
ГЪРЦИЯ	64
ДАНИЯ	66
ЕСТОНИЯ	68
ИРЛАНДИЯ	70
ИСЛАНДИЯ	72
ИСПАНИЯ	74
ИТАЛИЯ	77
КИПЪР	79
ЛАТВИЯ	80
ЛЮКСЕМБУРГ	85
МАКЕДОНИЯ	87
МАЛТА	89
МОЛДОВА	92
НИДЕРЛАНДИЯ	95
НОРВЕГИЯ	97
ПОЛША	100

ПОРТУГАЛИЯ	102
РУМЪНИЯ	104
РУСИЯ	106
СЛОВАКИЯ	108
СЛОВЕНИЯ	110
СЪРБИЯ И ЧЕРНА ГОРА	113
ТУРЦИЯ	116
УНГАРИЯ	118
УКРАЙНА	121
ФИНЛАНДИЯ	124
ФРАНЦИЯ	127
ЧЕХИЯ	129
ШВЕЙЦАРИЯ	131
ШВЕЦИЯ	133
БЪЛГАРИЯ ПО ПЪТЯ КЪМ ОБЕДИНЕНА ЕВРОПА	135
ЖЕНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ В БЪЛГАРИЯ	150
МЕЖДУНАРОДНИ СЪБИТИЯ	156
ЦИТИРАНИ МЕЖДУНАРОДНИ АКТОВЕ	157
ВАЖНИ ИНТЕРНЕТ АДРЕСИ	159

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

ОН	Общество на народите
СОН	Статут на Обществото на народите
МСОН	Мандатна система на Обществото на народите
МОТ	Международна организация на труда
УООН	Устав на Организацията на обединените нации
ООН	Организация на обединените нации
СМС	Статут на Международния съд
МХПЧ	Международна харта за правата на човека
ВДПЧ	Всеобща декларация за правата на човека
МПГПП	Международен пакт за гражданските и политическите права
МПИСКП	Международен пакт за икономическите ,социалните и културните права
КПЧ към ООН	Комисия по правата на човека към ООН
ОС на ООН	Общо събрание на ООН
ВКПЧ	Върховен комисар по правата на човека към ООН
ГС на ООН	Генерален секретар на ООН
ГА на ООН	Генерална асамблея на ООН
КСЖ към ООН	Комисия по статута на жените към ООН
ИКОСОС	Икономически и социален съвет на ООН
КПЧ към ООН	Комисия по правата на човека към ООН
СС на ООН	Съвет за сигурност на ООН
ФППГПП	Факултативен протокол към МПГПП
КРЗМЖРЕТ	Конвенция (№100) на МОТ за равно заплащане на мъжете и жените работници за еднакъв труд – 1951 г .
КППЖ	Конвенция за политическите права на жените – 1952 г .
КГОЖ	Конвенция на ООН за гражданството на омъжената жена – 1957 г .
ЮНЕСКО	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
КБДСО	Конвенция на ЮНЕСКО за борба с дискриминацията в сферата на образованието – 1960 г .
КЕВФРД	Конвенция за елиминиране на всички форми на расова дискриминация – 1969 г .
КЕВФДСЖ	Конвенция за елиминиране на всички форми на дискриминация спрямо жените
КЗПД	Конвенция на ООН за правата на детето – 1989 г .
МКНР	Международна конференция по населението и развитието
ЧСКЖ	Четвърта световна конференция на жените
ССЕ	Статут на СЕ

ЕКПЧ	Европейска конвенция за правата на човека и основните свободи
СЕ	Съвет на Европа
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
КМ	Комитет на министрите на СЕ
ПА	Парламентарна асамблея на СЕ
ЕКСП	Европейски комитет за социални права
НПО	Независими неправителствени организации
ЕКПИНОУОН	Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията и на нечовешкото или унижително отношение или насилие
ЕСХ	Европейска социална харта
ЕС	Европейски съюз
ЕК	Европейска комисия на ЕС
ЕКСП	Европейски комитет по социални права
КРМЖ	Комитет за равенство между мъжете и жените
ДЕС	Договор за Европейски съюз
ДЕО	Договор за Европейска общност
РД	Римски договор
ЕОм	Европейски омбудсман
РСРП	Рамкова стратегия на ЕС за равнопоставеност между половете – 2001-2005 г.
КРМЖ	Комитет за равенство между мъжете и жените

ПРАВА НА ЖЕНИТЕ И МЕХАНИЗМИ ЗА ЗАЩИТАТА ИМ В ЕВРОПА НА ХХ ВЕК

"Ius est ars aequi et boni..."¹

Разликите в социално-икономическото положение на хората от различни раси, народи, региони или по полове се явява закономерен резултат от протичащите бързи темпове на развитие на богатите индустриални държави и изоставането на бедните, развиващи се страни. В условията на засилваща се и все по-ярко осезаема глобализация, правата на човека, едновременно със запазването на неотменимостта си, се изпълват с ново съдържание. Нови измерения придобиват както правото на живот, на труд и на равенство в брака, така и правото на информация и добра администрация, на защита срещу нечовешко или унижително отношение, на равно заплащане за еднаква работа и на честен и справедлив процес. Все по-сигурните и всеобхватни гаранции за спазването на тези права са резултат от постигането на важни задължителни договорености на междудържавно ниво от средата на XIX в. до днес. Важно място сред групите специални права заемат правата на жените. Като представители на уязвимите групи, жените се нуждаят от специална закрила. Решение на този проблем е търсено още в началото на XX век с подписването на някои международни актове, в които са намерили регламентация някои отделни права като правото на специална закрила на майчинството Конвенция № 3 за наемането на работа на жени преди и след раждане на дете – 1919 г./, необходимостта от специална закрила на жените и децата по време на война Декларация на Генералната асамблея на ООН за закрила на жените и децата по време на бедствия и въоръжени конфликти – 1974 г./.

Неравнопоставеността между половете по цял свят е пряка последица от хилядолетните културни, религиозни, политически и социални модели на поведение, следвани в човешката история. В резултат на тези традиции, днес голяма част от жените по света живеят в условия на постоянен психически или физически тормоз, забранява им се право на избор на съпруг, професия или свободно придвижване. В началото на XXI в. те нямат достъп до образование и медицинско обслужване, биват продавани, заменяни, убивани, обрязвани и угоявани поради съображения на религиозен фанатизъм или културни дадености. Ежедневните лишения, дискриминация и незачитане на личността и нуждите им са довели до предприемане на мерки в световен мащаб за ограничаването на проявите на насието върху жени и гарантирането на естествените им и неотчуждими

¹ лат. Правото е изкуство за справедливост и добро – бел авт.

права. Фундаментални документи в тази насока се явяват Всеобщата декларация за правата на човека на ООН /1948 г./, Международният пакт за гражданските и политическите права /1966 г./, Международният пакт за икономическите, социални и културни права /1966 г./, Конвенцията за политическите права на жените /1953 г./, Конвенцията за елиминирането на всички форми на дискриминация срещу жените, Европейската конвенция за правата на човека на СЕ, Европейската социална харта на СЕ и др. Както става ясно, правата на жените са обект на защита на глобално и регионално ниво и могат успешно да бъдат реализирани само при желание на държавите-съдоговорителки да спазват поетите задължения, кореспондиращи на уредените права².

*

* *

След преживения ужас на Втората световна война, на международната сцена вече е назрял момента за предприемане на решителни стъпки за създаване на международна организация, която да следи за спазването на правата на човека във всички държави, както и да се установят нови механизми за гарантиране сигурността на отделните държави чрез изграждането на световна система за сигурност.

Изключително висок и неоспорван е интензитетът на обвързване за страните-съдоговорителки с **Устава на Организацията на обединените нации**, подписан на 26.06.1945 г. в Сан Франциско на заключително заседание на Конференцията на Обединените нации за създаване на международна организация, който влиза в сила на 24.10.1945 г. **Статутът на Международния съд** е неделима част от Устава. Въпреки че не постигна изцяло амбициозните цели, които се очакваха от Конференцията, УООН за пръв път интернационализира посочването, гарантирането и спазването на човешките права. Това стана възможно чрез взаимно постигнатите договорености между участващите в Конференцията страни, като по този начин кодификацията на правата беше извадена от компетентността само на вътрешнодържавните юрисдикции. Нещо повече, с течение на годините ООН успя да конкретизира задълженията на страните в тази насока и създаде институции, основаващи се на УООН, които да следят за спазването на правата от всички държави /например Комисията по правата на човека на ООН, за която ще стане дума по-долу/.

Комисията по правата на човека към ООН е създадена през 1945 г. в Ню Йорк, като подпомагаща дейността на Съвета за икономически и социални въпроси. За своята многогодишна история тя напълно отговаря на

² Правата на жените ще бъдат разгледани не по видове или групирани по съдържание, а с оглед развитието на уредбата им на световно и европейско ниво.

поставените задачи пред органите на ООН, а именно широкомащабна дейност по всички въпроси, свързани с правата на човека: образователна, разяснителна, тълкувателна, информационна, изследователска, превантивна, защитна, и т.н., с което не би могла да се справи никоя друга национална или неправителствена организация. За повече от половин век КПЧ изготви проект за Международна харта за защита правата на човека, проект за Конвенция за защита на гражданските и политическите права и др.

Особено значение в структурата на ООН и голяма роля за утвърждаването и гарантирането на правата на жените в международен мащаб има Комисията по статута на жените към ООН, създадена през 1947 г. С течение на годините, КСЖ утвърди своя авторитет и през 80-те години на миналия век Съвета за икономически и социални въпроси я упълномощи да извършва проверки в определени рамки на конкретни нарушения на правата на жените. Най-важните въпроси, с които се занимава КСЖ са събиране и систематизиране на информацията относно всички форми на дискриминация спрямо жени, разглеждане на фактически и правни проблеми във връзка с неравностойното им положение в обществото, организирането на различни форуми за обсъждане и решаване на възникналите сериозни въпроси за защита правата на жените. В последните години много се засили дейността на КСЖ по утвърждаването образа на съвременната жена като стабилна и неизменна част от глобализиращото се общество. Стремешт е да се предложат чрез различни форми решения за по-доброто икономическо, социално и политическо положение на днешната жена. Самият факт, че на такова високо ниво се говори за проблеми на жените и има създадена специална структура, независима от Комисията по правата на човека към ООН, означава, че дори и в началото на XXI в. сме изправени пред ситуацията на все по-ярко, необяснимо и засилващо се насилие спрямо жени и потъпкване на изконните им човешки права, признати и гарантирани от международния правов ред, въпреки обединените усилия на всички нации по света срещу тези явления.

Третият орган в ООН, който има различни правомощия в областта на правата на човека е Върховният комисар по правата на човека. ВКПЧ е създаден като институция с Резолюция 48/141 на ОС на ООН от 20.12.1993 г. след Световната конференция по правата на човека, която се проведе през 1993 г. във Виена. ВКПЧ е служител в ООН и носи цялата отговорност за осъществяваната от ООН политика по защита правата на човека. В своята дейност той е подчинен само на Генералния секретар на ООН и ръководи поверен му Център по правата на човека, който е Секретариат на ООН по правата на човека и координира активните действия на ООН за защита правата на човека. Изключително важен бе приносът на Мери Робинсън – първата жена Върховен комисар по правата на човека, за утвърждаване ролята на жените на международната политическа сцена.

На 10.12.1948 г. с Резолюция 217А на Общото събрание на ООН беше приета Всеобщата декларация за правата на човека. Преобладаващото мнение на специалистите е, че тъй като ВДПЧ сама по себе си няма договорен характер, тя се явява едно авторитетно и разширително тълкуване на УООН в областта на човешките права. Въпреки че като цяло има пожелателен, а не задължителен характер, тя представлява един подробен и сравнително изчерпателен каталог от права и свободи, които се признават на отделния човек в една държава. Държавите, присъединили се към Декларацията същевременно поемат и международен ангажимент, че след подписването ѝ ще защитават и гарантират правата на своите граждани. Доста ясно вече се очертават и правата на жените, като още в Преамбюла на Декларацията се говори за "вярата в равноправието на мъжете и жените". Посочването на тази вяра още в началото, преди всички разпоредби, е израз на характерната за всяко човешко същество увереност и стремеж, че човек се ражда свободен и равен с всички останали, без разлика, както по-нататък говори Декларацията чл. 2, ал.1/ "на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други възгледи, национален или социален произход, материално, обществено или друго положение". Особено важни са и прокламираните в чл. 4 забрани на робството, търговията с роби или крепостничество във всичките им форми. Чрез робството столетия наред са били нарушавани едни от естествените права на човека – независимо дали е мъж или жена – а именно, правото да бъде родител и необезпокояван да отглежда своето потомство. Почти никъде в правната теория, там където се разглеждат в исторически аспект правата на жените, не се споменава или бегло се коментира факта на робство или крепостничество. Считаме, че за пълното и достоверно изчерпване на темата за правата на жените, теорията трябва да обърне внимание първо на правото на жената да бъде майка, да може спокойно и без страх да износва, ражда и отглежда своите деца. Правата на майката, правата на родителя са "свещени" във всички религии и са уредени във всички национални правни системи. Като такива, международната общност правилно е приела, че следва да бъдат абсолютно и безвъзвратно оставени в миналото, чрез цялата система и строгост на международните договори, всички форми на ограничения, задължения, използване или принуда на тази основа.

Следващите няколко члена на ВДПЧ третираат забраната за изтезание или жестоко, нечовешко или унижително отношение чл. 5;/ правосубектността на всеки човек чл. 6;/ равенството пред закона чл. 7;/ свободно придвижване чл. 13;/ индивидуалното или съвместно с други лица право на собственост чл. 17;/ активно и пасивно избирателно право чл. 21;/ право на образование чл. 26;/ и др. Тези, а и редица права изброени по-долу, са все още непостижими за милиони жени, живеещи в условия на пълна

изолация, религиозен страх или в условия на консервативни обществени традиции.

Чл.12 подчертава, че не се позволява произволна намеса в личния живот, семейството, жилището, кореспонденцията и др. на отделния човек. Неприкосновеността на личността е гарантирана чрез задължението за създаване на вътрешноправни механизми за ненамеса в личния живот.

Във връзка с правата на жените по-специални се явяват разпоредбите на чл.16 от ВДПЧ: правото свободно да определят своя брачен партньор при навършване на пълнолетие, равните права на съпрузите при сключване, по време и при разтрогване на брака. Сравнително конкретен се явява и чл. 25, ал. 2 от ВДПЧ, който създава задължението за особени грижи и подпомагане на майките и децата, както и за равенството на децата родени в или извън брака.

Въпреки споровете, в теорията за същността на ВДПЧ, тя си остава един от най-забележителните и значими международни документи, обединила усилията на страните след преживяната наскоро война за един по-добър и справедлив свят, където всички хора се раждат, живеят и се трудят равни и свободни.

През 1966 г. са открити за подписване двата Международни пакта на ООН за правата на гражданите. Като част от Международната харта за правата на човека **Международният пакт за икономически, социални и културни права** и **Международният пакт за гражданските и политическите права** имат два общи момента: това са разпоредбите на чл.1, ал.1 и чл.1, ал.2 в двата документа. В своята съвкупност, нормите на двата пакта целят създаване на "обособена международна система, целяща да гарантира спазването на задълженията по актовете. Тези мерки са подсилени в случая на МПГПП от Факултативния протокол към него"³.

Във ВДПЧ не се споменават изрично редица права, които са обект на регламентация в МПГПП. Това са: право на индивида да не бъде лишаван от свобода заради неизпълнение на свое договорно задължение; "правото на всяко дете да придобие гражданство", както и да му бъдат гарантирани такива "мерки на закрила, каквито изисква състоянието му на малолетен"; важно допълнение е и задължението да държавата да не отказва на членовете на етнически, религиозни или езикови малцинства правото "да практикуват собствената си религия или да си служат с родния си език".

В ч. 2, ал.1 на МПГПП страната-съдоговорителка по Пакта заявява, че ще "уважава и осигурява на индивидите на своята територия и под нейна юрисдикция правата, признати в настоящия Пакт, без никакви различия на основата на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други

³ За повече вж. "Международно право по правата на човека", Томас Бургентал и Станимир Александров-стр.33,ЦИД,С.,1997 г.

мнения, национален или социален произход, имотно състояние или месторождение." Съгласно чл.3 от МПГПП всяка високодоговаряща се страна е длъжна да осигури "равни права на мъжете и жените по отношение на всички граждански и политически права, формуирани в настоящия Пакт." Тук можем да направим връзка с чл. 26 от МПГПП, където се прогласява равенство пред закона и задължението на всяка страна да изгради ефективна законова база, която да забрани "всяка дискриминация и да гарантира ефективна защита срещу дискриминация на основата на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други възгледи, национален или социален произход, имущество, рождение или друго състояние". С МПГПП се създаде и Комитет по правата на човека, като една от основните му функции. Определена с ФП към МПГПП/е да разглежда индивидуални оплаквания срещу страни по Пакта за нарушаване на предвидените в него права на човека. Друг важен текст, с оглед закрилата на правата на жените, е чл. 65 от МПГПП, който указва, че "не трябва да се налагат смъртни присъди за престъпления, които са извършени от хора под 18 години и не трябва да се изпълняват на бременни жени". В същия Пакт по-долу чл. 23/се уреждат и основни положения при семейните права, като неразделна част от гражданските права на човека.

МПИСКП съдържа по-детайлно изброяване и уредба на правата на човека, в това число права на жените, отколкото ВДПЧ. В чл. 2, ал. 1 от Пакта се посочва, че договарящата страна не се задължава да реализира веднага всички изброени права. Разликата в произтичащите от самите актове задължения се обяснява с факта, че реализирането на политическите и гражданските права изисква минимално финансиране от бюджета на всяка страна, докато правата по МПИСКП предполагат наличието на сериозни икономически ресурси, които трябва да бъдат определени и използвани за реализирането им. Чл. 2, ал. 2 от Пакта създава задължение за всяка държава-страна по него да гарантира упражняването на всички посочени права без каквато и да е дискриминация, включително по пол и други изброени критерии. Чл. 3 настоява страните, подписали този Пакт, да обявят, че ще осигурят равно право на мъжете и жените да се ползват от всички икономически, социални и културни права, формуирани в него. Особено внимание е обърнато на регламентацията на правото на труд: всеки да се радва на справедливи и благоприятни работни условия, които в частност осигуряват "възнаграждение, което осигурява на всички работници или служители като минимум: справедливо и равно възнаграждение за работа с еднаква стойност без никакви различия, особено за жените да се подсикурат работни условия не по-лоши от тези на мъжете и равно заплащане за равностоен труд". Друго достойнство на цитирания пакт са разпоредбите на чл. 10, където е уредена материята за защитата и подкрепата на семейството, която трябва да оказва обществото, "най-вече по време на създаването и

грижите за децата, докато те са зависими". В ал. 2 на същия член се регламентира "социалната подкрепа на майки по време на един разумен период преди и след раждане. По време на този период работещите майки трябва да бъдат пуснати в платен отпуск или отпуск с подходящи социални помощи". Наблюдението върху изпълнението на Пакта се осъществява от Комитет по икономически, социални и културни права, създаден през 1976 г. с резолюция на ИКОСОС. Правната уредба на гореизброените права не включва подаване на оплаквания срещу държава-съдоговорителка, както това е посочено във Факултативния протокол към МПГПП. Докладите за спазването разпоредбите на Пакта са предават направо в ИКОСОС.

Наред с ООН, и други международни организации приемат различни конвенции, с които се гарантират правата на жените. Международната организация на труда приема през 1951 г. Конвенция № 100/ за равно заплащане на мъжете и жените работници за еднаква работа. Конвенцията дефинира термина "заплащане" като "всяко обикновено, основно или минимално заплащане или заплата и всички други допълнителни суми, които се заплащат директно или индиректно, в брой или по друг начин от работодателя на работника и които произтичат от трудовите му отношения". Терминът "равно заплащане за мъжете и жените за еднаква работа" се отнася до "размера на заплащането, което е установено, без дискриминация на основата на пола". На договарящите се страни са дадени широки възможности при установяването на принципите за еднаквото заплащане на труда на работниците от двата пола като използват всички механизми, заложили в националното им законодателство, легално определените инструменти за изчисляване на работните надници, както и сключването на колективни споразумения между работниците и техните организации, ако има такива и работодателите и техните организации, ако има такива. Разликите в крайното заплащане, обаче, които не са основани на разликата в пола на работника, а са определени на базата на независимо установени критерии, според извършената работа, няма да се смятат за дискриминация по отношение на жените в тяхното заплащане. Много специфичен се явява текста на чл. 9 от Конвенцията, който дава възможност на държава, която я е ратифицирала, да денонсира КРЗМЖРЕТ чрез депозирането на съответния акт пред Генералния секретар на МОТ за регистрация. Условието е да са изтекли 10 години от влизането в сила на Конвенцията за съответната страна, а молбата за денонсиране поражда правни последици едва след изтичането на една година от депозирането ѝ.

ООН продължава през годините своята широкомащабна дейност за установяване и гарантиране правата на жените и през 1952 г. ГА на ООН приема с Резолюция №640(VII) от 20.12. Конвенция за политическите права на жените. Още в преамбюла на Конвенцията се говори за желанието на страните по нея да осигурят еднаква възможност на мъжете и жените да

упражняват политическите си права. Също така се подчертава значимостта на възможността всеки да участва в управлението на страната си, директно или индиректно като се включи свободно, без разлика, основана на пол, в провеждащите се избори. В съответствие с принципите залегнати в УООН и ВДПЧ, Конвенцията съдържа ясно и категорично формулирани три основни текста. В чл 1 и 2 са уредени правото да се гласува и да бъде избран всеки в избираемите държавни органи, като парламентите например, според изискванията на законодателството на всяка държава. Това са основни права, които всички хора трябва да имат възможност да упражняват без прояви на дискриминация или незачитане на свободата на личността. ГА на ООН прие тези права с пълно единодушие при гласуването на текста на Конвенцията, като препоръча на всички високо договарящи се страни, които все още не са извършили промени в законодателството си, да предприемат мерките, необходими да се изпълнят целите на Конвенцията, като се дадат на жените равни права с тези на мъжете. Конвенцията съдържа ясно и практично формулирани препоръки, около които всички партии в една страна могат да се обединят. Чл. 3 от отива дори още по-далеч, като дава възможност на жените да ръководят публични и обществени служби, установени от националното право на всяка държава, на равни начала с мъжете, както и да упражняват различни публични и обществени функции. Предметът на този текст се явява желанието на преговарящите страни да окуражават възможността на жените да участват във всички сфери на управлението. Много важна гаранция за еднаквото и точно спазване на Конвенцията дава чл. 9, който гласи, че "всички спорове между две или повече договарящи се страни, които засягат тълкуването или прилагането на Конвенцията", и които не се разрешат по пътя на преговорите, следва да се отнасят до Международния съд на ООН със седалище в град Хага, Нидерландия.

На 20.02.1957 г. в Ню Йорк е приета и открита за подписване Конвенцията на ООН за гражданството на омъжената жена. Тя потвърждава и доразвива разпоредбата на чл.15 от ВДПЧ, че "всеки има право на националност и никой няма да бъде произволно лишаван от право на националност или от право да промени националността си". Като цяло, националните закони, които уреждат материята на гражданството в една страна са фундаментални за отношенията между индивида и държавата. Конвенцията от своя страна е структурирана така, че да предпазва от трудностите, които възникват при стълкновение на правото на различни държави, когато жената, която се е омъжила за чужденец е лишена от правото на собственото си гражданство без нейно съгласие или остава без гражданство в случай на развод. Тя гарантира, че гражданството на омъжената жена не се променя автоматично след сключването на брака или в зависимост от гражданството на съпруга ѝ, като осигурява правото на

омъжената жена на собствено гражданство. Конвенцията развива докрай принципа, че мъжът и жената имат равни права да придобиват, променят или се отказват от своето гражданство. Тя утвърждава, че нито сключването нито прекратяването на брака между граждани на различни държави, нито промяната в гражданството на съпруга по време на брака, автоматично ще се отрази и промени гражданството на съпругата. По-нататък Конвенцията дава възможност на жената при желание и по изрична молба, да получи гражданство като на съпруга си при спазването на специалните национални процедури по натурализация. Спазвайки тези процедури, трябва да се уважават и следват всички ограничения обаче, които са във връзка с националната сигурност или официалната политика на съответната страна. Високо договарящите се страни се съгласяват да отменят всички закони и да премахнат всяка съдебна практика, според която гражданка на друга държава автоматично променя гражданството си след сключване на брак с нейн гражданин.

Конвенцията срещу дискриминацията в образованието е приета на Генералната конференция на ЮНЕСКО, проведена на 14.11. – 15.12.1960 г. в Париж. В Преамбюла се отчита, че една от основните цели на ЮНЕСКО е институционализирането на сътрудничеството между страните в света с цел установяване и спазване на основните права и свободи на хората и гарантиране на равната им възможност за достъп до образование. За целите на конвенцията в чл. 1 се казва, че дискриминация е "всяко различаване, ограничаване, изключване или предпочитане на базата на раса, цвят, пол, език, религия, политическо или друго мнение, национален или социален произход, икономически условия или месторождение, което има за цел или би се отразило при равното третиране в сферата на образованието и по-специално:

а) лишаването на човек или група от хора от достъп до образование на всяко ниво и от всеки вид;

б) ограничаване на човек или група от хора от образование под средното ниво;

в) установяване или провеждане на различни образователни системи или институции за различните хора или групи от хора;

г) създаване на условия за човек или група от хора, които накърняват човешкото достойнство".

За целите на Конвенцията е определен и терминът "образование" – всички видове или степени на образование, достъпът до образование, стандартът и качеството на образование, условията при които то се осъществява". Чл. 2 на Конвенцията забранява всякаква дискриминация по отношение на пол, а именно "установяването или провеждането на образователни програми различни за учениците от двата пола, ако те не предлагат еднакъв достъп до образование, еднакво квалифициран учителски

персонал, еднакво училищно оборудване и подходящи еднакви допълнителни образователни курсове". За да елиминира и предпази от всички възможни форми на дискриминация, по смисъла на настоящата конвенция, чл. 3 предвижда страните по нея да проведат различни мерки: да отменят всички административни инструкции и да не следват повече установени административни практики, които водят или биха довели до някакъв вид дискриминация; да не допускат никакъв вид специално отношение към учениците, с изключение по признаци като социална нужда или физически недъг; да съдействат за установяването на правила за равно третиране на учениците от националната им държава или на ученици-чужденци. Страните също така са задължени да осигурят безплатно начално образование, да направят средното образование достъпно за всички, да гарантират, че образованието от по-горна степен ще е еднакво достъпно за двата пола с оглед на показаните индивидуални способности и резултати. В чл. 7 от Конвенцията се създава задължение за страните да представят периодични доклади пред Генералната конференция на ЮНЕСКО, в които да съобщават за напредъка си в постигането на целите, поставени от Конвенцията, трудностите, които са преодолели и мерките в административната и законодателна сфера, които са предприели.

През 1969 г. ООН приема Конвенцията за елиминиране на всички форми на расова дискриминация. Тя е предшествана от приетата на 20.11.1963 г. с Резолюция № 1904 (XVIII) на ГА на ООН Декларация за елиминиране на всички форми на расова дискриминация. Тази Конвенция звучи актуално и 40 години след приемането си. Изключително важно е да се подчертае значението ѝ по отношение защитата правата на жените, тъй като често те стават обект на дискриминация не само по полов, но и по етнически признак. В чл. 1 на Конвенцията се казва, че расова дискриминация е "всяко различие, ограничение или предпочитане на основата на раса, етнически произход, цвят и т.н., което цели или резултира в увреждане или унищожаване на равноправното упражняване на човешките права и свободи".

През 1979 г. Общото събрание на ООН, "отчитайки значението на приетите УООН, ВДПЧ, двата Международни пакта за човешките права и други инструменти на ООН и специализираните организации", с намерение да приложи "принципите, залегнати в Декларацията за елиминиране на всички форми на дискриминация спрямо жените", приета по-рано от ГА на ООН, приема Конвенцията за елиминиране на всички форми на дискриминация срещу жените. Като има предвид големия принос на жените за социалния, политическия, икономическия и културния живот и ролята, която играят в семейството и най-вече в отглеждането на децата, тя се явява естествено продължение и допълнение на усилията на ООН на световно ниво "да се осигури всеобщо признание на законите и по този начин – на

принципа на равенство между мъжете и жените". Конвенцията се описва в правната литература като Международен Bill of Rights/на правата на жените, но най-голямото ѝ достойнство е определението, което дава за това в какво се състои дискриминацията спрямо жените. Според чл. 1 от КЕВФДСЖ "дискриминация срещу жените" означава "всяка форма на отделяне, изключване или ограничаване на базата на пол, която цели да навреди или омаловажи зачитането, ползването или упражняването от жените, без значение на семейно положение и на базата на равенство между мъже и жени, на техните човешки права и основни свободи в политическата, икономическа, социална, културна, гражданска или друга област". Очертава се и система от конкретни мерки за действие на отделните държави, реализирани на национално ниво "без забавяне", с цел премахването на тези форми на дискриминация, чрез които се нарушава принципа на уважение на човешкото достойнство изобщо, а именно:

а) да включат принципа на равенство между мъжете и жените в своята правна система; да отменят всякакви норми, които установяват обратното и да приемат подходящи текстове, които забраняват дискриминацията спрямо жените;

б) да установят различни трибунали или други публични институции, за да осигурят ефективна защита на жените срещу проявите на дискриминация;

в) да осигурят елиминирането на всички възможни действия на дискриминация на отделни хора, организации, предприятия или държавни органи спрямо жените.

Конвенцията поставя основата на бъдещата пълна реализация на равенството между мъжете и жените чрез осигуряването на равен достъп и равни възможности на жените в политическия, икономически, културен и социален живот в една съвременна държава. КЕВФДСЖ се явява и първия международен договор, в който се говори за репродуктивните права на жените. Отчита се, че основни причини за неравнопоставеността между половете са културата и традициите на отделната държава или етнос. Същите влияят и върху спецификата на семейните отношения, в които основно се реализират правото на жената на свободен избор на брачен партньор и на свободно и необезпокоявано отглеждане на децата ѝ. В Конвенцията се потвърждава и правото на всяка жена да придобие, промени или да се откаже от своето гражданство и от гражданството на децата ѝ.

От юридическа гледна точка, като особено, специално средство за гарантиране на разглежданите права на жените, интерес представлява разпоредбата на чл. 4 от Конвенцията. Става въпрос за въвеждането на "временни мерки" във всяка държава, насочени към ускоряването "де факто" на равенството между мъже и жени, което няма да се смята за дискриминация, така както е дефинирана в Конвенцията. Това по никакъв

начин, обаче, не бива да води до "въвеждане на неравни или отделни стандарти", като тези "мерки" следва да се прекратят, "когато се осъществят целите за равни възможности и отношение". Изключително важна, като гаранция за закрилата на правата на жените, се явява и разпоредбата на чл. 5, която обвързва всички страни по Конвенцията "да предприемат национални мерки, за да променят социалния и културния начин на поведение на мъжете и жените, с цел да премахнат предразсъдъците, обичаите и всички други практики, базирани на идеята за малоценност или превъзходство на някой пол или на стереотипните роли на мъжете и жените". Ценно потвърждение на равенството между половете представлява и втората алинея на чл. 5, която прогласява "общата отговорност на мъжете и жените в отглеждането и развитието на техните деца с разбирането, че интересите на децата са от първостепенно значение във всички случаи".

Особено място се отделя на правата на жените в областта на заетостта, където страните се задължават да установят и гарантират отношения базирани на справедливостта и равенството между половете. В чл. 11, ал. 1 (а-е) са уредени правото на труд като неотчуждимо право на всички хора; правото на равни възможности за работа и на равни критерии при подбор за работа; на свободен избор на професия, трудови осигуровки и преквалификация; на здравеопазване и сигурност на работното място; на равно възнаграждение и надбавки и др. С цел премахване на дискриминацията срещу жени на базата на брак или майчинство и ефективно осигуряване правото на работа, в ал. 2 на същия член страните се задължават да предприемат мерки: за забрана "тъй като подлежи на санкции, уволнение поради бременност или отпуск по майчинство" (а); да въведат "отпуск – платен или със съответни социални помощи – без загуба на работа, ранг или социални облекчения" (б); да се борят за осигуряването на "необходимите допълнителни социални помощи, за да могат родителите да съчетават семейните си задължения със служебните си отговорности" (в); да осигурят "защита на жените по време на бременност при работа, която оказва вредно влияние върху тях" (г).

Важен момент от конкретните договорености е и поетото задължение от всяка държава да въведе строги мерки срещу всички форми на трафика на жени, експлоатацията на жени за проституция и експлоатацията на женския труд. Страните също така са обвързани да изготвят и представят на Комитета за елиминиране на дискриминацията спрямо жените към ООН национални доклади на всеки четири години за законодателните, правораздавателните, административните или други предприети мерки за изпълнение на поетите задължения – чл. 15, ал. 1: да предоставят на мъжете и на жените равенство пред закона; ал. 2: да предоставят на жените равна легална правоспособност и еднакъв шанс да упражняват тази

правоспособност наравно с мъжете; ал. 3: да обявят всички договори и други инструменти, насочени към ограничаване на легалните правомощия на жените, за невалидни. След постъпването и обсъждането на всеки национален доклад, Комитетът изготвя коментар. Той обсъжда факторите и трудностите при спазването на Конвенцията за съответната страна и очертава позитивните аспекти на работата досега, посочва предложенията и препоръките за улесняване имплементирането на Конвенцията в националното законодателство занапред.

Коментарът на правата на жените и техните права би бил непълен, ако не споменем Конвенцията на ООН за правата на детето, приета от ГА на ООН с Резолюция №44/25 от 20.11.1989 г. В нея за първи път децата са посочени като правоспособни субекти на международно-правна закрила. Специфичният характер на отношенията майка – дете е отчетен и защитен на най-авторитетно ниво. С оглед на изброените дотук международни конвенции буди интерес въпроса защо толкова късно (почти 40 години след създаването на ООН) е приет този толкова важен акт. Въпреки самостоятелността на лицата – “деца”, техният статут е твърде лесно накърним, поради възрастта и особеното им положение на подрастващи. Високодоговарящите се страни отчитат, че децата имат нужда от подходяща правна закрила преди и след раждането си; че имат право да се наслаждават на щастливо детство, осигурено им от семейството и обществото като цяло; че всички доброволни организации, местни власти и национални правителства са длъжни да гарантират и съблюдават правата на децата, като най-голяма ценност и да предприемат всички законодателни и други мерки за цялостното осъществяване на принципите и постигане на целите на Конвенцията. В самата КЗПД са залегнали основните положения от Декларацията за правата на детето, приета в Женева през 1924 г. и Декларацията за правата на детето, приета на XX-та ГА на ООН на 20.11.1959 г. И днес по света живеят деца при изключително трудни условия, растат без образование и са неподготвени за предизвикателствата, които животът ще постави пред тях. и в този смисъл всички страни следва да положат максимални усилия, за да осигурят защитата и хармоничното развитие на подрастващите. За целите на конвенцията “дете” е “всяко човешко същество под осемнадесет години, освен ако законът, който се прилага по отношение на детето не предвижда настъпване на пълнолетието по-рано”. Всяка страна по Конвенцията се задължава да гарантира на децата различни социални, икономически, политически и културни права без дискриминация по признак “пол, раса, цвят, религия и др. на детето, родителите или законните му настойници”/Чл. 2/. Алинея втора на същия член задължава страните да предприемат всички мерки за предотвратяването на дискриминация или наказание спрямо децата на основата на “статус, изразено мнение, дейност или вяра, на тях, на

родителите им или на законните им настойници". С цел да се насочи детето към подходящо развитие според изискванията на Конвенцията се създават задължения за страните да уважават родителските отговорности и права, да ги улесняват и осигурят максимално възможност за необезпокояваното им упражняване. Чл. 7 от Конвенцията урежда правото на детето на име и гражданство веднага след раждането му, както и правото му да знае кои са и да бъде отгледано от собствените си родители, доколкото това е възможно. Отредено е място и за личните отношения на детето с родителите му, когато те са разделени – отношенията в такива случаи трябва да се изграждат на основата на равни права на родителите и гарантиране в най-голяма степен на правата и интересите на детето на първо място. Родителите и законните настойници носят първостепенната отговорност за отглеждането и възпитанието на децата, която се базира на равни и общи права и задължения. Чл. 14 от КЗПД гарантира правото на детето на свобода на мисълта, изразяването и религията. Те обаче са непосредствено свързани с правата и задълженията на родителите или законните настойници, когато е необходимо, да помагат или насочват децата при упражняването на горепосочените права по начин, който отговаря на капацитета и желанието им. По-нататък Конвенцията говори за различните процедури по осиновяване на деца и мерките, които гарантират правата им /чл. 21;/ размяната на медицинска и друга научна информация между страните с цел осигуряване на максимална грижа за живота, здравето и правилното развитие на децата /чл. 23;/ осигуряването на равен достъп за всички деца до образование /чл. 28;/ предприемането на всички възможни мерки за ликвидирането на експлоатацията на детския труд /чл. 32/ и сексуалната експлоатация на деца /чл. 34;/ закрилата на подрастващите от всички форми на унижително и нечовешко усилие, засягащо достойнството, здравето и пълноценното им развитие /чл. 37;/ защитата и правата на децата при военни конфликти /чл. 38/. Изключително важна, във връзка с правата на жените и защитата им, е разпоредбата на чл. 24. Тук се говори за задължението на всяка държава да осигури адекватно на съвременното развитие на медицината здравно обслужване, като предоставя подходящи грижи за жените-майки преди и след раждане (д); да разработи и приложи програми за превантивна здравна грижа във връзка със семейното планиране, образованието и социалните услуги (ф); да осигури достъп на родителите до всякаква информация за здравето на децата и начините за поддържането му (е).

Като резултат от усилията на всички международни организации през последните десетилетия, и най-вече на ООН, както и за да очертаят наболелите проблеми и да се приемат програми за действие, през деветдесетте години на миналия век се проведеха две световни конференции, които доведоха до революция в международните стандарти за

правата и здравето на жените. През 1994 г. в Кайро се проведе Международната конференция за населението и развитието, последвана през 1995 г. от Четвъртата световна конференция на жените в Пекин. И двете конференции си бяха поставили за цел да установят нови, по-строги и ясни критерии напред по отношение на политиките и програмите, които на всички нива се занимават с равнопоставеността между половете. МКНР приключи с **Програма за действие**, която третира, най-общо, репродуктивното и сексуално здраве на жените, по-успешните методи за семейно планиране и засилване на ролята на жената във всички сфери на живота, като гаранции за устойчив социален и икономически прогрес. Поспециални за Програмата на МКНР са тектовете, касаещи ангажираността на мъжете и засилване на отговорността им по отношение на репродуктивното здраве на жените и елиминирането на всички форми на насилие срещу жени, включително на някои културни традиции, като женските генитални обрязвания⁴.

⁴ Достатъчно е тук да споменем нечовешките "ритуали" по обрязването на части от половите органи на невръстни момичета, които се практикуват все още в някои от африканските страни (Сомалия, Етиопия, Судан, Кения, Сиера Леоне). Статистиката сочи, че 130 млн. жени по света са преминали през тази "процедура на почистване" на женското тяло. Други 2 млн. са преживели насилствени елементарни хирургически процедури. Обикновено всичко се извършва без упойка, използват се бръснари, ножове, стъкла от счупени бутилки. Около 15% от момичетата умират вследствие на преживения шок, кръвоизлив или инфекция. "Убийствата на честта" са друг вид престъпления, за които все още не се наказва или наказванията са символични за умишлено престъпление (от 3 до 12 месеца затвор). В Пакистан например е нормално да убиеш своя роднина, защото е била изнасилена или защото иска развод. В Бангладеш стотици жени биват наранявани ежегодно, защото са отказали да правят секс с непознат мъж. Заливането с киселина е доста разпространено, често, освен до обезобразяване, то води до слепота или дори смърт на жената, която не се е обърнала на подвикване по улицата. В днешен Непал съществуват най-строгите закони срещу аборта. Там жените се осъждат на 20 години затвор за извършен аборт без значение, че са забременели след изнасилване или са били насилени да абортират от "достойните" си роднини-мъже. В Китай съществува политика – семейство само с едно дете – и когато една жена забременее повторно, тогава я насилват да направи аборт. Ако все пак се стигне до раждане докторите убиват детето със смъртоносна инжекция. Купуването на булка на 8 до 10 години срещу пет овена и парче плат все още е уважаван обичай в Афганистан. В Кабул и днес не можете да срещнете жена без традиционната пранджа да я покрива от главата до петите. Явно талибанските правила са актуални и след оттеглянето им от власт. На фона на все по-уверените и утвърждаващи се, като значими фигури в съвременното западно общество жени, някак нереално изглеждат традициите, при които жената се угоява умишлено с цел да бъде "вкарана" в идеала за красота на Мали. Девоичките се задължават да пият по 20 литра мляко на ден и да изядат по

На ЧСКЖ беше приета Пекинската декларация (септември 1995 г.), която набеляза целите, които трябва да се постигнат и пътя, по който следва да се извърви до пълното им реализиране. Подчерта се, че:

- независимо от постигнатия положителен напредък в утвърждаването и гарантирането на статута на жените по цял свят, все още съществува нежелано неравноправие между половете;
- правата на жените и момичетата са неотчуждими и като такива са съществена част от правата на човека и основните свободи;
- жените имат равни права, възможности и право на достъп до всички ресурси; споделят отговорностите заедно с мъжете пред обществото и семейството;
- местното, национално, регионално и международно развитие и мир са постижими и неразривно свързани с положението на жените, които са основна движеща сила за управлението, разрешаването на конфликти и опазването на мира на всички нива;
- всяка жена и момиче имат право да контролират всички аспекти на своето здраве и живот като цяло;
- участието и приноса на жените във всички сектори на съвременния живот, и по-специално техните групи, движения и организации тепърва ще заявяват още по-настоятелно своите цели в реализирането на Програмата за действие, която ще се приеме на тази конференция; последната също така ще се реализира изцяло само при съвместните усилия на всички правителства и на международната общност;
- хората по света трябва да обединят усилията си за елиминиране на всички форми на дискриминация по отношение на жените;
- постигането на устойчиво развитие и социална справедливост за съвременното общество са немислими без участието на жените във всички сфери на обществения живот.

ЧСКЖ стигна дори по-далеч в своя заключителен документ – **Платформа за действие**, като чрез нея се постигнаха международни споразумения за засилване на равнопоставеността между половете, гарантиране на развитието и мира за и с всички жени по света. Включени бяха и отделни текстове за правата на жените-емигранти и жените-бежанки. Бяха очертани дванадесет критични теми, по които бяха предписани и конкретни действия за засилване статуса на жените и гарантирането на правата им. Това са темите: жените и бедността; образование и тренинг за жените; жените и здравето; насилието срещу жени; жените и вълоръжените конфликти; жените и икономиката; жените във властта; институционални

механизми за даване предимство на жените; човешки права; жените и медиите; жените и околната среда; проблеми на подрастващите момичета.

Цялостния подем в материята за защитата правата на жените беше отчетен и на Специалната сесия на Общото събрание на ООН за протичащия процес "Пекин плюс 5" от юни 2000 г. в Ню Йорк. Сесията също беше предшествана от редица подготвителни конференции, проведени на петте континента. Беше събрана много информация, както от докладите на страните, така и от специално назначени комисии и от подготвителния комитет на конференцията. Пет години след ЧСКЖ трябваше да бъдат отчетени резултатите, постигнати от страните в реализирането на поетите ангажименти по Декларацията и Платформата от Пекин. Отчетоха се също и новите предизвикателства след преодоляването на редица пречки по пътя към пълното изпълнение на договореностите от 1995 г. Сесията завърши с приемането на Политическа декларация "за по-нататъшни действия и инициативи за реализиране на Пекинската декларация и Пекинската платформа".

*

* *

Като следствие и допълнение на протичащите в световен мащаб процеси се явяват актовете, приемани от европейските страни и техните обединения. Европейската конвенция за правата на човека е възможност за прилагане на практика на принципите заложили във ВДПЧ, приета от ОС на ООН. Тя е приета от Съвета на Европа и се явява първият фундаментален документ по човешките права и свободи на европейско ниво, приет скоро след края на Втората световна война. Съветът на Европа е основан през 1949 г. и днес обединява 43 държави. В първите години след войната той е първата европейска политическа организация, а днес включва почти всички страни на континента, представляващи около 800 млн. европейци. Неговата основна цел е по-голямото взаимодействие между европейските страни чрез дискусии и международни договорености за осъществяване на единство между неговите членове чрез "съхраняване и осъществяване на идеалите и принципите, които са тяхно общо наследство и за подпомагане на техния икономически и социален прогрес" чл. 1 от Статута на СЕ/. ССЕ се основава изрично върху зачитането на човешките права и върховенството на закона. От това произтича и друга основна цел на Статута, а именно защитата и развитието на достойнството и свободата на личността в рамките на правната държава, която следва да бъде постоянно утвърждавана. Предвижда се, че тежките нарушения на правата на човека, извършени от определена държава-членка, могат да доведат до нейното суспендиране или изключване от организацията. Тя привежда в действие специфични дейности, свързани с правата на човека, посредством редица конвенции или

други способности. Защита на гражданските и политическите права посредством ЕКПЧ; защита на социалните и икономическите права посредством механизма на ЕСХ; дейност в полза на равенство между жените и мъжете – Ръководен комитет за равенство между мъжете и жените; защита на правата на националните малцинства посредством Рамковата конвенция за защита на националните малцинства и др.

Още на първата си сесия Консултативната асамблея по-късно преименувана в Парламентарна асамблея/ на СЕ възлага на Комитета по правните въпроси да разработи механизъм за колективно гарантиране правата на човека. Вследствие работата на комисията, **Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи** (ЕКПЧ) е приета на 04.11.1950 г. в Рим и влиза в сила на 03.09.1953 г. В ЕКПЧ страните-членки приемат, че Конвенцията има действие по отношение на тях дори без да е ратифицирана.

Преамбюлът и чл. 1 на ЕКПЧ съдържат тектове, които определят защитата на човешките права и свободи като основно задължение на страните по нея. Държавите-членки на СЕ изграждат единен механизъм, с който ще "осигуряват на всяко лице под тяхна юрисдикция правата и свободите, определени в част I на ЕКПЧ". Те обявяват, че защитата по Конвенцията ще се ползва без значение на националност, местоживеене, пол, раса и друг правен статус. Като гаранция на тази защита ЕКПЧ обявява, че правителствата на страните по нея ще са отговорни за всяко нарушаване на правата и свободите на всяко лице, когато то се намира под нейна юрисдикция. В част I на ЕКПЧ се съдържат текстове, които защитават конкретни права и свободи: право на живот /чл. 2/; свобода от изтезания /чл. 3/; свобода от робство /чл. 4/; право на неприкосновеност на личния и семейния живот /чл. 8/; право на встъпване в брак /чл. 12/. В някои протоколи, свързани с част I на ЕКПЧ се посочват други права, подлежащи на защита от ЕКПЧ – право на образование и свободен избор на професия /Протокол 1, чл. 2/; право на свободно придвижване и избор на местоживеене /Протокол 4, чл. 2/; равни права на съпрузите /Протокол 7, чл. 5/. Приложението на Конвенцията и възможностите за ограничаване на действието ѝ се уреждат от чл. 13-18. Въз основа на тези текстове организацията привежда в действие редица специфични дейности, свързани със защитата правата на човека посредством договорености между страните-членки с цел изравняване правата на мъжете и жените. Създаден е Ръководен комитет за равенство между мъжете и жените.

Антидискриминационната функция е застъпена по специфичен начин в европейската система за защита правата на човека. Чл. 14 осигурява акцесорна защита спрямо другите основни права и свободи в Конвенцията. Защитата срещу дискриминация няма свое собствено приложение – ЕКПЧ обръща повече внимание на самата забрана отколкото на задължения за

предприемане на конкретни действия. Показателни в това отношение са разгледаните от органите на СЕ случаи: относно статута на неомъжените жени и извънбрачно родените *Marckx v. Belgium*, 1979/; относно дискриминацията срещу жените чрез правилата за емиграция *Abdulaziz, Cabales a. Balkndali v. the UK*, 1985/. Главен елемент от антидискриминационната функция на Института за правата на човека е борбата с принизяването на обществения статус на жените. Установено е, че съвременните реалности водят до случаи на проява на неравнопоставеност, различно третиране и различни решения при аналогични случаи от страна на държавни институции. В момента в СЕ се разглежда нов допълнителен протокол към ЕКПЧ, в който да бъде защитено изрично правото на равенство. Целта е да се подтикнат всички страни-членки към мерки за предотвратяване на дискриминацията към когото и да било и по какъвто и да е признак. Значими резултати в това направление са постигнати от Комитета за равенство между мъжете и жените. През 1990 г. в рамките на VII Международен колоквиум по ЕКПЧ в Копенхаген, Осло и Лунд беше потвърдено значението на принципа на равенството и забраната на дискриминацията като фундаментални принципи. Беше установено, че обхватът на чл.14 не отговаря на изискванията за предотвратяване на проблема и КРМЖ излезе със становище, че в ЕКПЧ не съществуват разпоредби, гарантиращи *de jure* и *de facto* равенството между мъжете и жените и подчерта необходимостта от приемане на допълнителен протокол, в който правото на равенство трябва да бъде защитено самостоятелно. Защитата трябва да се отнесе не към определени групи на обществото, а към всеки отделен индивид. Това ще подпомогне прилагането на ЕКПЧ в по-пълна степен.

Конвенцията може да бъде разгледана като юридически инструмент, допълнен и гарантиран от контролен орган: Европейският съд по правата на човека. В част II на ЕКПЧ се разглежда материята относно Съда, като единен орган по ЕКПЧ, който не може да действа по собствена инициатива и заседава в Страсбург. Учредяването, структурата и юрисдикцията на Съда са уредени в чл. 19-32. Имунитетът и привилегиите на съдиите са уредени в чл. 51. В чл. 34 се дава възможност на всеки отделен гражданин да внесе индивидуална жалба. Има възможност и държава да подаде жалба срещу друга държава за нарушаване на права, защитени от ЕКПЧ. В следващите чл. 35-46 са определени процедурите по разглеждане на конкретните казуси. Правомощията на Генералния секретар на СЕ и Комитета на министрите по отношение действието на ЕКПЧ върху отделните територии, както и резервите, денонсирането и ратификацията са определени в чл. 52-59. До началото на 2003 г. Съдът е разгледал хиляди жалби срещу всички страни в СЕ. Основни проблеми във връзка с положението на жените се поставят по отношение на дискриминацията при наемане на работа, по-ниското

заплащане за еднакъв труд, уволнение или съкращение от работа поради бременност и др. Не са малко и осъдителните присъди за страните по конвенцията.⁵

През 1998 г. е приет Протокол 11 на ЕКПЧ, с който се създава нов единен постоянен орган по ЕКПЧ – Европейски съд по правата на човека, който е резултат от сливането на двата първоначални контролни органа – Комисията и бившия Съд. От влизане в сила на Конвенцията до ден днешен броят на договарящите се страни се е утроил. Постепенно назрява необходимостта от промяна на утвърдената процедура, поради продължителността ѝ и натрупването на дела. Рационализацията на целия механизъм се извършва с оглед поддържане на високо равнище на защита и осигуряване на по-лесен достъп на отделната личност до него. Съставът на съда е равен на броя на страните-членки, като отпадна задължението страните да предлагат и назначават кандидат от своята националност. В рамките на единния съд действат комитети от по трима съдии, които се произнасят по допустимостта на жалбите. Редовните жалби се разглеждат от отделения от по седем съдии. Съдиите са напълно независими и се избират от Парламентарната асамблея на СЕ.

Правото на подаване на индивидуална жалба е регламентирано в чл. 34 от ЕКПЧ: "Частно оплакване може да подава всяко лице, неправителствена организация или група лица, които твърдят че са жертва на нарушение... на правата, провъзгласени от ЕКПЧ". Широката активна легитимация за подаване на жалба изключително много улеснява гражданите на европейските държави. Дава се възможност на всеки отделен индивид, група или неправителствена организация да се жалва срещу действие или бездействие на правителството или орган на държавна власт. Могат да се защитават индивидуални или групови права. Това е един от революционните моменти на Конвенцията и се преодолява традиционното разбиране, че правата на индивида могат да бъдат защитавани единствено от собствените му държавни институции. Жалба може да бъде подадена от всяко лице без значение от неговата националност, пол или раса. Има установено изискване жалбоподателят да бъде засегнат пряко или непряко от държавни органи или длъжностни лица от страни по Конвенцията. Правото да се подаде жалба има лице, което е изчерпало всички средства, предвидени в националното законодателство. По този начин е създадена двойна система за защита на правата на човека – на национално и на наднационално ниво. След изчерпване на всички вътрешноправни средства, като условие за допустимост, жалбата трябва да е била подадена до шест месеца след последното решение на компетентен орган по националното законодателство. Жалбата не може да преследва политически цели, да е с

⁵ За повече подробности вж. в изложението по-долу

пропаганден характер или да е анонимна. Не се разглеждат случаи, които са вече предмет на други международни процедури.

Жалбите се разглеждат от Европейския съд по правата на човека. От създаването си той е имал възможността да даде тълкуване на повечето права, които Конвенцията гарантира. Важна част от съдебната практика заемат делата свързани с правото на личен живот и намесата в семейния живот, защитени от чл. 8 на ЕКПЧ⁶. С приемането на Протокол 11, Съдът вече осъществява и функциите по изпълнение на решенията си, които до 1998 г. се изпълняваха от Комитета на министрите. КМ запази единствено функциите си по контрол върху изпълнението. Тази съкратена процедура значително облекчи и ускори сроковете за разглеждане на оплакванията. Компетенцията на Съда стана задължителна във всички държави. Ако същият се произнесе с осъдителна присъда срещу държава-съдоговорителка, тя има задължението да предприеме необходимите мерки за отстраняване на причините за нарушението и неговите последици. Ако вътрешното ѝ законодателство не ѝ позволява пълното заличаване на последиците от нарушението, Съдът може да я осъди да заплати финансово обезщетение на засегнатата страна.

Специализиран орган в рамките на СЕ е Директоратът по правата на човека. Неговият отдел за ревизия поддържа актуална база данни за жените, вземащи активно участие в политическия процес. Всички държави-членки поддържат и предоставят база данни, касаещи броя на жените, заемащи държавни постове; процента на жените на изборни постове на национално, регионално и местно ниво и мерките, създадени, за да улеснят участието на жените в политическия живот. Съществува постоянно действаща мрежа за обучение и тренинг на жените в управленските структури на местно и национално ниво, за обмен на информация между различните женски асоциации, национални сдружения на общини, сдружения по професионален белег и др. Действащите форми на обмен на мнения, споделяне на най-добри практики, сравнителен анализ на законодателството и прилагането му, способността за разширяване на мрежата от жени, участващи в политическия живот на страните-членки; активизиране на женското участие в процеса на вземане на решения; създаването на устойчиви модели на политическо лобиране и активистка позиция на жените в страните-членки.

От изключително значение за СЕ е създаването на действащ механизъм за спиране на насилието над жени и деца и утвърждаване на законодателни инициативи в тази насока. Безспорно значение в тази насока

⁶ Вж. Напр. *Dudgeon case*, judgment of 22 Oct 1981, 45 Publ. Eur. Court H. R. 5 /1982/; *Malone case*, judgment of 02 Aug 1984, 82 Publ. Eur. Court H. R. 7 /1984/; вж. *Есетата Cohen-Jonathan, Shaw, Lester Tom uschat*

има публикуването на сборник на законовите мерки на страните-членки на СЕ в областта на насилието срещу жени /Том I – Албания – Люксембург; Малта – Великобритания/. Освен наличието на сравнителен правен анализ, така ценен за създаването на законодателство в страните-членки, СЕ е извел и най-добрите практики на стария континент, насочени към решаване на проблемите, свързани с трафика на жени и деца.

След 1979 г. дейността на СЕ за постигане на реално равенство между половете се засили с цел заздравяване на сътрудничеството между европейските страни. Тогава е създаден първия комитет, работещ по проблемите за равенството между мъжете и жените. През 1987 г. е създаден следващия такъв, който разширява функциите си до подпомагане за постигането на истинско равенство между мъжете и жените. Различните методи, които се използват за работа са главно събирането и анализирането на широк спектър от информация /равенство между половете, трафик на хора, домашно насилие, насилие на работното място, джендър интегриране, балансирано участие във вземането на решения, национален механизъм за осигуряването на равенство и др./, което води по-късно до изработването и реализирането на различни проекти за предотвратяване на дискриминацията между половете. В рамките на основната цел на СЕ, а именно "да защитава и допринася за спазването на човешките права във всички страни и да работи за премахването на дискриминацията", се осъществяват различни дейности в областта на равенството между половете. Те са разделени на две основни групи: 1/ "Човешки права – защита, принос, превенция". Тук се включват защитаването и допълването на човешките права на жените срещу намесата в свободата и накърняването на достойнството им; и 2/ "Човешки права и демократични практики в ежедневието". Тук равенството между половете се разглежда като въпрос, който засяга всички сфери на ежедневието на обществото. Набляга се и се набелязват конкретни мерки за гарантиране участието на жените във вземането на важни решения в обществения и политическия живот. Повратна точка в политиката на организацията в областта на равенство между половете се явява Декларацията на КМ от 1988 г. Там се потвърждава, че принципите на равенство между половете е неразделна част от правата на човека и че половата дискриминация се явява пречка за упражняването на човешките свободи. Следвайки тази политика, през 1989 г. Комитетът, занимаващ се с равенството пренасочи дейността си от областта на социалните и икономическите въпроси към правата на човека, което съвпада с основната дейност на организацията. Основаването на РКРМЖ е следващата важна стъпка в политиката на СЕ за осигуряване на равенството. Той е създаден като междуправителствена структура, отговорна за определяне, стимулиране и провеждане на дейностите на ЕС, допринасящи за равенството между мъжете и жените. Той е и пряко подчинен на Съвета на

министрите, от когото получава инструкции и към когото адресира докладите и предложенията си. За членове на РКРМЖ се назначават членове, които се посочват от правителствата на всяка една от държавите-членки. Страни, които не са членове на СЕ могат да изпращат свои наблюдатели в РКРМЖ, които нямат право на глас /например Беларус, Япония, САЩ/ след разрешение на КМ. Издигането му в ранг на ръководен комитет повиши важността и правомощията му /включително и правото да създава подчинени на него структури/, както и показва, че равенството между мъжете и жените е приоритет на организацията. В административно отношение РКРМЖ е в структурата на Главния директорат по човешките права и има Секретариат. Инструкциите на Комитета, дадени му от КМ включват:

1. Да следи и да оценява равенството между мъжете и жените;
2. Да провежда проучвания, анализи и оценки; да се противопоставя на национални политики и сдружения; да изготвя съгласувани политически стратегии, мерки и инструменти за прилагането на равенство и при нужда да подготвя и правни такива;
3. Да осигури европейско съдействие между страните-членки във връзка с постигането на истинско равенство между жените и мъжете като задължително условие за демокрация и за стимулиране на дейността, както на национално, така и на нивото на СЕ;
4. Да изготвя бележки към докладите на Главния секретар за постигане на равенство в рамките на секретариата и дейностите на СЕ;
5. Да си сътрудничи с други ръководни комитети за прилагането на различни проекти и да ги насърчава да прилагат на практика стратегиите за джендър интеграцията с идеята за подобряване и развитие на дейностите им, така че да съдействат за постигането на поставените цели;
6. Да подготвя министерските европейски конференции за равенството между жените и мъжете и да осигурява следването на съответните решения на КМ.

Друга дейност на СЕ, насочена към реалното постигане на високата цел, която си е поставил още от самото си създаване, а именно създаването на гаранции за пълноценното участие на жените в съвременния живот, е насърчаването и подкрепата на политиката за създаване на национални механизми в страните-членки за осигуряване и гарантиране на равенството между половете. Националният механизъм, освен носител на гаранции за развитие на равенството, за съхранение на човешките права, за уреждане на принципите на формалното равенство, се явява и стратегия за развитие на джендър политиката в страните-членки. Съветът на Европа издаде наръчник

с националните механизми за осигуряване на равенство между половете с оглед да се популяризират най-добрите практики и да се насърчат останалите страни-членки, където подобен механизъм все още не е изготвен.

По време на европейската година на езиците специално внимание беше отделено на темата за образованието като предпоставка за пълноценна политика на равенство в Европа. По време на проведения през 2001 г. европейски семинар на тема "Нов социален договор между жените и мъжете: ролята на образованието", Комитетът по образованието и Комитетът за равенство между половете анализираха влиянието на образованието върху джендър баланса в различните държави-членки, а също така предложи на Парламентарната асамблея на СЕ законодателни мерки за решаване на основните проблеми, възпиращи до свободния достъп до образователна инициатива.

Друг акцент в дейността на СЕ през 2001 г. беше проведеният европейски форум "Човешки права на момичетата и младите жени". Форумът целеше да акцентира вниманието на държавните органи и на нестопанския сектор в страните-членки върху специфичните права на пола, на момичетата и младите жени, особено в страните в преход, където те са негови първи жертви. Форумът завърши със специална декларация, насочена към нуждата от бърза и ефективна позиция по решаването на пробелмите на младите момичета и младите жени.

Днес към Парламентарната асамблея на СЕ са създадени 14 парламентарни комитета. С проблеми на защитата правата на жените и свързаните с тях права на детето се занимават Парламентарният комитет по правни въпроси и права на човека /изготвя доклади за защитата на човешките права в Албания, Естония, Румъния, Турция, Молдова, Украйна, България; работи по широк спектър от проблеми заедно с различните НПО, които оказват незаменима помощ по въпроси за половата дискриминация, национални малцинства и защита на правата им, трафик на жени/, Парламентарният комитет по култура и образование /ясно обвързан с Европейската кампания срещу расизма, ксенофобията, антисемитизма и нетолерантността; подготвя доклади за мащабите на образователното ниво в Европа, включващи и материята относно равнопоставеността между половете и достъпа на малцинствата до образование/, Парламентарният комитет по социални, здравни и семейни въпроси /осъществява мониторинг за спазването на ЕХС; призова страните-членки на СЕ, които са и членове на СТО да оказват уважение на основните права на работниците по международни проекти – Препоръка 1308, 1996 г.; на базата на Конвенцията на ООН за правата на детето и в сътрудничество с УНИЦЕФ, Комитетът прие Европейска стратегия за децата – Препоръка 1286, 1996 г., чиято цел беше да се гарантират правата на детето, чрез превръщането им в приоритет

за политиката на всяка страна; Организира инициатива, която доведе до обявяването на 1999 г. за Година на възрастните хора/.

Изключително важна е и ролята на независимите неправителствени организации за осъществяване на цялостната дейност на СЕ в областта на защитата на правата на човека и по-специално на жените. Те работят на местно, регионално, национално и международно ниво. През 1952 г. СЕ отбеляза огромното влияние, което те имат и им се даде възможност да придобият консултативен статут. В момента правилата за сътрудничество с НПО се регулират от Резолюция №93/38 на КМ. СЕ си сътрудничи с НПО във всички форми на организационната си структура: КМ, ПА, Конгреса на регионалните и местни власти в Европа, Междуправителствената работна програма и програмата Дейности за развитие и укрепване на демократичната стабилност. За да получи консултативен статут, всяка НПО трябва да отговаря на следните критерии – да е международна и представителна, както географски, така и в сферата си на дейност, с постоянно седалище и структура; да споделя целите на СЕ и да допринася за работата му. В рамките на този диалог и сътрудничество се организират срещи, колоквиуми, семинари; организациите участват като консултанти при изготвянето на проекти и програми на СЕ; допринасят за работата на междуправителствени временни *ad hoc*/комисии; подготвят меморандуми на Генералния секретар; докладват на обществеността за напредъка на проекти на СЕ в тяхната сфера, оказвайки експертна помощ на Съвета. В рамките на всяка една от организациите са съставени специализирани групи, които са занимават с различни проблеми като права на човека, равенство между мъжете и жените, социални права, крайна бедност.

Важно място в системата от актове, приети от СЕ като допълнение на ЕКПЧ, е **Европейската социална харта**. Това е европейски договор, открит за подписване в Торино през 1961 г. и влязъл в сила през 1965 г. ЕСХ защитава основните социални и кономически права. Тя е допълнена от три протокола. Първият от 05.05.1988 г. гарантира четири групи нови права. Вторият от 21.10.1991 г. ревизира системата за контрол, а третият от 09.11.1995 г. установява процедурата за колективна жалба.

Хартата и нейният Допълнителен протокол от 1988 г. гарантират две групи основни права. Първата група включва правата относно условията на труд – недискриминация в труда; забрана за принудителен труд; профсъюзни права; право на колективно договаряне; право на справедливи условия на труд и справедливо заплащане, включващо право на равно заплащане на мъжете и жените за работа с една и съща стойност; право на професионална ориентация и професионално обучение; забрана на детския труд под 15-годишна възраст и закрила на младежите между 15 и 18 години; права, свързани с майчинството; равноправно отношение към работниците имигранти. Това са правата, чрез които се гарантира свободното и

необезпокоявано упражняване на правото на труд на всички хора без разлика в пола. По този начин се постига по-ефективно използване на предоставяната работна сила, което може да доведе до положителни икономически резултати за всяка отделна страна. Равнопоставеността на половете по отношение на условията за работа създава и атмосфера на толерантност, в която по-лесно биха могли да се реализират и останалите трудови и свързаните с тях социални права.

Втората група права, защитени от Хартата са тези, относно социалната хармония. Тя включва – право за опазване на здравето, социално осигуряване, медицинска помощ и социални грижи; право на децата и младежите за защита срещу физическите и морални опасности; право на семействата и отделните им членове на юридическа и социална закрила; право на възрастните хора на социална закрила. Като цяло равнището на социални услуги е основен белег на развитото, демократично и хуманно общество. Предварителната закрила на правата на определени групи от хора, притежаващи особени качества – малолетие, бременност, възраст, инвалидност – е базата, от която се развиват и по-нататък реализират и редица свързани с тях права. Трябва да отбележим, че защитата правата на подрастващите се явява като превантивна мярка за бъдещето на всяка нация. Израстването на младите и тяхната жизнеспособност и професионализъм са необходими предпоставки за запазването на благоприятна социална атмосфера в съвременното общество.

Системата за контрол по спазване на гореизброените права се основава на доклади, предоставяни ежегодно от договорилите се страни. След влизане в сила на Допълнителния протокол от 1998 г. се предвиждат и колективни жалби, депозиращи от социалните партньори и някои неправителствени организации пред Европейския комитет за социални права. Той даде възможност за разглеждане на колективни оплаквания за нарушаване на ЕСХ паралелно с текущата процедура на разглеждане на правителствените доклади. Чл. 27 от Хартата определя легитимизираните субекти с право на жалба, които са строго определени. Между тях са Международната организация на работодателите, НПО към СЕ Европейски център на Международния съвет на жените⁷, Европейски съвет на федерациите на жените ционисти W IZO⁸, Европейски форум за защита на децата, Европейски институт на омбудсманите, Европейското женско лоби,

⁷ Европейският център на международния съвет на жените обединява национални женски съвети, работещи за равни права и възможности на жените в обществото

⁸ W IZO е съставена от европейски организации, работещи за равни права и възможности на жените и мъжете и борещите се против расизма, ксенофобията и антисемитизма

INTERIGHTS, Международна федерация за семейно планиране/, Националните организации на профсъюзите и др. Жалбите се разглеждат от ЕКСП, който изпраща доклад до КМ, който от своя страна приема резолюция.

Разширяване на кръга от субекти, които имат активна легитимация за подаване на жалби също представлява нов вид гаранция за пълното и ефективно упражняване на признатите права по хартата. Нещо повече, при условие, че новите субекти освен конкретния личен интерес на засегнатите ще защитават и обществения интерес, тази нова разпоредба се прие изключително положително на международно ниво от всички страни. Често лицата, чиито права са били нарушени не сезират компетентните органи в своя защита. С новата активна легитимация се дава възможност на организациите да застанат на страната на тези, чиито права са нарушени и да доказват с всички средства, с които разполагат своите твърдения. В този случай, ако и пострадалото лице се присъедини към организацията, личният и обществен интерес ще бъдат еднакво добре и често успешно защитени.

Същите права се разглеждат и в Хартата на ЕС за основните социални права на работниците. Тази харта е политическа декларация, която не съдържа юридически задължения, а приложението ѝ се гарантира от други текстове. Базира се върху Социалната харта на СЕ, както е посочено и в преамбюла ѝ и често се бърка с нея. Процедурите по приложението на двете харти са свършено различни. Докато изпълнението на ЕСХ е посочено в самата нея и средствата за защита на правата се съдържат в нея, приложението на Хартата на ЕС се осъществява чрез директиви на Европейската комисия. ЕСХ за разлика от Хартата на ЕС гарантира социалните права на цялото население, а не само на работниците. Поширокото ѝ приложно поле е резултат и от по-големия брой страни-членки на СЕ.

Приложението на ЕСХ е разширено от Допълнителния протокол от 1988 г. Четирите нови права, включени в него са: право на равни възможности и еднакво отношение в сферата на труда и обучението без дискриминация по полов признак /чл. 1/; право на информация и допитване /чл. 2/; правото на участие при определянето и подобряването на условията на труд и на работна среда /чл. 3/; право на възрастните хора да получават социална защита /чл. 4/. В условията на все по-засилваща се европейска интеграция на всички страни от стария континент, се променя и съдържанието на правата, които се защитават и гарантират. Новите права, посочени по-горе, изразяват непрестанния стремеж на европейца за все по-пълната правна регламентация на отношенията в съвременното общество в области като равнопоставеност между половете, права на работниците, социално дело и право на достъп до информация. Определянето на тези права и регламентирането им има и друга производна функция в следната

насока : не всички страни на стария континент се намират на еднакъв стадий от общественоеикономическото си развитие и тези разлики предполагат различни правни механизми за регламентация на различни обществени отношения . За някои тепърва предстои преходът към пазарна икономика и устойчиво гражданско общество , други имат вече десетилетна история и утвърдени модели на политическо , икономическо и социално развитие . Чрез регламентацията на тези права , от една страна , се отговаря на вече възникнала необходимост за някои държави от конкретната им уредба , а от друга страна , се дава правен израз и защита на започващи да се развиват тепърва отношения в дадена област за други страни . По-рядко , но е възможен и процеса на влияние върху обществените отношения на западноевропейските страни от по-слабо развитите централноевропейски и източноевропейски страни .

След ревизията на Хартата , в сила от 01.07.1999 г. , тя стана единен инструмент за защита на правата , уредени от нея и Допълнителния протокол от 1988 г . С тази ревизия се увеличават минимално гарантираните социални и трудови права от първоначалния текст на ЕСХ . Увеличава се минималната възраст за наемане на работа в опасни и нездравословни професии от 16 на 18 години . Увеличава се платеният годишен отпуск от 2 на 4 седмици . Отпускът по майчинство от 12 стана 14 седмици . Според чл . 8 § 2 периодът , през който не може да се връчва уведомление за уволнение на жена започва от момента , в който тя съобщи на работодателя си за своята бременност до края на отпуска й по майчинство . Този член бе променен и специалната му закрила е само за работещи жени във връзка с майчинството им . Това е следствие от принципа на равенство между мъжете и жените . Също така в него се регламентира наемането за нощна работа на бременни жени , жени в периода непосредствено след раждане и жени-жърмачки , както и забранява наемането на такива жени за подземна работа в мините и за друга опасна , нездравословна и тежка физическа работа .

Чл . 17 от ЕСХ гарантира правото на децата и младежите на социална , правна и икономическа защита , надхвърляща рамките на труда . Правната уредба на този член се отнася до всички деца , независимо дали са родени от брак или са извънбрачни . Трябва да отбележим , че хартата като инструмент за гарантирането на правата на човека като цяло , освен изричните си разпоредби за различни права , на много места потвърждава или разширява приложното поле на въведената им вече уредба . Това става чрез използването на отделни изрази или думи , които изрично припомнят или препращат към предишно определени и защитени права , но споменати при регламентирането на други такива основни положения , които обаче са непосредствено свързани с първите Много подходящ пример в това отношение са правата на децата , родени извън брака , които са равни с правата на родените в брака /.

Чл. 26 от ЕСХ дава уредбата на правото на зачитане на достойнството по време на труд. Той изисква съдействие от страна на държавните органи за осъзнаване, информиране и предотвратяване на сексуален тормоз или друго предизвикателно действие срещу работниците. В следващия член се регламентират правата на работниците със семейни задължения да имат равни възможности и да бъдат третирани равностойно. Целта е да се вземат специални мерки, за да се улесни запазването и връщането на работа след отсъствие поради семейни задължения към децата.

Изпълнението на задълженията по Хартата е предмет на международен контрол. Той се основава върху националните доклади, които страните предоставят периодично чл. 21/. Коригиращият протокол от 1991 г. е приет, за да подобри контролната система на ЕСХ. Той изяснява компетенциите на Правителствения комитет и на Европейския комитет за социални права. ЕКСП е съставен от независими експерти по въпросите на ЕСХ и е компетентен от юридическа гледна точка да определя съвместимостта на националните законодателства със задълженията, произтичащи от Хартата. На второ място Торинският протокол подобрява процедурата за консултации с неправителствените организации, работодателите и синдикатите. Съгласно чл. 6 на Протокола, Парламентарната асамблея не изпълнява повече ролята на контролен орган.

В процедурата за контрол участват следните органи:

- Европейски комитет за социални права – съставен от девет независими експерти, избрани от КМ и подпомагани от един наблюдател на МОТ. Той разглежда докладите на страните и дава юридическа оценка за изпълнение на поетите задължения;
- Правителствен комитет – съставен от представители на страните-участнички в ЕСХ, който се подпомага от наблюдатели на европейски синдикални организации;
- Комитет на министрите – приема резолюции в края на всеки контролен цикъл и издава препоръки при необходимост за привеждане на националното законодателство в съответствие с хартата.

ЕСХ е важен документ при защита на основните социални права и свободи, деклариращи във ВДПЧ, ЕКПЧ и другите международни документи в областта. Като съществен елемент от защитата на правата на жените се явяват някои конкретни разпоредби на хартата. Чл. 3, § 3 гласи, че за да се осигури ефективното упражняване на правото на справедливо възнаграждение, договарящите се страни се задължават да признаят правото на мъжете и жените на равно заплащане за равен труд. Това право трябва изрично да се подчертае в националните законодателства. Те трябва да включат текст, който да постановява, чи всички клаузи на трудовите договори или колективните споразумения, които нарушават принципа на

равно заплащане, са нищожни и съдът да има правото да ги анулира. Работниците трябва да бъдат защитени от закона срещу репресии от работодателите, когато настояват за равно заплащане – включително и забрана за уволнение поради тази причина. Също така трябва да бъдат предвидени санкции за работодателя.

Чл. 8 урежда правата, свързани с майчинството и условията за труд на жените. Той задължава договарящите се страни да осигурят на работещите жени преди и след раждане платен отпуск не по малък от 14 седмици /§1/. Този параграф налага две задължения на страните – минимален размер на отпуска по майчинство и правото на финансова помощ през това време.

Чл. 8, § 2 предвижда забрана за работодателите да връчват предизвестие за уволнение на жена в отпуск по майчинство. Защитеният период отговаря на продължителността на дадения отпуск по майчинство. Клаузата се прилага и при срочните и при безсрочните трудови договори. При уволнение в нарушение на тази забрана, възстановяването на работа е задължително. Само при невъзможност за възстановяване се прибягва до обезщетение.

Чл. 8, § 3 урежда прекъсването на работата на кърмещите майки, като времето за кърмене трябва да се смята за нормално работно време и да се плаща като отработено.

Чл. 8, § 4 посочва задължението на страните да регламентират нощния труд на жените и забраната за опасна, нездравословна и тежка работа. Регламентирането на нощния труд не означава забрана. Целта е да се конкретизират и защитят правата на жените. Ако общите норми дават достатъчна закрила, не е необходимо да се приемат специални такива. Примерните насоки за работа в тази област в националното законодателство са: предварително разрешение на инспекцията по труда, фиксиране на часовете за труд, прекъсвания и почивни дни след нощен труд, право на преминаване към дневен труд в случаи на здравословни проблеми и др.

Чл. 8, § 4-б включва забрана за наемане на жени за определени видове работа. На първо място е забраната за наемането на жени за подземна работа в мините, като това се отнася до самия миньорски труд. Поради тежестта на миньорския труд, договорилите се страни са включили изрична забрана в ЕСХ за осъществяването му от страна на жени и деца. Втората част от параграфа включва забрана за наеманто на жени за всяка друга работа, неподходяща за тях поради нейния опасен, нездравословен или физически тежък характер. Тази забрана трябва да се прилага само принужда и по-специално да защити майки, особено в бременност, при раждане и непосредствено след него, както и да предпази бъдещите деца. Тя трябва да се прилага и при дейности с общоопасни средства с оглед по-крехкия организъм на жените.

Чл. 16 урежда правото на семейството на социална, правна и икономическа закрила. Семейството се определя като основна клетка на обществото и целта на ЕСХ е да се осигурят условия за всестраниното му развитие чрез неговата социална, правна и икономическа закрила с такива средства, като социални и семейни помощи, данъчни облекчения, детски надбавки, предоставяне на семейно жилище и други. Според хартата съпрузите трябва да имат равни права особено спрямо отговорностите в семейния живот и по отношение на децата. Закрилата по чл. 16 се прилага по-специално към децата, когато се разпадне семейството. Затова държавите трябва да защитават интересите на децата в по-голяма степен. Чл. 16 примерно посочва различни средства за прилагане на семейна политика, като страните имат възможността да изберат свободно свои средства за постигане на резултатите, изисквани от Хартата. Някои от тях са: гарантиране на приемливо жизнено равнище за семействата, изграждане на подходящи семейни жилища и подходящи детски заведения.

Чл. 17 гарантира правото на майките и децата на социална и икономическа закрила. За тази цел договарящите се страни трябва да вземат всички подходящи и необходими мерки, включително създаването и поддръжката на подходящи институции и услуги. В същия член се набляга върху родителските права и осиновяването, децата и обществените грижи, закрилата на децата срещу лошо отношение, децата и закона. КМ анализира процедурите за признаване на майчинство и бащинство, като обръща специално внимание на случаите, когато не е възможно да се установи такова. Всяка забрана или ограничение на правата на родителите да живеят с децата си трябва да се основава на законодателството и трябва да бъде налагана единствено в защита на интересите на децата или за укрепване на семейството. Дългосрочни грижи за децата извън дома им трябва да се допускат предимно в приемни семейства и само при нужда да се поверяват на институции. Децата, настанени в обществени домове трябва да бъдат гарантирани с основните им права и свободи като правото им на пълноценен живот, на интимен свят, на собственост, на срещи с близки хора. Националните законодателства трябва да предвиждат възможност за жалба срещу налагането на тези забрани и ограничения, както и жалба срещу грижите и отношенията в детските домове. От друга страна, тази система за социална закрила на децата трябва да е под необходимия контрол на държавата. Наказателният закон на всяка държава трябва да включва санкции срещу малтретиране на деца. Трябва да бъдат създадени специални служби и бюра за защита и предотвратяване на малтретирането на деца. Чл. 17 забранява и да се прави разлика между деца, родени извънбрачно и деца от бракове, и по-специално в областта на родителските и наследствени права.

Чл. 1 от **Допълнителния протокол от 1988 г.** урежда правото на равни шансове и еднакво отношение в сферата на труда без дискриминация на половете. С тази цел страните се задължават да признаят това право, като насърчат неговото приложение в следните области – достъп до работа, защита от уволнение, професионално реинтегриране, професионално обучение и преквалифициране, условия за наемане на работа и условия на труд, заплащане, професионална кариера, включително повишение. С приемането на тази норма, договарящите се страни се задължават да запишат в законодателствата си въпросните права, да вземат юридически мерки за гарантиране на тяхната ефективност и да дефинират, афишират и прилагат активна политика за тази цел. Работниците от всички страни трябва да имат законово право да се обръщат към съд или друг компетентен орган. Друго важно изискване е да се предвиди нищожност на всяка клауза, която противоречи на принципа на недискриминация, като съдилищата трябва да имат правомощието за контрол. Законодателството трябва да предвиди при възникване на такъв съдебен спор компетентността на съда да провъзгласи тази възможност *erga omnes* /срещу всички/. Профсъюзите трябва да имат независимото право на иск да предизвикат съдебен процес и да се явяват като страна по индивидуални спорове. Законодателството трябва да осигурява подходяща защита срещу дискриминация. То трябва да съдържа възможности за възстановяване на положението и за компенсация на финансови загуби, както и други санкции за работодателя. Въз основа на тези разпоредби на Хартата, държавите трябва да вземат необходимите мерки за конкретното привеждане на вътрешното си законодателство спрямо нея.

През последните двайсет години СЕ се ориентира към приемането на документи, които са насочени главно към предотвратяване на нарушения в сферата на правата на човека. През 1987 г. е приета **Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията и на нечовешкото или унижително отношение или насилие**. Тя представлява най-вече отговор на необходимостта от вписване на конкретна забрана за действия, вече залегнати в чл. 3 на ЕКПЧ. Контролният механизъм, намерил място в Конвенцията, почива на система от посещения – редовни или инцидентни *ad hoc*/ във всички места, където местните власти са настанили лица лишени от свобода /затвори, исправителни домове, психиатрични болници, полицейски участъци и др./. Съблюдаването на правата на задържаните и изискването за минимално осигурени условия на живот са основни изисквания и задължения за страните-договорителки по тази Конвенция. Чрез КПИ са защитени директно и редица права на жените, когато същите са застрашени или нарушени при условията на задържане. Комитетът, създаден по Конвенцията може да посети всяко място безпрепятствено, като предварително уведоми всяка страна за това свое намерение, без да

уточнява срок. Съставеният след посещението доклад е отправна точка за диалог със съответната държава, с цел откриване на пътища и средства за постигане на приемливи норми на поведение спрямо лицата, лишени от свобода.

През 1998 г. бе приета и **Рамковата конвенция за защита на националните малцинства**, чиято генерална цел е да осигури на лицата, принадлежащи към малцинства, пълно и ефективно равенство, както и условия, позволяващи им да съхраняват и изразяват своята идентичност, в условията на спазване върховенството на закона, териториалната цялост и националния суверенитет. Принципите, залегнали при създаването на РК са: недискриминация; осъществяване на пълно и ефективно равенство между националните малцинства и мнозинството; участие в икономическия, културния и обществения живот, както и равен достъп до участие в обществените дела; свобода на образованието и други. Чрез тази Конвенция се определят, гарантират и защитават правата на групи от хора, които се обособяват на основата на своята религия, език, традиции и културно наследство. Жените, като част от националните малцинства, също получават чрез тази Конвенция допълнителна защита на своите основни и неотменими права. РКЗНМ разглежда преди всичко равноправието и по-точно равноправието пред закона, като страните се ангажират да предприемат, ако е необходимо, позитивни мерки. Спазването на поетите задължения се осигурява от КМ.

Основните принципи, върху които се основава дейността на СЕ в областта на правата на жените са недискриминация и равенство. Всички действия на СЕ на тази плоскост са насочени към развитието на плуралистична демокрация, върховенство на закона и правата на човешката личност. Дискриминацията като отношение води до създаване на атмосфера на нетърпимост, която неизменно води до неравностойно, дори унизително отношение и се свързва най-вече с ярки прояви на насилие. Равенството като признак на осъзнато необходимо отношение в живота на хората се явява сигурна гаранция за по-толерантно развитие на тесните им взаимовръзки за в бъдеще. Определянето и прилагането на дейностите на СЕ в тази област се извършва основно от Управителния комитет за равенство между мъжете и жените. Той проявява широкомащабна активност на международно ниво: извършва сравнителни изследвания на положението на жените, публикува информация по въпроси, свързани с равенството; издирва и предлага начини за борба срещу неравнопоставеността между половете; организира семинари и министерски конференции. Освен дейността си в полза на равноправното участие на мъже и жени във всички равнища на обществения живот, Комитетът се посвещава и на други цели: включване на въпроса за равенството във всички програми и дейности на СЕ; позитивни действия в областта на равенството; защита на жени и девойки от насилие; борба срещу

използването на човешки същества за сексуална експлоатация. Изобщо с оглед на всичко, споменато досега за предприетите от СЕ дейности по защита на правата на жените, можем да кажем, че системата, която е изградена и функционира повече от петдесет години е постигнала забележителни успехи в тази област. Свидетелство за ефективността ѝ е постоянното ѝ обновяване, рационализиране и разширяване, което неминуемо води до установяването на позитивни практики и подобряване условията на живот и реализация на жените в днешното европейско общество.

В средата на миналия век наред със създаването на СЕ се оформя и друга, отначало чисто икономическа общност от европейски държави, чиито общи усилия в крайна сметка доведоха до създаването на друго обединение на европейските страни – Европейският съюз **Договор за Европейски съюз** от 07.01.1992 г./. Той се явява едновременно логичен завършек и продължение на протеклите в следвоенна Европа интеграционни процеси. Според чл. А, ал. 3 "Съюзът се основава на европейските общности, допълнени с политиките и формите на сътрудничество, предвидени с този договор".

Европейският парламент е колективен орган, конституира се чрез преки избори, към него се създават Парламентарни комисии. За целта на изложението интерес представляват постоянните комисии по правни въпроси и права на гражданите, заетост и условия на труд, права на жените, социални въпроси, петиции. В чл. 138 d от ДЕС е предоставена възможност на гражданите на ЕС и всички лица, законно пребиваващи на територията му, да подават петиции по въпроси, които се отнасят пряко до сферите на компетентност на Общността и които пряко ги засягат.

Комисията на ЕС има три вида компетенции според чл. 155 от ДЕО, а именно: право на законодателна инициатива, собствени нормотворчески правомощия, с които осигурява изпълнението на договорите и на актовете на Съвета и се проявява като изпълнителна власт на ЕО и контролни правомощия, чрез които следи за спазването на разпоредбите на договорите. И в трите си качества Комисията може да предприема мерки за защита правата на жените и да контролира изпълнението на приетите разпоредби.

Съветът на ЕС се състои от представители на всяка държава-членка на министерско ниво, който представител е овластен да обвързва своето правителство чл. 146/. Съветът е най-висшата законодателна институция на ЕС. Той приема регламенти, директиви и решения. Важни актове в областта на защитата на правата на жените, като част от основните права и свободи на човека, са приетите от Съвета директиви:

- Директива на Съвета от 10.02.1975 г. за сближаване на законодателствата на държавите-членки по прилагане на принципа за равно заплащане.

- Директива 76/207 за равнопоставеност на мъжете и жените по отношение на достъпа до работа, професионална квалификация и израстване и условия на труд. Тя е доразвиване на Конвенция 111 на МОТ за закрила срещу дискриминация в труда и професиите от 1958 г. Тази Директива забранява всяка дискриминация, основана на пол, при обявени условия за постъпване на работа. За постигане целите на Директивата трябва да се отменят всички вътрешни актове, които ѝ противоречат.
- Директива 79/7 за постъпателно прилагане на принципа за равнопоставеност на мъжете и жените по въпросите на социалното осигуряване.
- Директива 86/378 за прилагане на принципа за равнопоставеност на мъжете и жените в професионалните и социално-осигурителни схеми.
- Директива 86/613 за равнопоставеност на самостоятелно заетите в селското стопанство мъже и жени.
- Директива 92/85 за защита на бременността и майчинството по време на работа. Тази директива създава задължения за работодателите да бъдат специално информирани от работещите за специфичното си положение с цел пренасочване към друга подходяща работа или спиране от работа. Работодателят е длъжен да оцени рисковете за здравето и безопасността, като всички разходи, свързани с осигуряването на здравословни и безопасни условия на труд са за негова сметка. Работодателите, които нарушават тези условия подлежат на санкции. Съществуват множество забрани за различни категории труд, осъществявани от бременни и майки с деца до 3-годишна възраст. Също така тази категория работници има право на минимален платен отпуск по майчинство. В Директивата е включена и забрана за уволнение по време на отпуска за бременност и майчинство. За нарушаване на това изискване работодателите подлежат на санкции.
- Директива 97/80 за доказателствената тежест в случаите на дискриминация на основание на пола от 15.12.1957 г. Директивата изрично забранява пряката и непряката дискриминация на основание на пола. Непряка дискриминация "съществува, когато привидно неутрална разпоредба е неблагоприятна за значително по-голям брой представители на единия пол" Чл. 2 ал. 2/. Тя предвижда и обръщане на доказателствената тежест в някои случаи на основание на пола при упражняване на правото на труд. Това ще рече, че ответникът трябва да представи доказателства, че не нарушава принципа на равното третиране, т.е. доказателствената тежест се носи не от ищеца, а от ответника.

Защитата на правата и основните свободи на човека, и в частност на жените, е една от основните цели на ЕС. Като основен институт е въвеждането на европейското гражданство. То е създадено от държавите-членки с цел установяването на пряка политическа връзка между ЕС и индивида. Това понятие кристализира около икономическото право на свободно придвижване на територията на общността. Материята е регламентирана в Част II на ДЕО – чл. 8 – 8 е. Европейското гражданство е само допълнение към гражданството на държавата членка. Основните права, които се включват в съдържанието на гражданството в ЕС са: правото на свободно придвижване и пребиваване на територията на държавите-членки; активно и пасивно изборно право; правото на дипломатическа и консулска закрила. По-специално внимание заслужават правото на петиции и правото да се сезира омбудсман, уредени в чл. 8 d. Тези права се вписват в извънсъдебните механизми за защита правата на гражданите на ЕС. Правото на петиции обхваща, както гражданите на ЕС, така и всяко физическо или юридическо лице, което пребивава или има седалища в държава-членка. Това право е ограничено само до въпроси спадащи в сферите на дейност на ЕС. Сред най-често срещаните теми, третиращи в петициите са социалните въпроси и правата и свободите на човека.

Договорът от Маастрихт 1992 г./ предвиди създаването на Европейски омбудсман. Правото да се сезира омбудсмана, уредено в чл. 138е на ДЕС, е ограничено до жалби срещу случаи на лошо администриране в рамките на европейските институции. Общо за всички граждани на Европа е основното "право на добра администрация". В този смисъл са недопустими каквито и да е форми на нетолерантно, грубо или дискриминационно отношение по какъвто и да е признак при ползването на административни услуги. Институцията на Европейския омбудсман е специфична на ЕС, за Европа като цяло, въпреки че изградени такива институции по подобие на европейската има по цял свят. Европейският омбудсман осъществява своите правомощия според Устава на Европейския омбудсман, приет от Европейския парламент след одобрението на Европейската комисия. Той се избира и назначава от Европейския парламент за срока на неговия мандат. Европейският омбудсман съдейства за разкриване на неправомерни действия в работата на институциите на ЕС и дава препоръки с цел прекратяване на такива действия. Омбудсманът не може да се намесва в съдебни дела или по въпроси, свързани с правилността на съдебни решения. Той може да си сътрудничи с други институции от същия тип на регионално ниво от държавите-членки, когато това е от полза за неговата дейност и в защита правата и интересите на лицата, отправили жалби до него. Възникнал като коректив на изпълнителната власт, Омбудсманът се развива като институция, която разглежда въпроси, свързани с нарушаването на основните права на гражданите. С Препоръка

№ 1460 на Съвета на Европа се дава предписание за създаване на Европейски детски омбудсман. Специализиран детски омбудсман е създаден в Швеция и Полша съгласно Препоръка № 1286 за създаване на детски омбудсман на национално ниво. Във Великобритания има над 15 специализирани омбудсмана – военен омбудсман, например. Институцията набра авторитет и влияние и в международен план. Затова през 1978 г. бе образуван Международния институт на омбудсмана със седалище Едмънтън, Канада. В тази организация с идеална цел членуват независимите служби на омбудсманите по целия свят. Основните цели на Института са да събира, анализира и разпространява информация за омбудсманите от цял свят, да разработва международни програми за техните нужди, да организира международни конференции. Другият важен международен орган, чрез който се осъществява сътрудничеството между всички омбудсмани е Европейският институт на омбудсманите със седалище в Инсбрук, Австрия.

Друг основополагащ елемент на европейското гражданство са основните права и свободи. Според чл. F, ал.2 "Съюзът съблюдава основните права на човека, гарантирани от ЕКПЧ, подписана в Рим през 1950 г., и които следват от общите конституционни принципи на държавите-членки и общите принципи на правото на Общността". С новия договор от Амстердам в материята на правата и свободите се включиха нови текстове, третиращи материята на основните права и борбата срещу дискриминацията, основана на пол, раса, произход, религия, инвалидност, възраст или сексуални привички. Въвеждат се санкции срещу държава-членка нарушила трайно и сериозно принципите на ДЕС.

Защитата на основните права и свободи на гражданите е приоритет на Съда на Европейския съюз, който създава внушителна практика в областта. Средствата за реализиране на тази защита са: исковете за отмяна на неправомерни актове на институциите на ЕС и преюдициалните заключения на Съда. Постепенно се систематизира тезата, че "съблюдаването на основните права е неразделна част от общите принципи на правото, чието спазване се осигурява от Съда. Някои основни права и свободи се въвеждат от Римския договор от 1957 г. за създаване на ЕИО и Евратом. В чл. 119 от РД се въвежда в първичното законодателство принципа за равно заплащане без дискриминация, основаваща се на пола с цел да се предотврати нелоялната конкуренция от различното заплащане за равен труд. Въз основа на чл. 119 Съветът през 1961 г. приема Резолюция, с която в тригодишен срок държавите-членки трябва да приемат необходимите промени в националните си законодателства. По-късно през 1968 г. Съдът в преюдициално заключение по делото на белгийската гражданка Дефрен постановява, че чл. 119 от РД предвижда задължение за всички държави-членки да предлагат равно заплащане за равен труд. Но едва след 1975 г. се

създава значително по обем вторично законодателство и сега можем да кажем, че този принцип е последователно проведен в законодателствата на всички страни-членки.

Правният режим на Съда на ЕС се съдържа в учредителните договори на трите общности, в Протоколите относно статута на Съда, както и в процедурните му правила, които изискват единодушното одобрение на Съвета. Състои се от 15 съдии, подпомагани от 9 генерални адвокати. В зависимост от естеството на споровете, които разглежда, Съдът осъществява функциите на конституционен, на административен, на граждански и на международен съд. Като конституционен съд реализира своите функции, когато: при защита на основните права и свободи ярко доказателство за ролята на Съда да създава основания и да гарантира правната сигурност на гражданите в рамките на правото на Общността;/ при изработването на основни принципи на правото на Общността /особено значение имат решенията на Съда, с които той развива конституционните по характера си принципи на върховенството на правото на Общността и неговият директен ефект/ и др.

Защитата на правата на жените и гарантирането им от страна на всички държави в ЕС е безспорно. Редица задължения в тази насока приемат да изпълняват и държавите-кандидатки за членство в ЕС. Това е още една производна функция от конкретната правна уредба на дадени обществени отношения, тъй като преди приемането ѝ в Съюза, всяка държава-кандидат трябва да приведе законодателството си в съответствие с правото на ЕС. Т е дори и да не е член на тази организация, държавата-кандидат вече изпълнява и спазва разпоредби от европейското общностно право.

Правата на жените така, както са уредени и защитени на ниво право на ЕС, имат една стабилна основа, която гарантира спазването им и която е отлична база и за бъдещо доразвиване и разширяване. Трудно би било да коментираме всички приети актове и проведени мероприятия на ЕС в тази област, но това е и единствената цел на изложението ни. Като най-важна и последно очертаваща тенденциите на развитие по тази материя следва да бъде посочена Рамковата стратегия за равнопоставеност между половете 2001-2005 г. на ЕС. Тя включва комплекс от инициативи и програми на всички служби на Европейската комисия. Този специфичен интегриращ подход съчетава поредица от мерки, насочени към всеобщо подобряване на положението на нежния пол във всички сфери на обществения живот.

След като беше отчетен прогрес по отношение на същността и методологията за имплементиране на материята за равното положение и третиране на половете в провежданите държавни политики на страните на ЕС, беше потвърдена и готовността да се върви все по-нагоре и по-напред за още по-пълното ѝ реализиране. Това зависи до голяма степен от ефективността на избраната стратегия, която ще се отчита всяка година в

специален доклад на Европейската комисия. Вече са готови докладите на Комисията за 2001 г. и за 2002 г. Най-видимата разлика между мъжете и жените се оказва неравното им заплащане за еднаква работа /дел на действията и проверките за 2001г./ . Жените получават средно по 14% по-малко от мъжете. Равното заплащане на труда на мъжете и жените в ЕС е част от процеса, започнат на Лисабонската среща през 2000 г. за изравняване на правта на мъжете и жените във всички сфери на обществения живот. Повече от двадесет и седем транснационални проекта на стойност осем милиона евро, одобрени през 2001 г., се занимават с изследвания на равното заплащане за еднаква работа между половете.

Следващия голям проблем, който ЕС разглежда е трафикът на хора. По статистически данни към края на 2001 г. около половин милион жени от Централна и Източна Европа годишно биват отвлечани и продавани за сексуална експлоатация в страни от Западна Европа. През 2002 г. се наблегна на процеса на съгласуване на политиките на страните за подобряване на условията за семенн живот. Това е годината, в която се преразглежда законодателството за равенството между половете. Комисията направи и предложение за приемане на директива за половата дискриминация, като част от продължаващата борба с трафика и насилието над жените в Европа. За да постигнат поставените цели Европейската комисия прие и утвърди два принципа за работа: баланс между мъжете и жените в структурата на комитетите на ЕС и възобновяване на сътрудничеството с организациите, занимаващи се с проблемите на равнопоставеността между половете. Във връзка с изборите за европейски парламент през 2004 г., Комисията определи за основна своя задача в наблюдението, проверката и работата си, участието на жените и баланса между половете в процеса на вземане на решения на ниво управление.

Като цяло дейностите, предприемани от ЕС областта на равнопоставеността между половете, се явяват закономерна последица и естествено продължение на поетите ангажменти от членуващите страни при самото подписване на ДЕС. Все по-детайлната регламентация на въпросите свързани с тази материя показват загрижеността на ЕС към проблемите на голяма част от населението на стария континент – жените и децата. Много важен е и фактът, че правото на ЕС влияе и върху вътрешното право на страните-кандидатки за членство, което гарантира още по-мащабната и сигурна защита на третираните права. Бъдещата уредба на правата и цялостната им регламентация не би била завършена, без съвместните усилия и постигнатите резултати от страните във всяко едно направление от разглежданата материя.

*

*

*

Равенството в правата на жените и жъжете е фундаментален критерий за наличието на демокрация в съвременното общество. Усилията на международните организации – ООН, ЕС, СЕ и правителствата на всички европейски страни, насочени към реализиране на този принцип, в края на XX и началото на XXI век започват да дават своите положителни резултати. Законодателствата на повечето от европейските държави са приведени в съответствие с международните разпоредби, уреждащи правата на жените и равенството между половете. Няколко са областите, в които се постига тази основна цел – равенство в политическия и обществен живот; равенство в икономическия и професионален живот; равенство в семейните правоотношения и равенство в демократичното общество като цяло. Днес спокойно можем да заявим, че е поставена стабилна основа европейската жена да е пълноценен и равнопоставен член на съвременното общество.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Борисов, О. Право на ЕС. С. Сиела, 1997.
2. Бургентал Т. Международно право по правата на човека. 1997.
3. Европа от А до Я – справочник по европейска интеграция, Институт за интеграция и сигурност. С., 2001.
4. Йонков Й. Увод в международната защита на правата на човека. С., Изд. къща Труд, 2001.
5. Колектив. Теоретични проблеми на защитата на основните права в европейските държави. Темпус, 1998.
6. Колектив. Равните възможности между мъжете и жените в процеса на присъединяване на България към ЕС. С., 2002.
7. Мулешкова, И. Универсалните стандарти и механизмите за защита на правата на човека в системата на ООН – В: Правата на човека и гражданина. С., 1998.
8. Топорнин, Б. Н. Европейское право. Москва, Юрист, 1999.
9. Европейска социална харта. С., изд. Колибри, 2002.
10. Сп. "Европейски хоризонти" г II, бр I – март 2002г.
11. Alston, Ph. The United Nations and Human Rights: A Critical appraisal 1, 1992
12. Annual Report 2001 of the European Commission for the Equality between Women and Men
13. Blackburn R., Fundamental Rights in Europe, Oxford Univ. Press, 2001
14. Blaustein, A. P., Human Rights Source Book, Paragon House Publishers, New York, 1987
15. Democracy and Human Rights, Council of Europe-1990
16. ECHR – Oxford, 2001
17. Marie Claire magazine, Jan 2000 USA edition, p 34 –
18. Mowbray, A., Case and Materials on the ECHR, 2001, Butterworths – London, Edinburgh, Dublin

АВСТРИЯ

Преди ратификацията на ЕКПЧ през 1958 г. правата на човека са защитени само от списък с права, гарантирани с Общ закон за общите права на нацията от 1867 г. Този закон влиза в конституционния правен ред на Република Австрия през 1920 г. и все още е в сила. Общият закон включва основни политически и граждански права, за закрилата на които се грижи Австрийският конституционен съд – *Verfassungsgerichtshof*, създаден с Конституцията от 1920 г.

В основата на конституционното законодателство на Австрия стои Федералният конституционен закон от 01.10.1920 г. На основание на Федералния закон от 1981 г. е създаден нов раздел VII "Народна правозащита". Създадени са десет допълнителни члена, които конституират реда за формиране дейността и компетенциите на Колегията за народна правозащита, която има за цел да гарантира правата и свободите на гражданите. Последният VIII раздел на Конституцията съдържа изброяване на най-важните актове, които действат като конституционни закони: Основния закон на държавата от 1867 г. за общите права на гражданите на кралството и земите, представени в Имперския съвет; Закона от 1862 г. за охраната и неприкосновеността на жилището и др. Основният закон на държавата за общите права на гражданите е допълнен на 25.11.1973 г. и на 12.05.1982 г. със защита на правата на телефонните разговори и телеграфните съобщения и защитата на авторските права. Австрийската конституция се базира на принципа на гарантиране на основните права и политически свободи. Разглеждано в широк, смисъл Конституцията на Австрия признава равенството на всички граждани пред закона; изключва привилегиите в зависимост от произход, пол, раса и религия; гарантира свободата и неприкосновеността на личността и жилището; свободата на придвижването на гражданите в пределите на Австрия. Особено внимание се отделя на юридическите гаранции на правата и свободите на гражданите, проявени в правото им на защита пред Административния и Конституционния съд, Колегията за народна правозащита и международните правозащитни органи.

От 1964 г. международното право има пряко приложение във вътрешното.

След обявяването на независимостта, страната се активизира в международното сътрудничество: през 1955 г. става член на ООН, а през 1956 г. на СЕ. През 1958 г. ратифицира ЕКПЧ и Първия допълнителен протокол от 1952 г., като изразява някои резерви по отношение на Конвенцията и протоколите към нея. По-късно, на тригодишни интервали, приема компетентността на Европейската комисия по правата на човека и

Европейския съд по правата на човека. С референдум от 12.06.1994 г. е прието членството в ЕС.

През 1964 г. австрийският парламент дава на ЕКПЧ ранг на конституция, от което следва директното ѝ приложение в австрийската правна система.

През 1969 г. Австрия ратифицира ЕСХ, а по-късно протоколите към нея. Подписала е ревизираната харта през 1998 г.

След ратифицирането на Конвенцията, Австрия направи редица промени във вътрешното си законодателство. Приема редица закони в съответствие с ЕКПЧ – например, Закон за чужденците; Закон за използването на огнестрелно оръжие от 1969 г.; Дисциплинарен устав на Федералната армия от 1985 г. и др. Промени се наблюдават и в административното правораздаване. Ускорена е процедурата пред съдилищата, въвежда се устността като процесуален принцип по административни дела. Създават се независими административни трибунали през 1988 г. в съответствие с чл.6 от Конвенцията. Променя се и Наказателно процесуалния кодекс – 1962 г., като основната промяна е за равенство в процеса и право на публична защита пред разследващия съдия. Приемат се редица актове като резултат от ЕКПЧ в сферата на защитата на правото на информация, на частен личен и семеен живот, както и защитата на правото на собственост.

ЕКПЧ играе важна роля в Австрийската правна система. Австрия е първата държава, приела Конвенцията изцяло в конституционно-правния си порядък и дала ѝ еднакъв ранг с вътрешноправните конституционни актове. Като резултат административните органи и тези на съдебната власт са задължени да я спазват и прилагат. Доказателство за това е, че почти няма право или свобода, защитени от Конвенцията, върху които да не са се произнасяли съдебните или административните органи.

Единствената област, където може да се желае развитие, е в компетентността на наказателните съдилища. Това личи и от големия брой дела срещу Австрия в Европейския съд по правата на човека, засягащи защитата на наказателно-процесуални права. Едно от подходящите решения би било да се дадат същите правомощия на Конституционния съд по наказателни дела, каквито има по административни.

В Австрия в град Инсбрук се намира Европейският институт по проблеми на омбудсманите. Наименованието му е Адвокат на народа или народна правозащита. Конституционни норми предвиждат създаването на институцията. Единствено Австрийската конституция от всички държави в Европа дава подробна уредба на омбудсмана /1977 г./. Тук омбудсманът е конституционен орган, който следи за спазването на правата на гражданите и зачитането на основните им свободи, като действа или при сезиране, или по своя инициатива. Той е колективен орган и се състои от трима членове.

Към него функционира секретариат, който го подпомага в извършваната дейност. Избира се от двукамарния парламент с квалифицирано мнозинство. Като цяло изборът за народен правозащитник се провежда от трите най-големи парламентарни политически групи. Установени са изисквания за заемане на длъжността, като австрийско гражданство, висше образование, добро име в обществото и др. Изрично му се забранява извършването на каквато и да е друга дейност. Правомощията му са свързани с разглеждането на подадени до него жалби, отправянето на препоръки до наблюдаваните институции, уведомяването на прокуратурата, когато открие данни за извършено престъпление и др. Може да сезира Конституционния съд, за да се произнесе по противоконституционността на даден законов текст. На контрол подлежат всички актове и действия на изпълнителните органи, организацията и управлението на администрацията на съдебната власт. Не подлежат на надзор от страна на омбудсмана дейността и актовете на висшите държавни органи, съдилищата, прокуратурата и следствието. Представя годишен доклад пред Парламента.

АЛБАНИЯ

Албанската конституция, приета през 1998 г., включва изчерпателен списък на правата и свободите на гражданите. Още в преамбюла ѝ се посочва, че ще се спазват и уважават универсалните човешки права; ще се изгради гражданско общество, в което да се установи и правовата държава с всички нейни дадености за отделната личност. Интересен момент в уредбата е чл. 10, ал. 1, който гласи, че "Република Албания няма официална религия". Това означава, че всеки е свободен да изповядва каквато религия иска, като едновременно с това е прокламирано и равенството на всички религиозни общности. Всякакви ограничения на универсалните човешки права са допустими само, ако са продиктувани от необходимостта от защита на обществения интерес и то, ако изрично бъдат определени със закон. Във всички случаи обаче, тези ограничения не могат да накърняват смисъла и защитата, които са дадени на тези права от ЕКПЧ, както и да надвишават по някакъв начин ограниченията, които са допустими по същата конвенция. Уредени са правото на живот, на неприкосновеност на личния и семеен живот, забраната за дискриминация по какъвто и да било признак, равенството пред закона, равни права за мъжете и жените, специална защита на децата, непълнолетните, младите жени и майки. Списъкът с правата е пряко повлиян от ЕКПЧ, която все още не е подписана от страната, тъй като Албания не е изпълнила условията за членство в СЕ. Подписана е само на 21.09.1998 г. ЕСХ – ревизирана харта.

Като конституционна гаранция за правата на човека е създаден института на Адвоката на народа. На 04.02.1999 г. е приет Закон за Адвоката на народа, който урежда статута и правомощията на новата за правния ред институция. Той защитава правата, свободите и законните интереси на всички граждани на Албания без разлика, основана на признака пол, срещу незаконни действия и бездействия на органи на държавната администрация, както и срещу лица, осъществяващи публични функции. В своята дейност институцията се ръководи от принципите на безпристрастност, независимост и професионализъм. Избира се за срок от пет години от Асамблеята Парламента/на Албания. Всяко лице, група от лица или неправителствена организация може да подаде жалба срещу действие или бездействие на органи на държавната власт, когато с тях са засегнати техни законни права и интереси. Адвокатът на народа действа при сезиране или *ex officio*, но след разрешение на засегнатото лице. Процедурата по подаването и разглеждането на жалбата е безплатна. След получаването на жалбата, Адвокатът на народа взема решение да: удовлетвори или не жалбата; да изпрати отговор до заинтересованото лице, посочвайки му неговите права и начините за тяхното удовлетворяване/възмездяване; да препрати жалбата до компетентен орган.

Във всеки случай той уведомява жалбоподателя за предприетите действия в тридесетдневен срок от деня на получаването на жалбата. Адвокатът на народа може да вземе решение за провеждане на разследване по случая; да поиска от съответните държавни органи обяснение за извършените от тях действия; да изпрати препоръка до Висшия държавен контрол (High State Control) да упражни своите правомощия. След приключване на разследването, Адвокатът на народа извършва някои от следните действия: обяснява на заинтересованото лице, че неговите права не са били нарушени; отправя препоръки до съответните държавни органи за преустановяване нарушаването на права и възстановяване на причинените щети; при наличието на данни за извършено престъпление уведомява прокуратурата; при наличието на данни за тежко и сериозно нарушаване на права отправя предложение до компетентните органи и до Асамблеята за отстраняване от длъжност на съответните лица в държавната администрация и др. В случай, че Адвокатът на народа прецени, че предприетите мерки не са достатъчни, той може да се обърне към по-горестоящ орган в йерархията на държавните органи. Когато даден държавен орган извършва системно нарушаване на права, както и когато не отговаря на препоръките на Адвоката на народа, последният може да изготви и да представи специален доклад пред Асамблеята. Този доклад следва да съдържа предложения за предприемането на конкретни мерки по отношение на съответния държавен орган. Адвокатът на народа изготвя и представя ежегоден доклад за дейността си пред Асамблеята, която го разглежда и обсъжда на пленарно заседание. Копие от доклада се представя на Президента на Републиката и на Министър-председателя. Адвокатът на народа може да изготви и представи специален доклад пред Асамблеята по своя собствена преценка, както и когато бъде помолен за това от Председателя на Асамблеята или от група народни представители. Копие от специалния доклад се предоставя на Президента на Републиката, на Министър-председателя и на най-висшия орган в йерархията на държавния орган, който е визиран в доклада. И двата доклада се обнародват, след като се били разгледани от Асамблеята. Адвокатът на народа има право на законодателна инициатива, както и право да се обръща към административни органи с препоръки за промени в подзаконов нормативен акт. Той може да се обърне и към Конституционния съд с искане съответните нормативни разпоредби да бъдат провъзгласени за противоконституционни. Адвокатът на народа активно участва при изготвянето на различни доклади за албанската страна в сферата на човешките права и свободи в републиката. Той се намира в тясно сътрудничество с неправителствени организации, като редовно се допитва до тяхното мнение относно равнището на закрила на човешките права в страната. Съвместно с тях организира поне веднъж годишно мероприятия, посветени на въпроси на човешките права и свободи, в това число по

проблеми на жените , децата и семейството . Адвокатът на народа не разполага с правото да осъществява контрол върху : Президента на Републиката ; Министър-председателя ; закони или други нормативни актове ; военни заповеди в рамките на въоръжените сили ; съдебни решения . В своята дейност той се подпомага от комисари , които оглавяват три специализирани отдела :

1/ Отдел за органите на централната държавна администрация , местната администрация и лицата , осъществяващи публични функции ;

2/ Отдел за полицията , тайните служби , затворите , въоръжените сили и органите на съдебната власт ;

3/ Главна секция по всички въпроси , които не попадат в сферата на останалите два отдела ; за съдействие с неправителствени организации и за проучване на въпроси в сферата на защита на човешките права и свободи , в това число права на жените и децата .

БЕЛГИЯ

Още през 1831 г. Белгия приема своя демократична конституция. Част II от нея е наречена "Белгийците и техните права" и съдържа значителен брой граждански и политически права. Конституцията гарантира: равенството пред закона, свободата на личността, правото на неприкосновеност на жилището, правото на личен и семеен живот. Чл. 23 урежда социалните, икономическите и културни права, като право на достоен живот, право на труд и свободен избор на професия, право на социално и здравно осигуряване, на социална, медицинска и юридическа помощ. Образованието е обявено за свободно и независимо, което предполага свобода на избора на родителите за образованието на децата им, съвместимо с философските, идеологическите и религиозните им възгледи. Чл. 11 гласи, че правата и свободите, гарантирани от Конституцията, трябва да бъдат осъществявани без дискриминация.

През 1948 г. Белгия подписва Всеобщата декларация за правата на човека на ООН. Две години по-късно, на 04.11.1950 г. подписва ЕКПЧ и я ратифицира през 1955 г., като причина за закъснението е мудността, с която Парламентът приема международни актове. През 1990 г. ратифицира ЕСХ, след като я е подписала през 1961 г. Подписани са всички допълнителни протоколи и Ревизираната социална харта, но не са ратифицирани.

В момента Конвенцията е неразделна част от вътрешното белгийско право. Това става факт след едно решение на Върховния касационен съд от 27.05.1971 г., което гласи, че международното право има приоритет над вътрешното. Но в Белгия особеното е, че прякото прилагане на Конвенцията зависи от члена, който се прилага. Правилото е, че директно приложение имат само тези норми, които създават права, което важи за повечето от правните норми на Конвенцията и Допълнителните протоколи.

В резултат от приемането на Конвенцията настъпват редица промени в белгийското законодателство. В наказателното право се утвърждават общоприети принципи, като презумпцията за невинност и правото на защита на обвиняемия. В наказателния процес започват да имат все по-голямо значение разпоредбите на чл. 6 от Конвенцията за правото на справедлив процес. Процедурите са значително ускорени.

Значителни са промените в Гражданския кодекс, особено в материята на наследственото право. До промяната от 1991 г., белгийското гражданско право дава различни наследствени права на децата от брак и на извънбрачните деца. След като Европейският съд по правата на човека осъди Белгия за това по делата Маркс и Вермайер, съответно от 13.06.1979 г. и 29.11.1991 г., белгийският парламент направи съответните промени. Важни изменения се наблюдават и при защитата на неприкосновеността на личния и семеен живот, приети с решения на

Пленума на Върховния съд. Развитие получи търговското право в частта за банкрута ; данъчното право в областта на данъчните нарушения ; трудовото право в защитата на правото на избор на професия и забрана за дискриминация по какъвто и да било признак при осъществяване на това право .

Трябва да се отбележи и ролята на Белгийския арбитражен съд при прилагане на Конвенцията . Има множество решения , постановени в защита на правата и свободите , включени в ЕКПЧ , които винаги са в съответствие с практиката на Европейския съд по правата на човека относно свободата на мисълта , забраната за ограничаване на основните права , неприкосновеността на личния и семеен живот и т н .

Белгия е една от страните , срещу която се водят най-много дела в Европейския съд по правата на човека . Някои от първите дела са именно срещу нея . Вследствие решение на Съда е премахната разликата между законни и незаконни деца при наследяване . В голяма част от делата Белгия е намерена за виновна и е осъдена да заплати обезщетение . В резултат от тези решения , в белгийското законодателство са приети редица промени , съответстващи на ЕКПЧ .

Като цяло Конвенцията има благоприятен ефект върху белгийското законодателство . Държавните органи я прилагат стриктно . Съществува риск , че като резултат от множеството дела срещу Белгия , могат да се вземат прекалени мерки за защита на правата и основните свободи , което да доведе , от своя страна , до нарушаване на държавните интереси . Защитата на правата трябва да се насочи единствено към основните такива , които са базата за съществуване и развитие на отделната личност .

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

След разпадането на бивша Югославия , в новосъздадените републики се наблюдават съществени законодателни процеси, повлияни от съвременните тенденции в областта на правата на човека . В този дух е създадена Конституция на Босна и Херцеговина от 12.12.1995 г .Тя отговаря на всички европейски изисквания в областта на защитата на правата на човека и поставя в основата на държавността , демокрацията и правовата държава .Като условие за спазване на тези два принципа стоят гаранциите за защита правата на човека . Испитала влиянието на ЕКПЧ , Конституцията съдържа обширен списък от права на гражданите : правото на живот , равенство пред закона , правото на личен и семеен живот , забрана за дискриминация и др .

Конституцията на Босна и Херцеговина е подписана в Париж .Влиза в сила веднага през 1995 г . Приemanето ѝ е резултат от изпълнението на Дейтънското споразумение от 21.11.1995 г ., Дейтън – Охайо , САЩ . Американското влияние е очевидно . Сходства се наблюдават дори по отношение на структурата /например, дълги текстове на отделните членове с многобройни параграфи/. Чл . 2 от Конституцията е озаглавен "Човешки права и основни свободи" . Създадена е Комисия по правата на човека за Босна и Херцеговина , така както е предвидено в Анекс 6 към Генералното рамково споразумение . Параграф 2 на същия член казва , че основните права и свободи са тези , посочени в ЕКПЧ и нейните допълнителни протоколи , като техните разпоредби се прилагат директно и имат приоритет над всички закони в страната . Прогласени са правото на живот , правото на образование , свободен избор на професия и на брачен партньор , свобода на мисълта , религията , съзнанието и др . В параграф 4 на чл . 2 от Конституцията е включена и важната антидискриминационна клауза . Тя гласи , че посочените в същия член права и свободи , както и защитените от международните актове , изброени в Анекс 1 към Конституцията , ще бъдат гарантирани за всички граждани , независимо от пол , раса , религия , образование , социален статус и др . Параграф 8 гласи , че всички компетентни институции на държавата ще съдействат и осигуряват равен достъп на гражданите до всички международни институции , наблюдателни групи , създадени по силата на международни съглашения или на която и да е международна организация , оторизирана от Съвета за сигурност на ООН . В параграф 7 е посочено , че републиката ще предприеме мерки за подписване и ратифициране на различните международни актове , като Двата пакта за правата на ООН , Конвенцията за гражданството на омъжената жена ; Конвенцията за елиминирането на всички форми на дискриминация спрямо жените ; Конвенцията на ООН за правата на детето и др ., изброени в Анекс 1 към Конституцията . Важна разпоредба е и параграф 2 от чл . 1 , който гласи ,

че Босна и Херцеговина ще остане член на ООН , като ще се стреми и към участие в други международни организации от регионален , европейски и световен мащаб .

Като гаранция за спазването на правата и свободите на гражданите е създадена фигурата на Омбудсмана . Правната уредба на Омбудсмана по правата на човека е уредена в Конституцията на Босна и Херцеговина от 01.12.1995 г. и в Закона за Омбудсмана по правата на човека в Босна и Херцеговина . Институцията се състои от трима омбудсмани : един бошняк , един хърватин и още едно лице , независимо от неговия етнически произход , които се избират от Камарата на представителите на Босна и Херцеговина и Камарата на народите на Босна и Херцеговина . Всеки омбудсман изпълнява функциите си самостоятелно , но при изготвянето на доклади и препоръки тримата си сътрудничат . Той е независима институция , призвана да съдейства за доброто управление ; да утвърждава върховенството на закона ; да защитава правата и свободите на физически и юридически лица ; да осъществява мониторинг на дейността на институциите в Босна и Херцеговина и в област Бръчко . За целите на закона са дефинирани различни термини : "институция" – институцията на Омбудсмана по правата на човека в Босна и Херцеговина ; "омбудсман" – един от тримата омбудсмани , съставляващи институцията , "омбудсмани" – трите лица , съставляващи институцията ; "управляващ орган" . Омбудсманите могат да проучват дейността на всяка институция , чрез която може да се накърни човешкото достойнство и/или да се нарушат основни права и свободи включително чрез етническо прочистване или запазване на последиците от него . Разглеждат се също и оплаквания срещу лошо управление и/или нарушаване на човешките права и свободи от държавните органи . Разпределението на задачите не трябва да е въз основа на етническата принадлежност на жалбоподателя . Омбудсманът предприема действия по разследване на даден въпрос , когато е сезиран или може да действа и служебно по своя инициатива . Институцията може да разглежда случаи , отнасящи се до управляващ орган на дадена етническа група (entity) , когато прецени , че последиците от тях са от голямо значение за защитата на индивидуалните права и свободи в Босна и Херцеговина като цяло . Всеки един от омбудсманите може да сезира най-висшата съдебна инстанция в Босна и Херцеговина за случаи , когато е налице нарушение на права на човека и основни свободи . Всяко физическо и юридическо лице има право на жалба до институцията . Правото на жаба не може да бъде ограничено на основание : националност ; гражданство ; местожителство ; пол ; възраст ; етническа принадлежност ; религия ; юридическа некомпетентност ; изтърпяване на наказание лишаване от свобода ; специални отношения с управляващ орган или зависимост от такъв . Всяка жалба до Институцията или последваща намеса , не може да има за последица наказателна ,

дисциплинарна или друга юридическа отговорност, както и дискриминация или вреда за жалбоподателя. Омбудсманът може да реши да се занимае или не с жалбата, но при всички положения трябва да уведоми заинтересованото лице със своите мотиви. Омбудсманът има право да подаде молба до висшестоящ служител или до компетентните разследващи органи за образуване на дисциплинарно или наказателно производство съгласно закона. Когато при изпълнение на своите задължения разбере, че е налице поведение, съставляващо престъпление, той може да уведоми компетентните власти. Омбудсманът изготвя годишен доклад, в който може да даде мнение за законодателни промени и го публикува в Държавен вестник. Омбудсманите са наказателно неотговорни, освен в посочени от закона случаи.

ВЕЛИКОБРИТАНИЯ

В началото на новия век Великобритания започна революция в отношението си към правата на човека като цяло. През 2000 г. прие Акт за правата на човека, с който се промени цялостното разбиране за права, основни свободи и тяхната защита и инкорпорира Конвенцията напълно във вътрешното законодателство.

След края на Втората световна война Великобритания е една от водещите държави при формулирането и подписването на международни споразумения относно правата на човека, както в ООН при подписване на ВДПЧ, така и в СЕ при изготвяне на ЕКПЧ. Тя е една от създателките на ЕКПЧ от 04.11.1950 г. Вследствие на тази инициатива на страната и двата международни акта са силно повлияни от английската администрация. Въпреки това, британските политици не са привърженици на твърде широкото действие на Конвенцията. По това време те се противопоставят основно на правото на индивидуална жалба. Поради тази причина процесът на ратифициране на ЕКПЧ върви твърде бавно. Последователно се ратифицират Конвенцията, протоколите и дори отделни членове. Окончателното ѝ инкорпориране в британското законодателство става факт едва през 2000 г. с Акта за правата на човека, като трябва да се отбележи, че все още съществуват резерви.

Уредбата на правата на човека във Великобритания е много по-широка от действието на ЕКПЧ. Тя е страна по редица други международни споразумения:

- на ООН – Пакта за граждански и политически права; Пакта за икономически, социални и културни права и двата ратифицирани през 1976 г.; Конвенцията за статута на бежанците и протокола към нея; Конвенцията срещу мъчението и всяко друго жестоко или нечовешко отношение или наказание; Конвенцията за премахване на всички форми на расова дискриминация /ратифицирана през 1969 г./; Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените /ратифицирана на 07.04.1986 г./; Конвенцията за правата на детето /ратифицирана на 16.12.1991 г./;
- на СЕ – Конвенцията за предотвратяване на мъчително, нечовешко и унижаващо отношение или наказание; Конвенцията за статута на бежанците; Европейската социална харта /ратифицирана през 1962 г./;
- Великобритания е член на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа и МОТ;
- Член на Британската общност и ЕС, което има голямо значение за дейността на Великобритания в областта на правата на човека. И двата Съюза са силно повлияни от ЕКПЧ. Най-важният акт на

Общността е Декларацията от Хараре 1991 г., с която страните по нея се задължават да развиват демократичните процеси, правния ред и основните човешки права. Великобритания става член на ЕС на 01.01.1973 г. Като демократична организация, една от основните цели на Съюза е защитата на правата на човека. Важно е да посочим, че едно от изискванията за членство е ратификацията на ЕКПЧ, която е основен източник на Европейското право.

Във вътрешното право до 1966 г. ЕКПЧ няма голямо значение. Тогава е ратифицирано правото на индивидуална жалба. Първият вътрешен случай по прилагане на Конвенцията е едва през 1973 г. Причините за това могат да се търсят и в особеностите на общото право, което се различава с правния ред на всички останали 40 страни-членки на СЕ. Друга особеност е в общата компетентност на Британския парламент – неограничено право да приема всякакви закони. Третата особеност е липсата на писана конституция и точно конкретизиране на юридическия ранг на действащите правни актове. Проблемът е, че няма модерен общ акт, изброяващ правата на човека. Все още са в сила Бил за правата от 1688 г., Петицията за правата от 1628 г. и *Magna Charta Libertatum* от 1215 г., които въпреки историческото си значение, са отживелица и принадлежат към друг социален ред. През годините след 1950 г. са приети редица актове, уреждащи правата на човека, най-важни от които са: Акта за полова дискриминация, Акта за междурасовите връзки и Акта за дискриминация поради недъг. Важна стъпка е създаването на фигурата на Парламентарния омбудсман през 1967 г. срещу нарушаване на правата от страна на администрацията. След 1973 г. са приети редица актове в съответствие с ЕКПЧ във връзка с правото на личен живот и кореспонденция. През 1998 г. е приет Шотландския акт, според който всички законодателни и административни актове влизат в сила само, ако са в съответствие с ЕКПЧ. Последният важен акт е Акта за правата на човека в сила от 02.10.2000 г., приет в резултат на натиска на европейските страни за инкорпориране на Конвенцията във вътрешното законодателство на Великобритания. С него се създаде пълната възможност за британските граждани да се защитават от произвола на администрацията. С този акт най-после ЕКПЧ стана част от британското законодателство. Съгласно Акта тя има пряко действие. Създава се възможността гражданите да се жалват срещу действия на държавни органи, нарушаващи правата им, защитени от Конвенцията.

След получаване на това право са подадени множество жалби в Европейския съд по правата на човека с искане да се обезщетят жалбоподателите, които са ученици в английски училища, поради физическите наказания, налагани им за провинения *делото Tyrer* от 1978 г. и делото *Campbell и Cosans* от 1982 г.//. Като резултат от постановените съдебни актове телесните наказания са забранени първо, с Образователен

акт от 1996 г., а след това окончателно с Акта за училищните стандарти от 1998 г.

Вследствие друга жалба срещу незаконно подслушване на телефон /делото Malone от 1984 г./, през 1985 г. е приет Акт за комуникациите, с който е защитена свободата и неприкосновеността на комуникациите.

Като резултат от делото Dudgeon от 1981 г. през 1982 г. хомосексуализмът между пълнолетни е декриминализиран. Има редица промени и в правата на затворниците. Те получават правото да създадат семейство, докато излежават присъдата /Акт за женитбите от 1983 г./.

До 1998 г. Конвенцията не играе важна роля в парламентарните процедури. Правата на човека не са обект на особено внимание в британската законодателна власт. След приемане на Акта за правата на човека през 1998 г., ЕКПЧ започва да играе важна роля в правния живот на Великобритания. В резултат на това е сформиран Комитет по правата на човека през м. януари 2001 г. към двете камари на Парламента, който има задачата да следи за спазването на правата на човека в страната.

Жалбите срещу Великобритания пред Европейския съд по правата на човека като брой са на трето място сред страните-членки на СЕ. Причина за това, на първо място, е невъзможността на английските съдилища до 1998 г. да прилагат пряко Конвенцията, при което всички случаи са отнасяни към Страсбург. Друга важна причина е статутът на Северна Ирландия и спецификата на събитията там. На трето място, причина е и големия брой организации, които имат право да подават жалби пред Европейския съд по правата на човека. На последно място трябва да посочим и особената структура на правната система на Великобритания.

Специален закон от 1967 г. /Закон за парламентарния комисар/ урежда установяването на институцията омбудсман във Великобритания. Цялото му наименование е Парламентарен комисар за администрацията. Законът е общ за Англия и Северна Ирландия. Уелс и Шотландия имат свои специални закони. Във Великобритания омбудсманът се назначава от кралицата по предложение на правителството. Комисарят трябва да има гражданство на Великобритания, да не е осъждан и лишаван от граждански или политически права, да има висше образование, да е навършил определена възраст. Извършва разследване по подадени до него жалби, включително от чужди граждани или лица без гражданство; в своите становища отправя препоръки до съответните органи във връзка с нарушенията, които са извършили; може да изразява публично мнението си, по случая, по който е сезиран и др. Като цяло на надзор от Комисаря подлежат всички актове и действия на изпълнителната власт. Не се осъществява надзор върху кралицата, Правителството, Парламента, съдилищата, прокуратурата и следствието. При определени условия може и сам да извърши проверка, като действа на принципа за самосезиране. На

територията на Великобритания действат над 154 омбудсмани: финансов омбудсман, на полицейските служби, по въпросите на здравеопазването и др. Омбудсманът ежегодно изготвя доклад за броя и вида на получените жалби; нарушените права и накърнени свободи и интереси на гражданите; резултатите от разследванията; предложените и реализирани мерки от съответните органи и др. Докладът се публикува.

ГЕРМАНИЯ

Правния фундамент на съвременното немско общество и държава е Основният закон на ФРГ от 1949 г., който от 03.10.1990 г. се прилага и върху територията на бившата ГДР. В реда на основополагащите конституционни принципи основно място има неприкосновеността на достойнството на човека. Като конституционноправна категория, то стои в основата на защитата и гаранциите на всички права на човека от страна на държавата. Това му право не може да бъде отчуждавано в резултат на болест, виновно поведение или други причини. Принципът за неприкосновеност на човешкото достойнство се явява като критерий за тълкуване на цялостния правен статут на личността. Свободата на индивида се провъзгласява за "основен и правен източник на демокрация". Но тя не се възприема като възможност да се действа по лично усмотрение. Ограниченията са не толкова до конкретния индивид, колкото до другите лица и обществото като цяло. Оттук следва, че свободата като основа на демокрацията трябва да се отразява в съзнанието на гражданите като лична отговорност, отговорност за другите и за обществото като цяло. В същото време държавата, имайки за своя главна цел защитата на живота, свободата и собствеността на гражданите си от неправомерни посегателства, не може да прониква в личната им сфера.

Основният закон на ФРГ, за разлика от следвоенните конституции на другите европейски страни, не съдържа обширен списък на социалноикономически права и свободи. Той се ограничава в регулирането на училищното дело, свободния избор на професия и забраната за принудителен труд, реализация на правото на собственост и на наследяване. Неспоманаването на повечето права в основния закон не означава, че те не са известни на конституционното право на Германия. В конституциите на повечето провинции тези права са надлежно уредени и защитени. Те са защитени и от ратифицираните от Германия международно-правни актове. В конкретния случай особено значение има ЕСХ. Съгласно чл. 25 от Конституцията, нормите на Хартата се явяват съставна част от федералното право. Германското законодателство установява само конкретните рамки за реализация на провъзгласените от ЕСХ права.

Германия подписва ЕКПЧ на 11.11. 1950 г. и я ратифицира на 05.12.1952 г. По-късно подписва и ратифицира и Допълнителните протоколи. Саарската област като член на СЕ също ратифицира Конвенцията, като е страна по нея до 1957 г., когато става част от Германия. След обединението с бившата ГДР, ЕКПЧ става неразделна част от правото на цялата страна. Германия е подписала и ратифицирала ЕСХ с първия й допълнителен протокол от 1988 г.

Съгласно германското законодателство Конвенцията има ранга на закон, но не може да противоречи на Конституцията. Въпреки това, през 1987 г. Германският федерален конституционен съд взе решение, че всички закони, приети след решението *Lex posterior*, трябва да съответстват на ЕКПЧ. То бе потвърдено и от Конституционния съд на Саксония. Също така в това решение е споменато, че Конвенцията ще действа спрямо останалото германско законодателство на принципа *lex specialis derogat lege generali*⁹.

В резултат на подписването на Конвенцията, в Германия се приемат редица нови закони (например Закон за чужденците от 1990 г.). През 1993 г. при промяната на германската конституция, в нея е включен текст, който изрично препраща към ЕКПЧ по въпроси за правата на човека. Но въпреки че германското законодателство дава възможност на всеки отделен гражданин да се жалва пред Германския федерален конституционен съд срещу нарушаване на конституционните му права, жалбата не може да бъде базирана само върху текст от Конвенцията. Това е подчертано и в решение на същия съд. Този факт не би трябвало да създава особени проблеми, тъй като Конституцията съдържа значителен списък от права, защитени от нея.

Наказателно-процесуалният кодекс на Германия съдържа текст, който гласи, че ако с постановена от германски съд присъда са нарушени права на осъден, защитени от ЕКПЧ, наказателното производство подлежи на възобновяване. През 1964 г. е приета промяна, с която е разширено правото на защита на подсъдимия и обвиняемия. Ограничено е времетраенето на мярката за неотклонение – задържане под стража и е въведена възможност за обжалването ѝ.

Има значителна съдебна практика на германските съдилища, базирана на ЕКПЧ. В няколко съдебни решения германските съдилища не позволяват екстрадиция или експулсиране на обвиняеми, ако има възможност да бъдат третирани в разрез с Конвенцията. След забраната на смъртното наказание е приета разпоредба, която забранява екстрадиция или експулсиране на подсъдим, ако в страната му то се прилага.

Някои от решенията на Комисията по правата на човека, свързани с Германия имат важно политическо значение. Такова влияние имат и редица актове на Съда в Страсбург, повечето свързани с полицейската репресия.

За финал трябва да отбележим, че влиянието на Конвенцията върху германската правна система е голямо. Федералното правителство и Парламентът полагат големи усилия да синхронизират законодателството с Конвенцията. В практиката си от последните години Германският федерален конституционен съд редовно се позовава на разпоредбите на

⁹ /лат./ Специалният закон дерогира общия – един от основните принципи на Римското частно право

ЕКПЧ. Но на по-ниско ниво съдебните и административните органи са все още далеч от постигане на пълна хармония .

Създаването и функционирането на институцията на омбудсмана е гаранция за развитието на съвременното гражданско общество . В Германия за първи тя е установена през 1956 г. Конституциите на отделните провинции в Германия предвиждат учредяването на омбудсман (*Bundesbeauftragter*). Въз основа на техните разпоредби са приети специални закони /например, в Мекленбург – Западна Померания и Северен Рейн – Вестфалия/. Омбудсманът се определя като извънсъдебна институция за решаване на възникнали конфликти по незачитането на човешките права и свободи в работата на органите на изпълнителната власт. Разполага с широки правомощия да разследва повдигнатите пред него казуси и да предлага извършването на необходимите мерки от съответните органи. Ежегодно изготвя и представя доклад за проблемите, решенията и перспективите в своята работа. Той не може да проконтролира актове и действия на централната изпълнителна власт, съдилищата, прокуратурата, както и Парламента. Може да действа при сезиране или *ex officio*. В течение на годините и във връзка с развитието на институцията са създадени Омбудсман за защита на личните данни и Омбудсман за защита на личните данни .

ГЪРЦИЯ

Глава II от Конституцията на Гърция е озаглавена "Лични и социални права". Там се провъзгласява равенството на гражданите пред закона и равнопоставеността на мъжете и жените в правата и задълженията им. Съгласно Конституцията всеки гражданин на страната има право да се ползва от пълната защита на своята чест, свобода и живот, независимо от национална, расова или езикова принадлежност, религиозни или политически убеждения; да защитава неприкосновеността на жилището си, личния и семеен живот; да получава безплатно образование. Държавата се задължава да охранява семейството, брака, майчинството и детството, да проявява особена загриженост към многодетните семейства, вдовиците и сираците – жертви на война.

Гърция подписва ЕКПЧ на 20.11.1950 г. само година след опустошителната гражданска война. Ратифицирането става със закон през 1953 г. През 1961 г. подписва ЕСХ, но я ратифицира чак през 1984 г. До 1967 г. влиянието им върху вътрешния правов ред е почти незабележимо; дори голяма част от гръцкото законодателство е в противоречие с Конвенцията. Това се дължи на няколко факта. Първо, по това време правата на човека не са на дневен ред. Второ, според Конституцията от 1952 г. международните актове, подписани от Гърция нямат приоритет над вътрешното законодателство. Трето, гръцките граждани нямат право на индивидуална жалба, а юристите и политиките не са запознати с Конвенцията. На 21.04.1967 г., след военен преврат, гръцката конституция е суспендирана, а с това и всяка защита на правата на човека. Въпреки подкрепата от страна на НАТО срещу военния режим, е подадена жалба от Дания, Швеция, Норвегия и Нидерландия за нарушение на множество разпоредби на Конвенцията на 27.09.1967 г. В отговор, с вербална нота, гръцкото правителство се оттегля от членството си в СЕ и денонсира Конвенцията. След идването на демократичното правителство през 1974 г. ЕКПЧ е отново одобрена, а Гърция приета в СЕ. През 1985 г. гръцките граждани получават право на индивидуална жалба, с изключение правото на жалба по правата, защитени от Седмия протокол, включващи равните права на съпрузите.

С новата Конституция от 1975 г. чл.28, ал.1/се призна приоритетът на международното право над вътрешното. Така Конвенцията има по-висок юридически ранг от законите в Гърция и синхронизирането им с нея е задължително.

Въз основа на тази разпоредба са постановени няколко решения от гръцките съдилища. В едно от тях – 867/1988, Държавният съвет се произнася, че изискването към военнослужещите да получават разрешение от командването им за брак е в разрез с чл.12 на Конвенцията, даващ

свобода на правото на встъпване в брак . През 1990 г . Атинският апелативен съд признава задължителната сила на решенията на ЕСПЧ .

След признаването на правото на индивидуална жалба през 1985 г ., гръцки граждани редовно се обръщат към Съда в Страсбург . Жалбите са от различно естество , като най-често срещани са за нарушение правата на малцинствата , свободата на религия и правото на собственост .

Въпреки че Гърция е член на СЕ от 1950 г ., влиянието на Конвенцията върху съдебната практика е нищожно . Съдилищата не се съобразяват с разпоредбите ѝ . Парламентът при законотворчеството си не ѝ отдава нужното внимание , както и Правителството при прилагането му .

Статутът и правомощията на Защитника на гражданите е уреден в специален закон . Т е . тук институцията не е конституционно закрепена . Той е упълномощен от Парламента да бъде пазител на правата на гражданите срещу произволни действия на държавната администрация . Омбудсманът задължително трябва да има юридическо образование и да се ползва с добро име в обществото . Изрично му се забранява паралелното осъществяване на каквато и да е друга дейност или професия . Упражнява правомощията си при сезиране или *ex officio* . При постъпване на жалба срещу действия или актове на органите на изпълнителната власт , той посредничи между засегнатите лица и институциите , отправя предложения и препоръки до съответните органи ; извършва разследвания ; при наличие на достатъчно данни за извършено престъпление сезира прокуратурата . В своята работа се подпомага от четирима представители . Има задължение да подготвя и представя годишен доклад за дейността си .

ДАНИЯ

Основите на правния статус на личността са уредени твърде ограничено в датската конституция. Регламентират се правата на неприкосновеност на личността, жилището и собствеността; на свободен и равен достъп до труд; на безплатно начално образование; свобода на мнението, сдруженията и събранията. Ограничаване на правата и свободите се допуска само по съдебен ред и само в случаите, установени със закон.

Ратифицира ЕКПЧ на 13.04.1953 г. На 18.10.1961 г. подписва ЕСХ и я ратифицира на 03.03.1965 г. Още с подписването на Конвенцията, Дания признава правото на Европейската комисия по правата на човека да разглежда индивидуални жалби.

Като цяло международните договори нямат директно приложение според датското право, но има много начини за изпълнение на задълженията по тях. До 1992 г. Конвенцията няма пряко приложение, но с Акт № 285 от 29.04.1992 г. е инкорпорирана в датското законодателство с ранг на закон. Тя не може да противоречи на Конституцията и на конституционните закони. Въпреки прякото приложение на Конвенцията, решенията на Комисията и на Съда в Страсбург нямат пряко действие в датското законодателство.

В резултат на късното приемане на прякото действие на ЕКПЧ в датското право има малко жалби срещу Дания за нарушаване правата на човека, като само в четири от тях страната е осъдена. Друго следствие е, че има малко промени в законодателството, повлияни пряко от Конвенцията. Една от тях е уредбата на родителските права над извънбрачни деца.

След инкорпорирането на ЕКПЧ в датското законодателство все още има юристи, които са против. Въпреки това, все повече дела пред датските съдилища се решават пряко по Конвенцията. Повечето от тях са от наказателно-процесуално правен характер. Няма съмнение, че значението на Конвенцията за датското законодателство ще се увеличава. В бъдеще се очаква да бъде приет акт, с който да станат задължителни решенията на Съда и Комисията.

Институцията Омбудсман е въведена в Дания през 1953 г. чрез закрепването ѝ в конституционен текст. Като конституционен орган той е призван да защитава и гарантира чрез всички средства спазването на правата, свободите и законните интереси на гражданите. Избира се от Парламента. Задължително трябва да има висше образование, датско гражданство, да е навършил определена възраст и др. За да извършва друга дейност трябва да получи разрешение от Правната комисия на Парламента. Може да осъществява надзор и върху военната държавна администрация. По отношение на правомощията му, сферата на дейност, разглеждането на

жалби, службите към него и ежегодния му доклад, важат общите положения, описани в заглавното изложение.

ЕСТОНИЯ

Новата Конституция на Естония е приета през 1992 г. Като повечето конституции от този период, тя възпроизвежда множество международни актове, третиращи правата на човека и ги защитава на конституционно ниво. Списъкът на правата, уредени в част II на Конституцията, е почти пълно копие на ЕКПЧ и други подобни споразумения. Естония става член на СЕ на 14.05.1993 г., като тогава подписва и Конвенцията. Ратификацията е на 16.04.1996 г. от Парламента *Riigikogu*. На 04.05.1998 г. е подписана ЕСХ.

Според чл. 3 от Конституцията основните правила на международното право са неразделна част от естонската правна система. Чл. 123 урежда приоритета на международното право над вътрешното с изключение на Конституцията, която има върховна юридическа сила. Според тези норми Конвенцията става неразделна част от естонската правна система.

Естонското конституционно право дава широки гаранции за защита на основните права и свободи на законово и административно ниво. Законовата защита се осъществява от съдилищата с обща компетентност, като някои конкретни правомощия имат Президентът на републиката и Държавният канцлер. Всички съдилища имат правомощия да осъществяват контрол по конституционност.

Въпреки че няма законови пречки за пряко приложение на Конвенцията, естонските съдилища не прибегват често до нея. Важно решение на административното отделение на Върховния съд, повлияно от ЕКПЧ, е правото на чужденците на нормален семеен живот в Естония, което произтича от Закона за чужденците, Конституцията и Конвенцията. Гражданското отделение на Върховния съд в свое решение отсъжда, че обезщетения за незаконен арест ще бъдат присъждани въз основа на Конституцията, Конвенцията и НПК. Значителни промени вследствие ЕКПЧ се наблюдават в Закона за административното производство и Закона за административните нарушения. С тези промени се приема общата клауза за обжалване на индивидуални административни актове, което е изключителна гаранция за защитата правата на човека. Все още не можем да бъдем сигурни, че решенията на естонските съдилища са в пълна хармония с практиката на Съда в Страсбург. Това ще стане, след като бъде заведено първото дело там.

През 1999 г. е приет Закон за правния канцлер *ombudsman*. Той е независим орган и осъществява надзор върху нормативните актове с общо приложение, издавани от законодателната и изпълнителната власт, както и органите на местно самоуправление, като следи за съответствието им с Конституцията и законите на Република Естония. Правният канцлер участва в заседанията на Парламента и Правителството с право на мнение и е длъжен да отговаря на запитвания, отправени към него от депутат. Всяка

година е длъжен да представя доклад за своята дейност, в който да посочва установените противоречия на нормативните актове с общото приложение на законодателната и изпълнителната власт и на органите на местното самоуправление с Конституцията и законите на Републиката. Докладът се публикува в официалното издание на Парламента. Важна част от задълженията му е представянето на доклад за дейността му по защита на основните права и свободи, които се представят пред Парламента и се публикуват ежегодно. Правният канцлер се назначава от Парламента по предложение на Президента на Републиката за срок от седем години. При осъществяване на правомощията си е длъжен да не оповестява станалата му известна информация относно семейния и личния живот на отделните граждани. Всеки има право да се обърне към него за надзор върху действията на държавните органи, включително и върху спазването на конституционните права и свободи на личността, както и за преглед на съответствието на закон или друг нормативен акт с общо действие на Конституцията и законността. Ако Правният канцлер установи някакво противоречие на посочените актове с Конституцията или законността, той предлага на издалия ги орган да приведе целия акт или отделни негови части в съответствие с нарушените норми. Ако това не бъде сторено в 20-дневен срок, Правният канцлер може да предложи на Върховния съд да отмени акта. В своята дейност Правният канцлер упражнява и контрол за спазването на конституционните права и свободи на личността. Той действа въз основа на жалба или предложение или служебно, като взема всички необходими мерки за справедливо и целесъобразно решаване на проблема. Длъжен е да информира жалбоподателя за пропуските и нарушенията при защита на конституционните права и свободи на личността, които е установил в хода на разследването си. Ако прецени, може да даде гласност на направените предложения за отстраняването на допуснатите нарушения.

Заместник-съветника на Правния канцлер, съветниците на му и служителите в неговата канцелария са персоналът в офиса на тази институция. При управлението на своя офис, Правният канцлер има правомощията на министър при управление на повереното му министерство.

ИРЛАНДИЯ

Ирландия е страна по ВДПЧ като член на ООН. Ратифицира ЕКПЧ на 25.02.1953 г. Тя влиза в сила на 03.09. с г. Подписва ЕСХ през 1961 г. и я ратифицира на 07.10.1964 г. Поради двойствената природа на ирландската правна система, Конвенцията не съставлява част от вътрешното право. С други думи, ЕКПЧ се прилага за Ирландия, но не и вътре в нея. Според ирландската конституция от 1937 г., никой освен Парламентът /The Oireachtas/ не може да приема закони и тъй като Конвенцията е ратифицирана от правителството, тя няма ранг на закон и не е част от вътрешното право. Това разбиране е потвърдено с множество решения на Върховния съд. Ирландските съдилища не се позовават на външни източници, но все пак се наблюдава тенденция те да са в синхрон с ЕКПЧ.

През 1937 г. е приета Конституцията на Ирландия, която обявява независимостта на бившия британски доминион. Последното изменение е през 1995 г. Значително място в Конституцията е отредено на правата на гражданите в пет направления: лични права, семейство, образование, частна собственост и религия. Правата и свободите, защитени от ирландската конституция са право на справедлив процес; равенство пред закона; право на живот /включително правото на живот на заченатите;/ право на добро име; свобода на личността; неприкосновеност на частната собственост; свобода на изразяването; свобода на сдружаването; семейни, образователни и религиозни права. Нужно е да отбележим, че до промените от 1995 г. е забранен развода. След това е разрешен, но само при ред условия, за съблюдаването на които следи съдът.

Конституцията защитава и неуредени от нея права, но уредени в други източници. След първото подобно дело *Ryan v Главния прокурор* следват множество случаи на защита на права. Пример за това е и делото *Mc Gee v Главния прокурор*, в което правото на свободен брачен живот е защитено, като е обявен за противоконституционен закон, който забранява използването на контрацептиви. То по-късно е доразвито в защитата на правото на неприкосновеност на личния живот в делото *Kennedy & Arnold v Ireland*. Чрез тази доктрина са установени следните права: правото на стачка; правото на честен труд; правото на комуникации; свобода от изтезания; свободен достъп до съдилищата; право на свободно придвижване в страната; свобода на встъпване в брак; свобода на възпроизводство; право на омъжените жени на самостоятелност в брака; права на неомъжените майки върху децата им; права на децата; право на справедлив процес.

Ирландия е уредила с конституционен текст основните положения на институцията омбудсман, а през 1980 г. е приела и специален закон за учредяването на институцията. Омбудсманът съдейства на гражданите срещу произволни действия на органите на изпълнителната власт По-

специфичното за него, в сравнение с обществените посредници от другите страни на стария континент, е: назначава се от Президента след решение на Парламента; действа и специализиран омбудсман по въпросите на застраховането. По отношение на правомощията му: за сферата му на дейност, разглеждането на жалби, службите към него и ежегодният му доклад важат общите, положения описани в заглавното изложение.

Голямо е разнообразието на делата и пред Съда в Страсбург. С решение по делото *Johnson v Ireland* Съдът постановява, че липсата на развода като правен институт в ирландското законодателство не е нарушаване на правото на встъпване в брак. С друго решение е обявено, че дискриминационното третиране на извънбрачните деца е нарушение на чл. 8 от Конвенцията. В резултат на тези решения е приет Закон за статута на децата през 1987 г., който премахва разликата пред закона на брачните и извънбрачните деца.

Промените, свързани с правото на информация за аборта и правото на свободно пътуване са две от промените в Ирландската конституция, направени през 1983 г. Правото на информация за аборта е разглеждано и в дела пред Европейската комисия по правата на човека и Съда в Страсбург. В делото *Open Door & Others v Ireland* ищите подават жалба срещу забраната на учрежденията, даващи информация за аборта в и около Дъблин, с което е нарушен чл. 10 от Конвенцията за свободен достъп до информация. Съдът уважава жалбата и забраната за достъп до информация за аборта е премахната, макар и по-късно, с гореспоменатата промяна в Конституцията.

Въпреки големите дебати по въпроса, дали Конвенцията да стане част от вътрешното право на Ирландия, не е далеч денят, в който това ще е факт.

ИСЛАНДИЯ

Исландия е член на СЕ от 07.03.1950 г. Ратифицира ЕКПЧ на 19.06.1953 г. Подписва и ратифицира ЕСХ на 15.01.1976 г..

До края на 80-те години на миналия век Конвенцията няма голямо влияние върху законодателството в страната. По това време и в началото на 90-те години редица фактори допринасят за увеличаване на значението ѝ и водят до пълното инкорпориране във вътрешното законодателство. През 1988 г. е създаден институтът на Парламентарния омбудсман. Неговите правомощия са в областта на защитата на конституционно уредените права и свободи. По отношение на правомощията му, сферата му на дейност, разглеждането на жалби, службите към него и ежегодния му доклад важат общите положения описани в заглавното изложение. През 1992 г. Министърът на правосъдието назначава комисия с основна задача инкорпорирането на Конвенцията. Това става факт със Закон № 62 от 1994 г., който влиза в сила на 30.05.1994 г., като резултатите от дейността на комисията са публикувани в обяснителен доклад, заедно със закона. По този начин ЕКПЧ става част от исландското вътрешно право. Но тя няма особен юридически ранг, а е с ранга на обикновен закон. Това означава, че с влизането ѝ в сила се отменят или променят закони на принципа *lex posterior derogat legi priori*¹⁰, а не въз основа по-висока юридическа сила. По препоръка на комисията през 1995 г. са направени промени в Конституцията, които целят синхронизирането ѝ с Конвенцията. Промените са единствено в областта на правата на човека, като целта е да се разшири обхвата им и да се увеличи ефективността на защитата. Освен ЕКПЧ, влияние има и Международният пакт за граждански и политически права.

След инкорпорирането на Конвенцията са направени редица промени в исландското законодателство – в съдебната система, НПК и др. Под влиянието на ЕКПЧ е създадена фигурата на Парламентарния омбудсман. Главното му задължение е да сезира Парламента и Правителството при наличие на дефекти в законодателството. През 1989 г. той обръща внимание върху неефективната уредба на правата на човека и тяхната защита, което е една от причините за инкорпориране на Конвенцията във вътрешното право.

След приемането на ЕКПЧ като част от вътрешното право, тя започва да има все по-голямо влияние върху работата на исландските съдилища. Все повече решения се базират директно на Конвенцията. Повечето от делата имат наказателно-процесуално правен характер.

Пред Съда в Страсбург до края на 2000 г. са регистрирани 69 индивидуални жалби. Комисията само при три от тях стига до заключение, че е нарушена Конвенцията, като и трите завършват със спогодби. Повечето

¹⁰ лат. По-новият закон отменя по-стария.

от жалбите са по чл. 8 от Конвенцията – за нарушаване на правото на личен живот поради забраната да се гледат домашни кучета в Рейкявик. Друга голяма част са за нарушаване правото на справедлив процес, срещу полицейското насилие и правото на сдружаване. Дела за дискриминационно отношение не са водени.

Процесът на инкорпориране на Конвенцията в исландската правна система все още продължава. Формално, ЕКПЧ има статут на обикновен закон, но на практика е третирана с по-висок ранг между обикновен и конституционен закон. Тенденцията е да се повишава влиянието и значението ѝ. Все още не е уеднаквена практиката на Върховния съд. Но това е разбираемо, тъй като Конвенцията е съвсем нов източник на право за исландската правна система.

ИСПАНИЯ

На 24.11.1977 г., две години след смъртта на ген. Франко, Испания става страна по ЕКПЧ. На 04.10.1979 г. Конвенцията е ратифицирана след приемането на новата демократична конституция. На 27.04.1978 г. Испания подписва, а на 06.05.1980 г. ратифицира ЕСХ.

Подробната регламентация на правния статус на човека и гражданина е традиционен елемент от испанския конституционализъм. На него е посветен Раздел I от испанската конституция "За основните права и задължения". В структурата на раздела, състоящ се от пет глави, е отразен стремежа на законодателя да определи механизмите за реализация и гарантиране на провъзгласените права и свободи. На това са посветени глава III "За основополагащите принципи на социалноикономическата политика", глава IV "За гаранциите на основните права и свободи" и глава V "За ограниченията на правата и свободите". В разпоредбите на останалите глави на раздела се уреждат задълженията на държавата за осъществяване на тези права и свободи. Правната защита на правата и свободите се обезпечава не само от вътрешни, но и от международноправни гаранции. Конституцията провъзгласява съответствието на разпоредбите си с ВДПЧ и всички останали международни актове, ратифицирани от Испания. Основен елемент от правния статус на личността се явява равенството на всички испанци пред закона и забраната на всички форми на дискриминация. Според испанската конституция нарушенията на глава II "Основни права и свободи" могат да бъдат обжалвани във всеки съд, включително и пред Конституционния съд, докато всички други могат да се обжалват само пред съдилищата с обща юрисдикция. Институция за гаранция правата и свободите на испанските граждани се явява Защитника на народа (аналог на омбудсмана). Основно негово правомощие е правото му да възбуди производство пред Конституционния съд или да се обърне към законодателния орган с предложение за отмяна на акта.

Испания урежда основните характеристики на Народния защитник в конституцията си, подробният му нормативен режим се съдържа в специално приет закон. Особеностите на испанския омбудсман са в няколко насоки: като конституционен орган той осъществява контрол за спазването на конституционногарантираните права и свободи но гражданите при упражняването на властнически правомощия от държавните органи; избира се след решение с квалифицирано мнозинство на двете асамблеи – Смесената комисия на Конгреса и Сената; може да бъде освободен при осъществяването на правомощията си с явна небрежност; може да сезира Конституционния съд с цел установяване противоконституционността на някои законови текстове; не са установени ограничения на правото за сезирането му; подпомага се от специално изградена служба към него. По

отношение на правомощията му, сферата му на дейност, разглеждането на жалби, службите към него и ежегодният му доклад важат общите положения описани в заглавното изложение .

Според испанската конституция ,международно споразумение ,което е подписано и официално публикувано ,става част от вътрешния правен ред . Няма съмнение по въпроса за върховенството на Конституцията над международните договори . Въпреки че не е посочено конкретно ,тези договори имат преимущество над вътрешното законодателство¹¹ . Важно значение за приложението на ЕКПЧ има чл .10/2/ от Конституцията ,който гласи ,че "правни норми ,свързани с правата на човека и основните свободи и споменати в Конституцията ,ще се интерпретират въз основа на ВДПЧ и останалите международни споразумения ,третиращи въпроса и които са ратифицирани от Испания" .А сред тези международни споразумения ЕКПЧ има водещо значение .Нещо повече ,въз основа този текст можем да кажем ,че пряко приложение в испанската правна система имат и решенията на Комисията и Съда .

Благодарение на чл . 10/2/ на Конституцията , влиянието на Конвенцията върху практиката на испанските съдилища е огромно . Законодателството ,уреждащо съдебната власт е пряко повлияно от нея . В Закона за устройство на Конституционния съд и Закона за устройство на съдебната власт има преки разпоредби за директното приложение на ЕКПЧ . Поради тази причина ,значителен брой решения се базират директно на нея , както и на практиката на Съда в Страсбург¹² .

Има множество решения на испанските съдилища , важни за изясняване значението на Конвенцията . С решение 53/1985 на Конституционния съд ,основано на правило на Комисията от 13.05.1980 г .,е декриминализиран абортта . Значителен брой решения засягат процесуални права – равенство пред закона ; право на справедлив процес ; публичност на процеса ; бързина на процеса ; право на защита и т .н . Има решения ,засягащи правото на неприкосновеност на частния живот ; свободата на мисълта ; свободата на изразяване ; свободата на сдружаване .

Подобни са и делата ,заведени срещу Испания в Европейския съд по правата на човека . Няма дела ,свързани с дискриминация по какъвто и да било признак .

Влиянието на ЕКПЧ и практиката на Съда върху испанските съдилища като цяло и в частност върху Конституционния съд може да се окачестви като положително . По-голяма част от испанската правна теория е на мнение ,че има нужда от реформа ,която да потвърди неотменимостта на решенията на Съда в Страсбург ,липсата на която води до осъдителни

¹¹ В тази връзка виж чл .83.0.+б . "е" и чл .85.0. от Конституцията на Испания-

¹² Това е подчертано с решение на Конституционния съд .

решения срещу Испания. Два вида мерки се предлагат от испанските учени, които да се прилагат *de lege ferenda*¹³. Първата е промяна на процедурите за обжалване, а втората за въвеждане на отделно право на жалба срещу недействителност на съдебно решение. Други смятат, че най-доброто решение е приемане на нов Допълнителен протокол към Конвенцията, който да стане част от вътрешното право, след като бъде ратифициран.

¹³ лат. бъдещ закон

ИТАЛИЯ

ЕКПЧ става част от италианската правна система, след като е ратифицирана на 04.08.1955 г. Скоро след това вниманието на италианските юристи е насочено изключително върху правата на човека. Дебатите по темата започват веднага след Втората световна война на Конференцията в Сан Франциско за приемане на ВДПЧ. През 1947 г. е приета новата демократична италианска конституция. Тя включва почти всички принципи, заложиени във ВДПЧ. За пръв път италианска конституция съдържа правна уредба в областта на правата на човека. Част I от нея – "Права и задължения на гражданите", се дели на четири глави: "Граждански отношения", "Етико-социални отношения", "Икономически отношения" и "Политически отношения".

След ратифициране на ЕКПЧ възниква въпроса за мястото ѝ в италианската правна система. Според Конституцията, международните споразумения имат ранга на закон, но са част от различна правна система. Конституционният съд потвърждава това, като казва, че двете правни системи се прилагат успоредно и няма основания за върховенство на едната над другата. Това виждане се потвърждава и в тълкувателните решения на Върховния касационен съд.

През 60-те и 70-те години съдилищата в Италия, включително и Конституционния съд, отхвърлят прякото прилагане на Конвенцията. Те са на мнение, че правата, защитени в нея, трябва да бъдат подложени на законова уредба. По-късно това разбиране е отхвърлено и Върховният касационен съд в решения от 23.11.1988 г. и от 26.04.1990 г. признава индивидуалното право на всеки да търси защита, позовавайки се директно на Конвенцията.

Въз основа на влиянието на ЕКПЧ са направени редица промени в законодателството. През 1988 г. са приети нов НПК и НК, основани на принципите, заложиени в Конвенцията. Въведена е фигурата на прокурора в наказателния процес на мястото на съдия-следователя, което гарантира безпристрастността на съдията в процеса.

В италианската правна система са заложиени някои от основните принципи, уредени в ЕКПЧ, ВДПЧ и Международния пакт за граждански и политически права. Такива са презумпцията за невинност в наказателното право; компенсациите за вреди, причинени от държавата; бързината в процеса; законова уредба на задържането под стража; равенство на страните в процеса. Такива са и повечето дела пред италианските съдилища и пред Комисията и Съда в Страсбург.

В Италия в почти всички региони и автономни провинции са създадени и функционират успешно местни омбудсмани. Законът за местната автономия от 08.06.1990 г. разрешава на провинциите и общините

да създават такива свои институции. Приет е специален закон за Гражданският защитник, който урежда статута и правомощията му. По отношение на правата и задълженията му, сферата му на дейност, разглеждането на жалби, службите към него и ежегодният му доклад важат общите положения описани в заглавното изложение.

КИПЪР

Кипър спечелва своята независимост на 16.08.1960 г. На 24.05.1961 г. става член на СЕ и подписва ЕКПЧ на 16.12.1961 г. На 22.05.1967 г. подписва ЕСХ и я ратифицира на 07.03.1968 г.

Кипърската конституция е базирана директно върху разпоредбите на Лондонския и Цюрихския договор от 1959 г., както и Договора за създаване на Кипърската република. Още там се посочва, че Кипър ще гарантира на всички под негова юрисдикция правата и свободите, защитени от ЕКПЧ. Това е една от причините Част II на Конституцията, озаглавена "Основни права и свободи", да е моделирана въз основа на Конвенцията. Защитени са правото на живот, равенството пред закона, забраната за дискриминация, правото на личен и семеен живот и т.н. Според тези разпоредби Конвенцията има конституционен ранг. Това означава, че всички приети закони трябва да са съобразени с нея.

На тази плоскост възникват множество дела пред кипърските съдилища с цел защита правата на човека. Разглеждат се дела за правото на справедлив процес, свободата от изтезания, свободата на мисълта, свобода на изразяване на мисълта и т.н. Незначителен е броят на делата, разглеждани от Комисията и Съда в Страсбург. Важно значение има делото, заведено от Кипър срещу Турция, след окупацията през 1976 г. Съдът отсъжда, че правата на човека не могат да бъдат гарантирани от кипърското правителство в окупираните територии и че Турция нарушава чл.5 от Конвенцията за правото на свобода и сигурност; чл. 8 за правото на неприкосновеност на личния и семейния живот; чл.1 от Протокол № 1 за правото на мирно ползване на собствеността. В други дела, заведени от граждани срещу Кипър се разглежда правото на неприкосновеност на личния и семейния живот, правото на справедлив процес и др. Трябва да се има предвид, че повечето дела са повлияни от турската окупация на северната част на Кипър.

Като цяло в Кипър не съществуват големи проблеми по приложението на Конвенцията и съдебния контрол. Като част от Конституцията ЕКПЧ става задължителна за всички органи и граждани на Кипър. Така гаранциите за спазване на правата на човека са на най-високото ниво. Изгледите за развитие на защитата на правата на човека са отлични. Кипърската правна система гарантира както класическите, така и съвременните такива за всички граждани, независимо от пол, раса, религия и др. Това непременно ще създаде стабилна основа за по-нататъшно развитие.

ЛАТВИЯ

След разпадането на СССР всички бивши съветски републики се стремят към интегриране в европейските структури. Като основен инструмент за това е използвана законодателната реформа. Най-важният акт за латвийската правна система – Конституцията, е приета под огромното влияние на ЕКПЧ. Защитата на правата на човека стана основна цел за демократичната Латвийска република. Под защитата на Конституцията попадат повечето права, уредени от ЕКПЧ – правото на живот, равенство пред закона, равни правни възможности, забрана за дискриминация, равни изборителни права, право на личен и семеен живот, закрила на брака, семейството и децата, както и специфични права, като следствие от отричането на предходния общественно-политически режим, а именно: право да напуска свободно пределите на републиката, правото да сезира със своите предложения и жалби всички институции и да получи отговор върху материален носител. Според чл. 91 всички права се реализират и защитават без всякаква дискриминация. Интересен е подходът на законодателя – първо са посочени основите и принципите, върху които ще се изгражда държавата, правомощията на Сейма /латвийския парламент/, на Президента, на Правителството и на съдебната система и чак най-накрая идва ред на правата на човека в последната глава на Конституцията. Това може би се дължи на факта, че тя е приета на 15.02.1922 г. и претърпява няколко промени днес, при което просто и запазила вида си отпреди толкова години.

Посочените права се гарантират чрез създаване и на институцията на Омбудсмана. Правната уредба на институцията е дадена в Закон за Службата по човешките права на Латвия от 05.12.1996 г. Тя е независима държавна институция, насърчаваща спазването на фундаменталните човешки права на гражданите в Република Латвия в съгласие с Конституцията, международните правни спогодби, които са ратифицирани от Латвия, и конституционното право. Службата се оглавява от Директор, който се назначава от Сейма по препоръка на кабинета на министрите за срок от четири години. Нейни задължения са да осигурява достъп на обществото до информацията относно човешките права, гаранциите и задълженията, постановени от правните норми на Република Латвия и да насърчава разбирането и спазването на тези права; да разследва жалби за действия, нарушаващи човешките права; да изготвя анализи на латвийските правни норми за съответствието с международните спогодби за човешките права, които са ратифицирани от Латвия; веднъж годишно да представя писмени доклади пред Сейма и кабинета на министрите за дейността на службата. При разследване на жалба за нарушаване на човешки права, Службата трябва да се стреми към постигане на съгласие между двете страни. Ако не може да бъде постигнато помирение, Службата съветва

страните в писмена форма , като изказва своето мнение под формата на препоръки .

ЛИТВА

След получаване на независимост от бившия СССР на 11.03.1990 г., една от основните задачи в законодателната реформа е защитата на правата на човека. Новата Конституция на Литва, приета на 25.10.1992 г., създава законовата основа за инкорпориране на международните стандарти за правата на човека и основните свободи във вътрешното право. Глава II от Конституцията съдържа списък на конституционно гарантирани права, които в чл. 18 обявява за вродени¹⁴.

Литовската правна система е монистична. Според Конституцията, подписаните и ратифицирани международни договори стават част от вътрешното право.

На 14.05.1993 г. Литва подписа ЕКПЧ, ратифицира я на 27.04.1995 г. и е в сила от 20.06.1995 г. На 08.09.1997 г. страната подписва ревизираната ЕСХ. В тази връзка важно значение има Декретът на Върховния съвет от 12.03.1991 г., в който всички държавни институции се задължават да спазват разпоредбите на ВДПЧ, приета от Общото събрание на ООН на 10.12.1948 г., и на Международния пакт за граждански и политически права от 1966 г. Декретът дава важна насока за по-нататъшното развитие на литовската правна система в областта на правата на човека.

Прякото прилагане на международните договори никога не е било подлагано на съмнение. Юридическият ранг е уреден със Закона за международните договори, сключени от Литва през 1991 г. Според него те имат силата на закон. Това е потвърдено и с решение на Конституционния съд от 17.10.1995 г., което гласи, че международните договори се прилагат по същия начин като законите, приети от Сейма. Правилникът на Сейма съдържа текст, според който всички приемани закони трябва да отговарят на ЕКПЧ и другите документи на ЕС. За тази цел е създаден специализиран орган – Юридическо бюро към Министерството на европейските дела. Основната му задача е да преценява, дали приеманите нормативни актове отговарят на Европейското законодателство и ЕКПЧ. Друг орган, който следи за спазването на международните договорености е Омбудсманът Парламентарният контролор/. На 11.01.1994 г. е приет Закон за омбудсманите от Сейма. Той урежда организационната структура, правомощията и вътрешния ред на службата, като определя гаранциите за осъществяването на дейността на омбудсманите. Те са независима държавна институция, която се състои от избраните от Сейма омбудсмани и обслужващ персонал. Всички омбудсмани при Сейма имат еднакви права и задължения. Всеки от тях действа независимо и безпристрастно и се

¹⁴ Правата се придобиват автоматично след раждането.

ръководи от принципите и нормите на Конституцията, Закона за омбудсманите при Сейма, статута, други закони, международни договори и споразумения. Службата на омбудсманите се състои от омбудсманите, Съвет на службата на омбудсманите при Сейма, помощници на омбудсманите, отдели и други структурни звена, утвърдени от Съвета на Службата на омбудсманите при Сейма. Омбудсманите на Република Литва разследват жалби на граждани по повод злоупотреби със служебно положение или прояви на бюрокрация на длъжностни лица от държавните и местни органи на властта. Създаден е и Съвет на службата на омбудсманите при Сейма, който се състои от петима омбудсмани. Директорът на Службата на омбудсманите се избира от Сейма по предложение на неговия председател. При разследване по жалба, омбудсманът, който е натоварен с нея, има право да изисква обяснения от длъжностните лица, чиито действия се разследват. След приключване на разследването, той изготвя становище, с което запознава жалбоподателя и директора на институцията, срещу чийто служител или акт е подадена жалбата. Омбудсманът има различни правомощия в зависимост от резултатите от разследването: да предаде материалите на следствените органи, ако при разследването се разкрият данни за престъпление; да предложи жалбоподателят да бъде обезщетен за понесените морални и материални вреди в резултат на нарушенията, извършени от длъжностните лица; да препоръча на ръководителя на учреждението, в което е водено разследването, или на висшестоящия орган, да бъдат наложени дисциплинарни санкции на виновните длъжностни лица; да отхвърли жалбата, ако посочените в нея нарушения не се потвърдят; да уведоми Сейма или Президента на Републиката за нарушения, извършени от министри или други длъжностни лица, които са отговорни пред тях и др.

За своята дейност Директорът на Службата на омбудсманите при Сейма организира изготвянето на годишни доклади.

Има редица дела, в които Конституционният съд се позовава директно на Конвенцията. Разглежданите случаи са най-често за незаконен арест /нарушаване правото на свобода и сигурност – чл. 5 от ЕКПЧ/; свобода на мисълта, съвестта и религията; дискриминационно прилагане разпоредбите на ЕКПЧ; правото на свободно придвижване и избор на местоживееене и т.н.

След първата жалба пред Европейската комисия по правата на човека през 1995 г. броят им нараства драстично. Разглежданите дела са главно в областта на наказателния процес – законосъобразност на мерките за неотклонение и продължителност, право на обжалване на тези мерки, правото за анонимност на свидетелите, неприкосновеност на кореспонденцията. Друга голяма група жалби, характерни за бившите комунистически държави, са за нарушение на неприкосновеността на частната собственост.

Досега няма случай, в който Литва да е призната за виновна. В този аспект не са предприети мерки по компенсиране на жалбоподателите. Важно е да отбележим, че има специален Закон за компенсиране на вреди, причинени от незаконни действия на прокуратурата и съдилищата от 1997 г., който урежда материята. В него се посочва, че едно от основанията за компенсиране е решение на Съда в Страсбург. Определена е част от държавния бюджет, с която се покриват разходите.

От възстановяването на независимостта през 1990 г. литовското законодателство бе изцяло променено и международните актове станаха част от вътрешното право. Главните проблеми, които възникват са в областта на наказателното право и процес. Причина за това е, че няма приети нови НК и НПК, а се разчита на отделни промени. Друга причина е развитието на организираната престъпност, за борбата с която са приети редица закони в противоречие с Конвенцията. Но въпреки това досегашното развитие на реформите показва, че в бъдеще законодателството ще бъде приведено в синхрон с Европейското право.

ЛЮКСЕМБУРГ

Съвременната конституционна история на Люксембург започва с приемането на Конституцията на Великото херцогство на 17.10.1868 г. До 1995 г. са направени редица промени. Глава II "За люксембургците и техните права" фиксира основните права и задължения на гражданите на Люксембург. Конституцията не признава никакви съсловни различия, гарантира равенството пред закона и равния достъп пред държавните служби. Гаранциите на естествените права на личността и семейството са възложени на държавата.

Великият херцог на Люксембург ратифицира ЕКПЧ на 03.09.1953 г. след одобрението на Парламента. Според люксембургската правна система, Конвенцията има пряко приложение и има приоритет над вътрешното законодателство. Това е потвърдено в две важни решения на Касационния съд от 08.06.1950 г. и 14.07.1954 г., както и в решение на Държавния съвет от 28.07.1951 г. Конвенцията и протоколите към нея имат голямо значение при създаване на законите в страната. Такова влияние имат и решенията на Европейския съд по правата на човека.

В законодателството има редица примери за огромното влияние на Конвенцията. Промени са направени в НПК във връзка с обжалване на присъдите; компенсации при незаконен арест; законова уредба при използване на СРС¹⁵; устройство на съда. В гражданското законодателство са направени промени в областта на наследственото право /запазени права на преживелия съпруг и децата;/ осиновяването; гражданската отговорност на държавата и нейните служители. В гражданския процес също се наблюдават промени в областта на упълномощаването и съдебните процедури. Промени има и в образованието и трудовото право.

Люксембургските съдилища се позовават на разпоредбите на Конвенцията почти ежедневно. Решенията по ЕКПЧ ежегодно се издават в специален бюлетин за правата на човека – *Bulletin des droits de l'homme*. Множество случаи, засягащи правата, се разглеждат и от административните съдилища и главно от Административния трибунал. Извлечения от тези решения се публикуват в *Pasicrisie administrative*. Най-често разглежданите случаи са по чл.8 от ЕКПЧ относно правото на неприкосновеност на личния и семейния живот и по чл.1 от Протокол № 1 относно правото на собственост. Някои от най-важните решения са в областта на законосъобразното използване на СРС, свободата на изразяване, правата на чужденците и имигрантите, правото на обжалване на актовете на съдилищата и администрацията. Необходимо е да споменем и решенията относно принципа на недискриминацията. В областта на наследяването

¹⁵ Бел. авт. Специални разузнавателни средства

практиката на люксембургските съдилища е изключително прогресивна. Базира се на решението на Европейския съд по правата на човека по делото *Marckx*. Въз основа на него е прието решение на Люксембургски окръжен съд, с което е променен чл. 756 от ГК, който е в противоречие с чл. 8 и 14 от Конвенцията. Съдът заключава, че законните и незаконните деца имат право на еднаква запазена част при наследяване. Решението е потвърдено от Апелативен и Касационен съд. Друго важно решение на Люксембургския окръжен съд урежда въпросите относно осиновяването. В него, в съответствие с практиката на Комисията, се заключава, че възможността, давана от люксембургския ГК, дете да бъде отнето от родните му майка и баща без тяхно съгласие е в противоречие с чл. 8 от Конвенцията (правото на неприкосновеност на личния живот). Това решение става база за бъдещата трайна практика на съдилищата.

Първо отделение на Апелативния съд в решение от 20.10.1993 г. установява, че възможността, давана от чл. 380 на ГК, правата при припознаване на дете едновременно от бащата и майката да се дават изключително на майката, е в противоречие с чл. 8 и чл. 14 от

Конвенцията. Въз основа това решение е променен законовия текст. Има един единствен случай, в който Люксембург е осъден за нарушаване правата на човека от Съда в Страсбург. Това е делото *Russo*. По него Съдът отсъжда, че чл. 6 от Конвенцията е приложим и по граждански дела и осъжда Люксембург. Въз основа на това решение е проведена бърза и забележителна законова реформа. В него се посочва, че изпълнението на съдебни и съвещателни функции от едно и също лице опорочава безпристрастността на институциите в процеса. Променена е структурата на Държавния съвет със Закон за организацията на Държавния съвет от 27.10.1995 г.. Тази временна мярка е заменена с конституционни и законодателни промени, които въвеждат съвсем нов административен процес и създават самостоятелни административни съдилища – Административен трибунал и Административен съд.

Практиката на люксембургските съдилища въз основа на Конвенцията е изключително разнообразна. Законотворчеството също е базирано на разпоредбите на ЕКПЧ. Като заключение можем да кажем, че люксембургската правна система е пример за това, как дела относно правата на човека, закрепени в ЕКПЧ, могат да се решават и от вътрешните съдилища.

Във Великото херцогство Люксембург институцията омбудсман не е въведена. Присъщите за омбудсмана функции се осъществяват от Комисията по жалбите към Камарата на депутатите.

МАКЕДОНИЈА

Македонија е една од нај-младите држави во световен план. Поради липсата на каквито и да било државнически, традиции македонското законодавство е повлияно од модерните европејски и меѓународни тенденции. След референдумот од 08.09.1991 г., кога хората гласуваат за одделането од Југославија и за создаването на нова република, е приета и првата македонска конституција. Та е гласувана на 17.11.1991 г. и влиза во сила три дна след тоа. Првата ѝ промяна е през 1992 г. Веднага след преамбулата и обшите распоредби, во глава III се уредени "Основните слободи и права на човека и граѓанина". Во првата част се посочени граѓанските и политическите права, а во втората – икономическите, социалните и културните. Още во чл. 9 е посочено, че граѓаните на Република Македонија се равни во своите права и слободи без разлика на пол, религија, цвят на кожата, раса, произход, притежавана сопственост или социален статус. Осезателно е значението на ЕКПЧ во конституционната уредба на правата на човека. Списъкът на правата, уредени во Конституцијата е почти пълно копије на ЕКПЧ. Прогласени се правото на живот, равенството пред законот, равните правни възможности, забраната за дискриминација, правото на слободен избор на религија, професија, брачен партньор; правото на слободно сдружаване, на бесплатна медицинска помош и др., како и задължението да заплаща дължимите данъци на државата и т.н. Въведена е абсолютна конституционна забрана за наемане на деца на работа, ако са под 15 години. Прогласена е специалната грижа на државата за малолетните, подрастващите и майките. Важно е да се отбележи и равното право на достъп до образование за всички.

Као гарант за спазването и защитата на правата и слободите е създадена институцијата на Омбудсманот. Правната му уредба е заложена во Конституцијата на Република Македонија /чл.77/ и Законот за граѓанскиот заштитник од 1997 г. Тој е државен орган и е независен и непристрасен при изпълнение на служебните си задължения, како дејства въз основа на Конституцијата и законите. Приоритет во неговата работа е да следи за спазването на конституционните и законните права на граѓаните од органи на државната администрација и од други публични органи и организации. Избира се од Парламента за срок од осем години и преди да встъпи во длъжност полага клетва. Граѓанскиот заштитник дејства служебно – при изричното съгласие на граѓанина, чиито конституционни и законни права се били нарушени или при подадена до него жалба од потърпевш граѓанин. Заштитникът може да откаже да разгледа жалбата или да започне разследване за установяване на посочените факти. След приключване на разследването тој има следните правомощия: да се обърне към органа или службата с искане да спрат временно изпълнението на акта;

да предложи на органа или службата да извърши повторно съответната процедура съгласно закона; да се обърне към съответния прокурор за започване на разследване във връзка с извършено престъпление или друго нарушение с по-ниска степен на обществена опасност и др. Той може също така да дава препоръки и предложения. Гражданският защитник внася доклад за своята дейност най-малко веднъж годишно. Докладът се публикува в медиите.

МАЛТА

С попадане под британско управление през 1800 г., малтийската правна система е подложена на ново влияние. Възприемат се принципите на независимост на съдебната власт, презумпцията за невинност, равенство пред закона, бързина на процеса. През 1802 г. се приема първия важен акт в областта на правата на човека – Декларацията за правата на жителите на островите Малта и Гозо. На 23.10.1953 г. ЕКПЧ започва да действа и в малтийската правна система след подписването ѝ от Великобритания, но приложението ѝ е твърде ограничено поради проблемите в британската правна система, посочени по-горе.

Конституционното право в Малта търпи забележително развитие. През периода 1814–1964 г. са приети дванадесет конституции. Едва в Конституцията от 1961 г. е направена уредба на правата на човека. Тя е базирана на ЕКПЧ и Конституцията на Сиера Леоне. През 1964 г. Малта е обявена за независима и е приета нова конституция. В глава IV се съдържа подробен списък от права, базирани на ЕКПЧ. За пръв път в историята на малтийската правна система се включва забрана за дискриминация по всякакъв признак. Конституцията предвижда съдебна защита на тези права.

На 19.08.1987 г. ЕКПЧ официално става част от малтийската правна система. В свое решение от същата година Конституционният съд признава приоритета на международните актове над вътрешното законодателство. Въз основа на това решение, под влияние на Конвенцията са променени НК, Кодекса за полицията, ГПК, Търговския кодекс, ГК. Промените са във връзка със защитата правата на човека.

Според малтийското право делата, свързани с правата на човека, се разглеждат от Конституционния съд. Той е най-висшият съдебен орган. Като такъв съблюдава спазването и гарантирането на правата на човека. Другият съществен орган, който има правомощия по тези дела е Първо отделение на Гражданския съд. Той също следи спазването на правата на човека.

В практиката на малтийските съдилища има редица дела за защита на основните права и свободи. Важни са решенията, базирани директно върху ЕКПЧ. Такива са тези по случаите *Lawrence k/a Roxanne Cassar v Prime Minister*, *Raymond G ilford k/a Rachel G ilford v Director of the Public Registry* относно правото на неприкосновен семеен и личен живот. Има редица дела относно забраната за дискриминация. Според чл. 45 от малтийската конституция е забранена дискриминацията на база раса, месторождение, политически убеждения, цвят на кожата, пол. Важни са решенията относно дискриминацията по полов признак. Интересното е, че всички те са базирани на решението на Европейския съд по правата на човека по делото

Burghartz v Switzerland от 22.02.1994 г. Там принципа за забрана на дискриминация по полов признак е обявен по следния начин:

“Развитието на равенството между половете днес е основна цел на страните-членки на СЕ. Това означава, че трябва да се предприемат много сериозни мерки срещу различното отношение на основание полово различие, които да са съвместими с Конвенцията.”

Този принцип е възпроизведен и в делата *Schuler-Zgraggen v Switzerland* от 22.02.1994 г. *Abdulaziz, Cabales, and Balkandali v United Kingdom* от 28.05.1985 г. пред Съда в Страсбург. Той се възприема и от малтийската съдебна система. В делото *Paul Stoner v Prime Minister* Конституционният съд обявява разпоредбата от малтийската конституция, защитаваща правото на свободно придвижване, за дискриминационна по отношение на половете спрямо друга конституционна разпоредба. Жалбоподателите – английски гражданин и съпругата му малтийка, се жалват срещу решение на компетентен орган, с което им е забранено да живеят в Малта. Обжалваната разпоредба е чл. 44/4/с/ от Конституцията, която прогласява свободата на придвижване на съпругите на малтийските граждани. Конституционният съд отсъжда, че защитата на това право единствено по отношение на жените е дискриминационно на две основания. Първото е, че ако я нямаше разпоредбата, жалбоподателят щеше да бъде третиран като малтийски гражданин. Второто е, че ако разпоредбата остане в сила, ще наруши правата на малтийската гражданка поради това, че се е омъжила за чужденец. В решението си КС добавя, че Малта е подписала ЕКПЧ и Международния пакт за елиминиране на всички форми на дискриминация по отношение на жените. През м юли 1991 г. е направена промяна в Конституцията, с която е предвидено обезщетение на лица, подложени на полова дискриминация.

В решение на Първо отделение на Гражданския съд по делото *Victoria Cassar v Maritime Authority* от 19.10.2000 г. наредба, даваща право единствено на мъже да работят пристанищна работа, е обявена за дискриминационна. Съдът се позовава на чл. 3 от ЕКПЧ.

Постановени са редица решения във връзка с религиозната дискриминация, свободата на изразяване, правото на собственост, правото на справедлив процес.

След въвеждане правото на индивидуална жалба пред Европейския съд по правата на човека, в малтийското законодателство има само три разгледани такива. Първото е в областта на свободата на изразяване, второто за законосъобразност на ареста, третото правото на свобода и сигурност.

Международните инструменти за защита на правата на човека имат огромно влияние върху малтийската правна система. Приети са редица

промени – НК ,ГПК , Закона за спазване на професионалната тайна .Променя се изцяло Кодекса за полицията .

МОЛДОВА

Молдова като една от бившите съветски републики, след разпадането на СССР изживява сериозна законодателна и икономическа криза. Законодателството на страната, въпреки стремежа за съответствие с европейското е далеч от европейските стандарти. Правата на човека и гаранциите за защитата им са уредени или оскъдно, или по различен остарял начин. Все пак трябва да отбележим стремежа на законодателя да доближи максимално молдовското до европейското право. В този дух е приета Конституцията на Молдова. Като всички модерни основни закони, тя съдържа подробна уредба на правата на човека. Поради липсата на правен модел от съветската правна традиция, молдовският законодател е повлиян главно от международните актове в областта – ВДПЧ, ЕКПЧ, ЕСХ и др.

Молдовската конституция е приета на 29.07.1994 г. Първата глава урежда основните принципи на изграждане на съвременната молдовска държава. В глава втора са уредени основните права, свободи и задължения на гражданите. Тя е разделена на две части. В първата са изброени основните разпоредби – принципи и основни положения в правния статус на човека и гражданина. Като първо и най-важно задължение на държавата е посочено задължението ѝ да уважава и защитава човешката личност /чл. 16/. Всички граждани на Молдова имат равни права пред законите и институциите на държавата. Специфично е уреденото право всеки да знае и да бъде надлежно информиран за своите права и задължения като гражданин, както и да има правен статус според Конституцията и законите на Молдова. Изрично е уредена и забраната за ретроактивно действие на закона. Във втората част са изброени вече по-конкретно отделните права, дадена им е детайлна правна уредба, която се явява и най-голяма гаранция за спазването им поради ранга на нормативния акт, който ги урежда. Уредени са правото на живот и на физическа цялост; индивидуална свобода и лична сигурност; правото на уважение и зачитане на личния и семейния живот; правата на достъп до образование и информация; правото на работа и на достъп до работа. В чл. 47 се казва, че: "Държавата е длъжна да вземе всички необходими мерки, които имат за цел да осигурят достоен начин на живот на всеки човек, както и добро медицинско обслужване". В този списък от задължения влизат и осигуряването на добро здраве и съществуване, базирани на реален равен достъп до храна, облекло, подслон, социални услуги, които да са достъпни както за индивида, така и за неговото семейство. Специално внимание е отделено на правата на децата, младите хора и майките. Прогласено е и правото на свободен избор на брачен партньор, както и на равни задължения на съпрузите в брака.

Като гаранция за спазването и защитата правата на човека е създаден институтът Омбудсман. Правната уредба на институцията е в Закона за

парламентарните адвокати от 1997 г. Парламентарните адвокати заедно с обслужващия персонал образуват самостоятелно учреждение – Център по правата на човека. Парламентът назначава след гласуване с мнозинство трима парламентарни адвокати с еднакви права и задължения за срок от пет години. В своите действия те трябва да се ръководят от Конституцията, ЗПА, други закони на Република Молдова, Всеобщата декларация за правата на човека, международни договори и други споразумения, страна по които е Република Молдова. Парламентарните адвокати най-общо спомагат за възстановяване на нарушените права; усъвършенстване на законодателството относно защитата на човешките права и съдействат за правната информираност на населението. Дейността им има за цел да гарантира спазването на конституционните права и свободи на гражданите от централните и местните органи на държавна администрация, учреждения, организации и предприятия, независимо от вида собственост, обществени обединения, както и от длъжностни лица на всяко ниво. Когато е налице противоречие в областта на основните човешки права между вътрешното и международното право, то тогава приоритет има международното право. В своята дейност парламентарните адвокати са независими и се ръководят от принципите на законност и гласност и от своята съвест. Те разглеждат жалби на граждани на Република Молдова, постоянно или временно пребиваващи на нейна територия чужди граждани, както и лицата без гражданство наричани за кратко заявители, правата и законните интереси на които са нарушени в Република Молдова. С действията си централните и местни органи на властта, учрежденията, предприятията или организациите трябва да са нарушили по мнението на заявителя, неговите конституционни права и свободи. След депозирането на жалбата Парламентарният адвокат има право да върне жалбата на заявителя с пояснения как да защити своите права и свободи; да отхвърли жалбата с мотивиран отказ; да започне разследване. Парламентарният адвокат уведомява заявителя за взетото решение в 10-дневен срок. При определени случаи Парламентарният адвокат има право сам да предприеме мерки в рамките на своята компетентност, за да провери и предотврати нарушения на конституционните права и свободи на гражданите. След приключване на разследването той има право да се обърне към компетентните държавни органи с молба да започне дисциплинарно, административно или наказателно производство по отношение на длъжностните лица, чиито нарушения са допринесли за съществено засягане на човешките права и свободи; да подаде заявление в съда в защита интересите на заявителя, чиито конституционни права и свободи са нарушени; да се обърне към Парламента с предложение за усъвършенстване на законодателството в областта на гарантиране човешките права и свободи. При констатирането на нарушения на правата на жалбоподателя, Парламентарният адвокат

уведомява потърпевшия. Той изработва своето заключение по случая, съдържащо препоръки относно необходими мерки за незабавно възстановяване на нарушените права и свободи и го изпраща на органите, чиито действия, бездействия или актове се обжалват. Центърът по човешките права представя пред Парламента всяка година доклад за спазването на човешките права в Република Молдова, който се обнародва.

НИДЕРЛАНДИЯ

На 31.08.1954 г. Нидерландия става страна по ЕКПЧ и правителството признава компетентността на Европейския съд по правата на човека. Правото на индивидуална жалба е признато през 1960 г. През 1971 г. Нидерландия ратифицира Международната конвенция за елиминиране на всички форми на расова дискриминация, през 1978 г. – Международния пакт за граждански и политически права и Международния пакт за икономически, социални и културни права. До 1980 г. тези международни актове не играят значима роля в холандското правораздаване. След това те стават важна част от правната система на страната.

Конституционната база на холандската правна система се оформя от два акта – Нидерландската харта и Конституцията, като Хартата има приоритет. Конституцията съдържа подробна регламентация на правата и свободите на личността: право на равни права и свободи, свобода на придвижване, равен достъп пред държавните учреждения, равни изборителни права, право на неприкосновеност на личността, частния живот и жилището. Заедно с традиционните права и свободи Конституцията включва редица разпоредби, уреждащи социалните функции на държавата, които имат пряко действие.

През 1983 г. Конституцията търпи големи промени в областта на правата на човека. За пръв път на конституционна уредба са подложени социалните права.

Според холандското право международните актове, които са ратифицирани, имат пряко действие и имат приоритет над вътрешното право. Това е отразено и в Конституцията, според която законите, приемани от Парламента не трябва да противоречат на ЕКПЧ. Важни правомощия в това отношение има Държавният съвет, който дава насоки за бъдещото законодателство, които не са задължителни.

Нидерландските съдилища имат многобройна практика относно правата на човека. Делата са от различно естество – свобода на религиите, неприкосновеност на личния и семеен живот, бързина в процеса, право на справедлив процес и т.н. Интерес представляват някои решения по дела за попечителство. Изравнени са правата на брачните и извънбрачните деца въз основа постановеното от Съда в Страсбург решение по делото *Marckx*. Друго важно решение на Върховния съд е, че достъпът на разведени родители до децата им е семеен живот по смисъла на Конвенцията и подлежи на защита. Въз основа на тези решения са направени промени в ГПК.

Голямо е разнообразието на делата срещу Холандия, гледани от Европейския съд по правата на човека. Най-често жалбите са за нарушаване правото на справедлив процес, бързината в процеса, правото на свобода и

сигурност, свободен достъп до съдебно производство, правото на защита и др. В делото *X and Y v the Netherlands* се появи празнина в холандското законодателство. Умствено изостанала 61-годишна жена е жертва на сексуално насилие. До това дело холандското законодателство изисква жалба от жертвата, за да бъде възбудено наказателно преследване. Като недееспособно физическо лице г-жа Y не е в състояние да стори това, както и законният ѝ представител. След решението на Европейския съд по правата на човека, с което е установено нарушение на чл.8 от Конвенцията, празнината е запълнена.

В делото *Van Raalte* е разгледан въпроса относно дискриминацията по полов признак. Съгласно Закона за дарения на децата и Кралския декрет от 27.02.1980 г., бездетните и неомъжени жени над 45 години са длъжни да плащат ежегоден данък. До решението на Европейския съд по правата на човека това не важи за неженените мъже и бездетните семейства. Съдът постановява, че е налице нарушение на чл.14 от Конвенцията и въз основа на това решение са приети промени в споменатите закони.

Значителен е и броят на делата за правото на личен и семеен живот. Постановени са редица решения, в които се утвърждава, че отношенията между разведени родители и децата им е семеен живот по смисъла на Конвенцията.

Въз основа тези решения на Европейския съд по правата на човека холандските власти винаги са вземали необходимите мерки за промяна в законодателството.

Ефектът на международните споразумения върху холандското законодателство е изключително позитивен. Вследствие актовете на Европейския съд по правата на човека са направени редица законодателни промени, довели до синхронизацията с международното право.

НОРВЕГИЯ

Заедно с представителите на единадесет други страни, норвежкият Министър на външните работи Халвард Ланге подписва ЕКПЧ в Palazzo Barberini на 04.11.1950 г. Норвегия е втората страна (след Великобритания/, която ратифицира Конвенцията на 15.01.1952 г. Компетентността на Европейския съд по правата на човека за пръв път е призната с декларация от 30.06.1964 г.

Норвежката конституция от 17.05.1814 г. е най-старата, действаща в Европа. Вследствие влиянието на международните актове, в нея е добавен списък с правата на човека и основните свободи, съответстващ на модерните изисквания. През 1994 г. е направено изменение на чл. 110 от Конституцията, което гласи, че всички държавни органи трябва да се съобразяват с разпоредбите на Конвенцията. През 1999 г. норвежкият парламент приема Закон за засилване статута на правата на човека в норвежкото право (Закон за правата на човека/, с който ЕКПЧ, ЕСХ и Пактовете на ООН за граждански и политически права от 1966 г. и за икономически, социални и културни права стават част от вътрешното право. Други международни актове, споменати в закона са пактовете на ООН относно забраната на дискриминацията и насилието, правата на детето.

Норвежката конституция не съдържа разпоредба, която да урежда предимството на международното пред вътрешното право. Правната доктрина изповядва дуалистичния възглед. Според нея международното и вътрешно право са две отделни и напълно самостоятелни правни системи. Така международното право не създава права и задължения за индивидите. За да стане международен акт част от норвежкото право, след като е ратифициран, той трябва или да бъде инкорпориран (с приемане на нови разпоредби, отговарящи на акта/, или трансформиран (с изменение на съществуващи разпоредби/. Според този възглед, вътрешното право съответства на международното (принцип на презумпцията/. Ако дадена разпоредба може да се тълкува по няколко начина, се избира този, който отговаря на международното право. Този принцип се прилага към Общото (неписано/ международно право. Към сключените международни споразумения се прилага описания по-горе принцип на трансформацията. Според промените в Конституцията при тълкуване на нормите от вътрешното право се ползват разпоредбите на международните споразумения (принцип на интерпретацията/. При стълкновение между норми на вътрешното и международното право приоритет има националното (принцип на приоритета при стълкновение/. Този възглед е потвърден и от практиката на Върховния съд.

След приемането на Закона за правата на човека международните актове имат приоритет над вътрешните. Като резултат са приети редица

промени в законодателството. Изменения се наблюдават в НПК, Закона за чужденците, ГПК, Закона за индивидуалните жалби, Закона за религиозните общности и др. Отменено е смъртното наказание.

Първото дело пред норвежките съдилища, решено при прилагане на Конвенцията, е делото *Iversen* от 1961 г. Следват множество дела, при които ЕКПЧ и другите международни актове имат водещо значение. Минус е, че единствено Върховният съд прилага разпоредбите на Конвенцията. При другите инстанции такава практика не се наблюдава. Най-често разглежданите дела са в областта на наказателния процес. Много решения са взети на основание чл. 6 от ЕКПЧ – презумпция за невинност и равенство на страните в процеса. Други важни дела са в областта на свободно упражняване правото на собственост и свободата на изразяване.

Броят на индивидуалните жалби пред Комисията не е голям. Норвежките власти винаги изпълняват препоръките на Комисията за нужните мерки като следствие от жалбите. Отново делата са главно в областта на процеса.

Има само четири дела, заведени в Европейския съд по правата на човека, преди Протокол № 11 да влезе в сила на 01.11.1998 г. Трите са в областта на наказателния процес. Четвъртото¹⁶ е за родителски права. Съдът отсъжда, че жалбоподателката има право на достъп и родителски права над детето, но това не е равнозначно с правото на отглеждане, присъдено от норвежки съд на бащата.

Конвенцията е в основата на законодателни промени и съдебни решения. Тя става база за работата на администрацията. Норвежкият омбудсман често прилага международните инструменти за правата на човека. Като цяло потенциалът на Конвенцията не е използван. Има място за развитие в сферата и на трите власти. Добра база за това са направените промени в Конституцията и приетия Закон за правата на човека.

Чл. 75, ал. 1 от Конституцията на Кралство Норвегия гласи, че Парламентът назначава по определен в закона ред лице, което да упражнява контрол върху държавната администрация, с цел да не се извърши несправедливост към отделни физически лица. През 1962 г е приет и Закон за парламентарния омбудсман. В своята дейност той се ръководи от Наредбата за парламентарния омбудсман. Има мандат от 4 години и трябва да отговаря на изискванията за съдия във Върховния съд. Парламентарният омбудсман е независим от Парламента, но като негов представител е длъжен да защитава физическите лица от противоправни действия на органите на държавната администрация и да гарантира правомерното третиране на всяко физическо лице от страна на държавните органи. Омбудсманът може да

⁰⁵ вж. *Johansen v Norway* – Август 1996

бъде сезиран с жалба , която трябва да съдържа определени реквизити или да действа при наличието на определени предпоставки *ex officio*.

ПОЛША

Като член на ООН, Полша е страна по ВДПЧ. Като страна от социалистическия блок през 1977 г. тя подписва и ратифицира Международния пакт за граждански и политически права. Двата акта нямат голямо значение до разпадането на Варшавския договор и СИВ. След промените през 1989 г. полската правна система търпи значителни промени, голяма част от които са следствие на влиянието на Международното право.

Новата Конституция на Полша е приета през 1997 г. Според нейните разпоредби международните актове имат пряко действие и приоритет над вътрешното законодателство. Всички международни спогодби имат влияние върху конституционната уредба на правата на човека. Списъкът от права, заложен в Конституцията, е пряко повлиян от ВДПЧ, ЕКПЧ и останалите актове, приети от ООН и СЕ, засягащи материята. Той е почти пълно копие на правата, прогласени от тях.

Полша подписва ЕКПЧ на 26.11.1991 г. и я ратифицира на 19.01.1993 г. В сила е от 01.05.1993 г., откогато са в сила правото на индивидуална жалба и компетентността на Съда. Синхронизирането на полското законодателство с разпоредбите на Конвенцията започва преди подписването ѝ. Нагледен пример за това са промените в Закона за чужденците. При приемането му Омбудсманът сезира Конституционния трибунал, че има разпоредби, които са в противоречие с Конституцията и Конвенцията. Трибуналят споделя това мнение и законът е приведен в пълно съответствие с ЕКПЧ.

В практиката си най-висшата съдебна инстанция – Върховният съд, се позовава на международните актове по въпросите на наказателния и гражданския процес, екстрадицията и др. В едно свое решение от 1995 г. той подчертава обвързващата сила на практиката на Европейския съд по правата на човека.

Според полското законодателство в Административното право съществува общата клауза – всеки административен акт подлежи на обжалване. Компетентен е Върховният административен съд. Той преценява актовете само относно законосъобразност. В свое решение съдът отбелязва, че международните актове са част от вътрешното право и контролът е базиран и върху тях. Контролът е изграден върху следните принципи – неприкосновеност на личния живот от посегателства на администрацията, предпазване на гражданите от незаконосъобразни ограничения, предпазване от дискриминационни административни актове.

Конституционният трибунал има правомощия да съблюдава съответствието на полското право с международното, освен контрола за конституционност. В практиката си Трибуналят често се позовава на международната правна уредба по правата на човека. В решение от

24.10.1989 г. по делото К 6/89 той се позовава на МПИСКП и МПГПП, които забраняват дискриминацията по полов признак и утвърждава равните права на мъжете и жените, присъжда, че мъжете и жените имат еднакви права в сферата на социалното осигуряване.

Друг важен орган е Пълномощникът по правата на гражданите. Неговата правна уредба се съдържа в Конституцията на Република Полша от 02.04.1997 г. и в специалния Закон за пълномощника по правата на гражданите от 15.07.1987 г. /ЗППГ/. Пълномощникът се избира от Сейма по предложение на Маршала на Сейма и със съгласието на Сената за срок от 5 години. Той може да бъде преизбран за нов мандат само веднъж. Пълномощникът е независим в своята работа от другите държавни органи. Има широки правомощия да разглежда жалби за нарушаване на политически, граждански, икономически, социални и културни права и свободи и се възприема като гарант за правата и свободите на гражданите, предвидени в Конституцията и другите нормативни актове. В случай на накърняване на гражданските права и свободи, той проверява дали в резултат на действието/бездействието на органите, организациите или институциите, задължени да спазват тези права и свободи, са нарушени закона или принципите на социална справедливост и добросъвестно съжителство. Компетентността му наподобява тази на съдебен орган, но няма право да се намесва в съдебната власт. Той може да обръща внимание върху съдилищата при бавене на процеса, да сезира Конституционния трибунал и ВАС, да обжалва окончателни съдебни решения пред Върховния съд. Омбудсманът може да встъпи в делото по желание на една от страните, но при изпълнение на тези функции не може да става страна в процеса. Той може да бъде сезиран единствено, след като са изчерпани всички други законови средства за защита. Досегашната практика показва, че Омбудсманът играе ключова роля в защитата на правата на човека. След представяне на годишния му доклад пред долната камара на Парламента – Диета, са приети законодателни промени в областта на бързината на процедурите пред ВАС, правата на психично болните, свободата на изразяване на медиите.

Пред Комисията и Съда в Страсбург има множество депозираните жалби срещу Полша – най-много от източноевропейските държави. Нарушенията са в областта на неприкосновеността на кореспонденцията, бързината на процеса /каквито са повечето/, допуснати до Съда дела/и т.н. Повечето от жалбите са отхвърляни от Комисията, тъй като често тя е възприемана като следваща инстанция на полската съдебна система и не се засягат случаи, свързани с нарушения на ЕКПЧ.

ПОРТУГАЛИЯ

Сега действащата португалска конституция влиза в сила на 25.04.1976 г. Първите единадесет члена провъзгласяват основните ѝ принципи. Следва първата ѝ основна част – “Основни права и задължения на гражданите”. Заложен е принципа за равенство на всички пред закона, равни изборителни права, правото на сдружаване и на асоцииране и др. Конституцията съдържа дълъг списък с права в икономическата, социалната и културната сфера. Със защита от страна на държавата се ползват семейството, майчинството, децата, младежите, гражданите с ограничена трудоспособност и пенсионерите.

За защитата на тези права се създава специализиран орган. Португалия закрепва конституционно статута и правомощията на Защитника на правата на народа. По-късно въз основа на този текст се приема и специален закон. Омбудсманът се избира от еднокамарния парламент с взето с квалифицирано мнозинство решение на събранието му. Задължително изискване за лицето, което ще заема поста, е да се ползва с добро име в обществото. По правило действа, когато е сезиран с жалба или по своя инициатива. Няма ограничения по отношение на лицата, които могат да подават жалби. За правата и задълженията му, сферата му на дейност, разглеждането на жалби, службите към него и ежегодният му доклад важат общите положения, описани в заглавното изложение.

Шест месеца след приемането на новата демократична конституция, Португалия подписва ЕКПЧ на 22.10.1976 г. – в деня на приемането ѝ в СЕ. Конвенцията е ратифицирана със закон на 13.10.1978 г. и влиза в сила на 09.11.с г. Според Конституцията и практиката на Конституционния съд, Конвенцията има приоритет над вътрешното право с изключение на Конституцията и има директно действие. Конституционният съд приема, че практиката на съдилищата по правата на човека трябва да е съобразена с Конституцията, ВДПЧ и ЕКПЧ. Това потвърждава важната роля на двата международни акта във вътрешното право.

Вследствие влиянието на ЕКПЧ са изменени и приети редица закони, както и са постановени множество съдебни решения. В НПК е въведено задължителното присъствие на тълкувател при наказателно-процесуални действия. В ГПК е въведен принципа на равенство на страните и правните средства за защита във връзка с правата на държавата в гражданския процес. По-късно този принцип е приет и в НПК във връзка с правата на Главния прокурор. Отменена е възможността един съдия да води следствието и да постановява присъдата. Въвежда се принципа за бързина в процеса и се дава възможност да се представят нови и да се преразглеждат стари доказателства пред втора инстанция. Прави се пълна уредба на правото на защита и се дава пълен достъп на подсъдимия до събраните по делото

доказателства. Въвежда се задължението съдебните актове да бъдат постановявани единствено върху събраните доказателства по делото.

Всички жалби срещу Португалия пред Комисията и Съда в Страсбург са на основание чл. 6 от ЕКПЧ – правото на справедлив процес, правото на ефективна правна защита, бързина на процеса, право на независим съд и др. Като резултат от тези решения на Съда са направени посочените по-горе законодателни промени.

ЕКПЧ ще продължи да има същото голямо влияние върху съдебните решения и административните актове на държавните органи в Португалия в областта на правата на човека.

РУМЪНИЯ

Румъния като член на ООН подписва и ратифицира Пактовете за граждански и политически права и за икономически, социални и културни права през 1974 г. През 1975 г. става страна по Хелзинкския акт. Въпреки тези политически жестове, в Социалистическа Румъния темата за правата на човека не е широко разисквана.

Румъния е член на СЕ от 07.10.1993 г.

Румънската конституция е приета на 21.11.1991 г. и влиза в сила след референдум на 08.12.с г. Три от нейните разпоредби третират специалния статус на международните договори в областта на правата на човека.

Чл. 11 гласи:

„1/ Румънската държава се задължава доброволно да изпълнява задължения, произтичащи от международните споразумения, по които е страна.

2/ Споразумения, ратифицирани от Парламента, стават част от националното право.“

Чл. 20 гласи:

„1/ Конституционните разпоредби относно правата на човека и основните свободи трябва да се тълкуват и прилагат в съответствие с ВДПЧ, пактовете на ООН и всички споразумения, по които Румъния е страна.

2/ При несъответствие между споразуменията, по които Румъния е страна и вътрешното право, приоритет имат международните разпоредби.“

Това означава, че румънската правна система възприема монистичния възглед за отношението между националното и международното право.

От тези разпоредби ясно личи влиянието, което имат тези международни актове за Румъния още преди да е станала страна по тях.

ЕКПЧ е ратифицирана със закон на 18.05.1994 г. Веднага след ратификацията започва изследване на Центъра по правата на човека към Румънския хелзинкски комитет за възможността и готовността за прилагане на Конвенцията в страната. Изследването завършва с изключително негативен резултат. Досега единственият орган на съдебната власт, който се позовава на Конвенцията и практиката на Съда в Страсбург е Конституционният съд. Все още ЕКПЧ няма влияние и върху законодателната реформа. Позоваването върху нея е само на ниво проектозакон. Предвидените реформи са главно в НК и НПК.

Конвенцията е възприемана от съдилищата като страничен документ, който няма влияние върху националното право. Има едно единствено решение, базирано пряко върху ЕКПЧ – Решение 59/1995 на Военния апелативен съд. В него се утвърждава задължителната сила на разпоредбите на Конвенцията.

Има значителен брой жалби, депозираны пред Комисията и Съда в Страсбург. Повечето от тях са отхвърлени и около 10 са разгледани от Съда. Основанията са – незаконна конфискация на имущество, несправедлив съдебен процес, свобода на словото, правото на семеен живот. Единствената законодателна промяна, настъпила като резултат от решенията на Съда, е в НПК. Въведено е правото на жалба срещу прокурорско разпореждане.

Бавно, но сигурно Конвенцията и практиката на Комисията и Съда навлизат в румънската правна система. За постигане на по-бърз ефект е нужна повече информация по темата – медии, литература, юридически факултети, неправителствени организации.

Институцията на омбудсмана е уредена в новата Конституция на Република Румъния, приета на 21.11.1991 г. Със Закон № 35 от 13.03.1997 г. за организацията и функциите на институцията на Адвоката на народа става вече окончателното му институционализиране. Адвокатът на народа упражнява своите правомощия в рамките на закона, по своя инициатива или по молба на лица, чиито права и свободи са били накърнени при техните взаимоотношения с публичната власт. Съществена особеност на цялата дейност, която осъществяват Адвокатът на народа, неговите заместници и под негово ръководство – служителите на институцията е, че тя има публичен характер. Веднъж годишно или винаги, когато е било изискано Адвокатът на народа представя доклад за дейността на институцията на съвместно заседание на двете камари на Парламента. В тези доклади могат да се отправят препоръки за промени в законодателството или други стъпки, които трябва да бъдат предприети, за да се защитят гражданските права и свободи. Той се избира за срок от четири години и има следните правомощия: да проучва жалби, подадени от лица, чиито права и свободи са нарушени от административен орган или длъжностно лице, и да взема решения по тях; да разследва получените жалби и с оглед на резултатите и взетото решение да иска от съответния орган или длъжностно лице да преустановят нарушението, да възстановят правата на засегнатия и да го обезщетят за причинените му вреди; да представлява институцията пред Камарата на представителите, Сената и другите институции, както и в отношенията ѝ с други юридически и физически лица и др. Адвокатът на народа уведомява жалбоподателя за резултатите от разследването и може да разгласи тези резултати, ако засегнатото лице /лица/ е дало предварително съгласието си за това.

РУСИЯ

С новата руска конституция от 1993 г. международното право придобива нова роля в руската правна система. Според Конституцията общите принципи и норми на международното право са част от вътрешното, като дори имат приоритет. Единственият акт, на който не могат да противоречат, е Конституцията. Нормите на международното право имат пряко действие.

На 28.02.1996 г. Русия става член на СЕ. На 30.03.1998 г. ратифицира ЕКПЧ. Парламентарната асамблея поставя пред Русия множество изисквания за членство. Основните препоръки са за приемане на нов НПК.

Въпреки краткото време след влизане на ЕКПЧ в сила, има редица дела, чиито решения са базирани на нея. Повечето са в областта на наказателния процес – продължителност на ареста, обжалване на мерките за неотклонение, правото на защита. Независимо от факта, че практиката е само в областта на наказателния процес, това показва че руските съдилища са отворени към прилагането на международното право. Доказателство за това е практиката на Конституционния съд и Върховния съд. Опитите да се защитават правата на човека с международни инструменти на национално ниво са сигурен признак за нарастващото им значение в руската правна система.

Жалбите пред Комисията и Съда в Страсбург нарастват постоянно. Най-много са в областта на наказателния процес. Важно е решението по делото *Никишина*. В него попечителството върху детето ѝ е дадено на бащата, тъй като тя е член на религиозната секта "Свидетелите на Йехова". Тя се позовава на нарушение на чл. 9 от ЕКПЧ. Делото е препратено към руското правителство. Други дела са в областта на религиозната дискриминация, свободата на сдружаването и др.

Новата за Руската федерация институция Пълномощник по правата на човека се установява с приетия Федерален конституционен закон на Руската федерация за Пълномощника по правата на човека /приет от Държавната Дума на 25.12.1996 г.; одобрен от Федералния съвет на 12.02.1997 г./ – ФКЗ. Длъжността Пълномощник се създава в съответствие с Конституцията на Руската федерация с цел гарантиране правата и свободите на гражданите, тяхното спазване и зачитане от държавните органи, органите на местно самоуправление и длъжностните лица. Пълномощникът спомага за: възстановяване на нарушените права; усъвършенстване на законодателството на Руската федерация в областта на правата на човека и гражданина и привеждането му в съответствие с общопризнатите принципи и норми на международното право; развитие на международното сътрудничество в тази област; правно просвещение по въпросите за човешките права и свободи и средствата и методите за защитата им.

Пълномощникът е независим в своята дейност. Той се назначава и освобождава от длъжност от Държавната дума на Федерално събрание на Руската федерация. Предложения за длъжността Пълномощник може да внесе в Държавната дума Президентът на Руската федерация, Федералният съвет на Федералното събрание на Руската федерация, депутати от Държавната дума и депутатски обединения в Думата. Пълномощникът разглежда жалби на граждани на Руската федерация и намиращите се на нейна територия чужденци и лица без гражданство. Те трябва да бъдат насочени срещу решения или действия/бездействия на държавни органи, органи на местното самоуправление, длъжностни лица, държавни служители. Възможно е да бъдат разгледани и жалби, при които лицето по-рано е обжалвало решенията, действията/бездействията, по съдебен или административен ред и не е съгласно с взетото решение. Широки са правомощията на омбудсмана и той може да избере според случая различни методи за действие при постъпила жалба, а именно: да предприеме разследване; да отхвърли жалбата с мотивиран отказ, като отказът не подлежи на обжалване; да препрати жалбата до държавните органи, органи на местното самоуправление и длъжностни лица, компетентни да разгледат въпроса по същество. В резултат на извършените проверки пълномощникът може да се обърне към компетентните държавни органи с молба за започване на дисциплинарно, административно или наказателно производство по отношение на длъжностните лица, чиито решения, действия/бездействия са окачествени като нарушение на човешките права и свободи; да се обърне към съда или прокуратурата с молба за проверка на влязло в сила решение, присъда, определение, постановление на съда или разпореждане на съдия и др. Разбира се, омбудсманът е длъжен да уведоми жалбоподателя за резултатите от неговото разследване, а също така е длъжен да представя всяка година доклад за дейността си който се публикува/ пред Президента, Федералния съвет, Думата, Правителството, Конституционния съд, Върховния съд, Върховния арбитражен съд и Главния прокурор на Руската федерация. В своята дейност омбудсманът се подпомага от специално създадена Административна служба, която осъществява правно, организационно, научно-аналитично, информационно-справочно и всякакво друго обезпечение дейността на Пълномощника.

Членството в СЕ и ратификацията на ЕКПЧ са положително развитие в областта на правата на човека за Русия. Бъдещите промени в законодателството и главно в НПК биха улеснили много по-ефективното приложение на Конвенцията. За това би спомогнало и приемането на механизъм за привеждане на решенията на Конституционния съд в сила.

СЛОВАКИЯ

На 17.07.1992 г. Парламентът на Словакия прие Декларацията за независимостта на Словашката република. На 03.09.1992 г. е подписана Словашката конституция. Част II на Конституцията е озаглавена "Основни права и свободи" и включва основните права и свободи на гражданите, политически права, правата на малцинствата, икономически, социални и културни права, правото на чиста околна среда, правото на съдебна и друга правна защита. Защитата на тези права понякога не съвпада с тази по ЕКПЧ, а е дори по-силна. Има включени права, които не попадат в списъка на Конвенцията – например, правото на малцинствата да бъдат обучавани на собствения им език.

Чехия и Словакия ратифицират заедно ЕКПЧ на 18.03.1992 г. На същия ден признават правото на индивидуална жалба и компетентността на Европейския съд по правата на човека. След обявяване на независимостта, Словакия изявява желание да бъде самостоятелен член на СЕ, което е одобрено от Парламентарната асамблея през 1993 г., като се посочва, че ЕКПЧ вече е в сила за страната.

Според Конституционен закон № 23/1991 на чехословашкия парламент международните споразумения относно правата на човека имат задължителен характер и приоритет над вътрешното право. Прякото им действие следва от разпоредбите на Конституцията.

Словашката конституция дава важна възможност на своите граждани за защита на нарушени права – правото на индивидуална жалба пред Конституционния съд. Има две възможности да бъде сезиран КС. Първата е, след като са били изчерпани всички други законови възможности за защита. Правото на конституционна жалба е уредено подробно в чл. 127 от Конституцията и Закона за Конституционния съд. Втората възможност е чрез петиция. Правната уредба е в чл. 130/3/ от Конституцията и Закона за Конституционния съд. В този случай процедурата започва след допускане на петицията от КС. Проверката е за компетентност на съда. И в двата случая решенията на КС са окончателни.

В законодателния процес на Словакия правителствени експерти проверяват за съответствието на всеки проектозакон с международните споразумения, които страната е подписала. Освен това е създаден специален орган – Институт за синхронизация на правото, чиято цел е да следи съответствието на словашкото законодателство с актовете на СЕ.

В практиката си КС често прилага Конвенцията. Делата, водени пред него, са на основание равенство в процеса, свободното упражняване правото на собственост и др. По тези дела съдът е сезиран от група депутати, упражнили правото на петиция по чл. 130/1/ от Конституцията. Другата

група дела са по индивидуални петиции на гражданите – чл. 130/3/ от Конституцията .

Има множество подадени жалби пред Комисията и Съда в Страсбург , повечето от които са отхвърлени като недопустими . Повечето жалби са на основание чл. 6 от Конвенцията – принципите на наказателния процес /правото на справедлив процес , принципа на бързина в процеса , публичност на процеса/. Другата голяма част са жалбите на основание чл .1 от Протокол № 1 относно поземлената реформа и реституцията след падане на комунистическия режим . Има жалби на основание попечителство върху деца , трудови права и др .

Най-голямото достижение постигнато от прилагането на Конвенцията в Словакия е , че гаранциите за правата и свободите , уредени в нея стават част от словашкото право . Трябва да споменем , че обезщетение за нарушаване на тези права и свободи е предвидено и във вътрешното право . Защитата на правата е гарантирана и от специфичната процедура по чл. 130/3/от Конституцията .

За разширяване ролята на ЕКПЧ важна роля играят различни организации и държавни органи – СЕ , ООН , Министерство на правосъдието и Словашкия национален център за правата на човека . От 1997 г . на всеки два месеца е издавано списание под егидата на Информационния център към СЕ и Министерски съвет , което публикува практиката на Комисията и Съда в Страсбург .

СЛОВЕНИЯ

Словенската конституция от 1991 г. гарантира широка защита срещу всички форми на неравенство и дискриминация. Тази защита е много по-обширна от уредената в международните актове. Това е следствие от водените кръвопролитни войни за независимост.

Словения става член на СЕ на 14.05.1993 г. ЕКПЧ е ратифицирана на 31.05.1994 г. и влиза в сила на 23.06.94 г. Още преди ратификацията словенското законодателство е приведено в съответствие с изискванията на Конвенцията и СЕ. Словения е първата страна, ратифицирала Протокол № 11. Някои решения на КС¹⁷ са базирани на Конвенцията преди Словения да стане страна по нея.

Според словенската конституция вътрешноправните актове трябва да са в съответствие с международното право. Международните актове имат пряко действие. Като член на ООН и СЕ, Словения е страна по редица международни споразумения. Като член на ООН пряко приложение имат: Хартата на ООН от 26.06.1945 г.; ВДПЧ от 10.12.1948 г.; Международния пакт за граждански и политически права от 19.12.1966 г. и Допълнителния протокол към него; Международния пакт за икономически, социални и културни права от 19.12.1966 г. Като член на СЕ Словения е страна по ЕКПЧ и ЕСХ от 07.05.1999 г. Като асоцииран член на ЕС значение за Словения имат Декларацията за основните права и свободи, приета от Европейския парламент на 12.04.1989 г. и споразуменията за създаване на европейските общности.

ЕКПЧ има голямо влияние при приемане на редица закони – Закон за престъпленията, извършени от непълнолетни, Закон за съдебната власт, НПК, Закон за медиите.

Словенската правна система е организирана върху защитата на правата на човека и основните свободи¹⁸. Съдебната защита е гарантирана от гражданските, наказателните, конституционните и административните процедури. Тази защита включва и правото на обезщетение при нарушение на тези права и свободи. Административната защита включва конституционното задължение на административните органи да спазват правата на гражданите /чл. 120/3/от Конституцията/. Като върховен орган за спазване на всички горепосочени задължения следи Конституционният съд.

¹⁶ Вж. решение № У-198/91 от 10.12.1992 – ДВ № 61/92, относно правото на ефективна правна защита/, решение № У-148/92 от 11.02.1993 – ДВ № 12/93, относно правото на сдружаване/и решение № У-160/92 от 17.06.1993, относно правото на обжалване на присъдата и мерките за неотклонение/

¹⁷ Вж. Преамбюл и чл. 5/1/на Конституцията

КС разглежда и конституционни жалби, свързани с нарушаване правата на човека.

Друг важен орган в това отношение е Омбудсманът. Той е институция за извънсъдебна защита на правата на човека. Според Конституцията неговите правомощия са да защитава правата и свободите на гражданите от незаконни действия на държавни и общински органи. Словенската правна система е приела парламентарния тип омбудсман, близък до скандинавския модел. Омбудсманът се избира по предложение на Президента от Народното събрание с мнозинство 2/3 от всички депутати. Той е независим в отношенията си с Парламента и Правителството. Длъжен е да спазва Конституцията и разпоредбите на международното право. Правомощията му включват предложения, мнения и препоръки към държавните органи, които са длъжни да му посочат мерките, които смятат да предприемат, в посочения от него срок. Омбудсманът има законодателна инициатива. Има право да проверява местата за лишаване от свобода и да съблюдава законосъобразното изпълнение на наказанията. Омбудсманът е компетентен да обсъжда въпроси относно правната защита на словенските граждани, но не може да встъпва като страна в процеса, освен в случай на неоправдано забавяне или явна обида от орган на власт. Процедурите пред Омбудсмана са поверителни и безплатни. Право да го сезира има всеки гражданин, който счита, че правата му са нарушени от орган на власт. Всички държавни органи са длъжни да му съдействат при изпълнение на задълженията му. Ако установи нарушение, той предлага мерките, с които да се възстанови предишното положение. Може да предлага дисциплинарни наказания за служителя, извършил нарушението. Омбудсманът докладва за дейността си с редовни или извънредни доклади пред Народното събрание. Той има право на конституционна жалба пред КС.

В практиката си КС в редица случаи се позовава на разпоредбите на ЕКПЧ. Най-често срещаните решения са на основание чл. 2, 5, 6, 7, 8, 13, 14 от Конвенцията. Въз основа на същите разпоредби има значителен брой решения на Върховния съд и на Висшия съд.

Комисията и Съда в Страсбург не разглеждат често дела срещу Словения. Повечето дела са относно свободата на изразяване, свободното упражняване правото на собственост, право на справедлив процес, неприкосновеност на личния и семеен живот и законосъобразност на мерките за неотклонение.

Словенската правна система в областта на защитата на правата на човека е постигнала забележителен напредък. Начинът, по който е конституиран КС, е гаранция за спазване на тези права. Многообразието на делата говори за широката правна култура на словенските граждани и техния интерес да защитават правата си. Важно оръжие за тази защита е конституционната жалба. Тя е базирана на принципа, че защитата на правата

на човека е основата на всяко демократично общество. Не трябва да забравяме, че това не е единственото средство за защита.

СЪРБИЯ И ЧЕРНА ГОРА

Конституцията на Федерацията е приета през 1992 г. на 27.04. Първата и сериозна поправка е приета на 06.07.2000 г. По-късно, през 2003 г. е приета новата Конституционна харта на държавния съюз Сърбия и Черна гора. Тя е създадена под влиянието на международните актове по правата на човека и защитата на свободите му. Основен принцип, върху който се изгражда новото държавно обединение е равнопоставеността на двете държави – Сърбия и Черна гора. Основни цели на обединението са зачитането на човешките права; защитата и уважението на човешкото достойнство; интегриране в европейските структури и, по-специално, в ЕС и др. Гражданите на отделните държави вътре в съюза имат равни права, с изключение на правото да гласуват извън собствената си държава. В чл. 8 се казва, че ще бъде ратифицирана Хартата за човешките и малцинствените права и граждански свободи, която по съответния ред ще стане неразделна част от Конституционната харта. В чл. 9 се казва, че двете страни ще регулират, гарантират и защитават правата на човека и малцинствените права в своите територии. Също така се посочва, че достигнатото ниво на признаване и защита на човешките и малцинствените права, индивидуални и колективни, както и това на гражданските свободи, трябва да се запази без да се редуцира. Сърбия и Черна гора като обединение на държави ще следи за спазването на човешките права и граждански свободи във всяка държава и ще съдейства за защитата и гаранциите, които страните ще предприемат в тази насока. Важна разпоредба е и чл. 10, който гласи, че нормите на международните актове по правата на човека ще се прилагат пряко, директно в Сърбия и Черна гора. Много либерална е разпоредбата на чл. 13, който гласи, че движението на хора, стоки, услуги и капитали е свободно в двете държави-членки на обединението. Нещо повече, абсолютно се изключват всякакви ограничения на тези свободи по какъвто и да било начин и по какъвто и да е повод. Уредено е също така и предимството в прилагането на ратифицираните по съответния ред международни споразумения и договори пред вътрешното право на всяка страна и над правото на обединението като цяло. Важен инструмент за защита правата на гражданите е създаденият с Конституционната харта Съд на Сърбия и Черна гора. Наред с правомощията си да се произнася по различни въпроси, свързани с прилагането на правото на държавно, междусъюзническо и международно ниво, Съдът има компетентността да разгледа всякакво оплакване от гражданин на обединението, чиито права са били нарушени от институции, в която и да е държава, от противоречие между законен акт на държава-членка и Конституционната харта или от неприлагането на международен договор в областта на човешките права.

Хартата за човешките и малцинствените права и граждански свободи включва редица основни права и свободи, признати и гарантирани от международното право и, в случая, регулирани и защитени от правото на обединението. Първата ѝ част урежда основните положения в гарантирането на тези права и свободи. Дадени са основните положения на дискриминация и забраните за такава. Важна част са и посочените възможни хипотези, при които се позволява ограничаване на правата на отделния индивид в съответствие с разпоредбите на Конституционната харта и за постигането на демократично и гражданско общество. Всеки е свободен да се развива и реализира като личност, без това по някакъв начин да накърнява правата на другите, гарантирани от хартата. Създадено е задължение на всеки да уважава и спазва правата на другите и на малцинствата. Правата и свободите, уредени в Хартата ще се прилагат и зачитат директно от всички граждани на страните от обединението. Всички са равни пред закона и всеки има право на адекватна правна защита, като дискриминацията се изключва във всичките ѝ форми. По-долу и по-конкретно се забранява всякаква дискриминация, основана на различия като пол, раса, цвят, националност, социално положение, рождение, религия, политическо или друго мнение, собственост, език, култура, възраст, физическо или психическо развитие. По правило обаче се дава възможност на държавите в рамките на съюза и на самия съюз да ограничават правата на отделния индивид, ако това се налага за гарантирането на правата на всички хора, за защита на националните интереси или при всякакви изрично определени в закон случаи. Втората част на хартата включва подробен каталог от права и свободи на човека, които са гарантирани от правото и основния Конституционен акт на съюза. Изброени са правото на живот, правото на свобода и сигурност, гаранции и специални гаранции при условие, че по някакъв начин се нарушават правата на гражданите, забраната за подлагане на робство, унижително отношение или каквато и да е зависимост от друго човешко същество, правото за справедлив процес, презумпцията за невинност, правото на свободен и необезпокояван личен и семеен живот, свобода при избор на брачен партньор, свобода на убежденията – религиозни, политически и др. Уредена е специална защита на децата, подрастващите и майките от обществото и от съюза като цяло. Гарантирана е също така и специална защита на майките по време и след бременност. Уредена е и здравна грижа на държавите в съюза за бременните и майките с деца.

Като следствие от поуките, които сърбите и черногорците са си взели от последните войни, водени в страните им, са уредени редица права и забрани, които поставят стабилни основи на толерантното съвременно общество в съюза. Специфични за тази балканска държава са правата гарантирани на част от населението, а именно забраната за дискриминация на представители на различните малцинства в съюза. Забранена е

насилствената асимилация на части от населението на страните от съюза, както и насаждането на расова, религиозна и националистична омраза сред населението. Прогласено е постигането и запазването на дух на толерантност, разбирателство и сътрудничество между всички общности в състава на държавите от обединението.

Една от гаранциите за спазването на правата и гражданските свободи на всички в Сърбия и Черна гора е институцията на Омбудсмана. Гарантирано е правото да отправи жалба до Омбудсмана на всеки, чиито човешки права са били нарушени или е извършена злоупотреба със служебно положение от страна на административен орган. Няма ограничения по отношение на лицата, които могат да подават жалби. Правото им се реализира независимо от техния произход, гражданство, етническа принадлежност, националност, пол, раса, цвят, език, религия, политическа или друга ориентация, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, собственост, възраст, сексуална ориентация, местожителство, връзка с административен орган или друг статус. Група лица, неправителствена организация или друго тяло също може да подаде жалба, ако техните права са били нарушени или са станали жертва на престъпление по служба от страна на административен орган. Омбудсманът действа при сезиране, но може да извършва и служебни разследвания при наличието на определени предпоставки. Жалбата може да бъде приемлива или неприемлива, но и в двата случая жалбоподателя се уведомява за преценката на обстоятелствата по нея. По време на разследването Омбудсманът може да издаде препоръка към ответната страна за спиране на действието на административни или дисциплинарни решения, ако такова действие би довело до непоправимо увреждане на правата на жалбоподателя. Когато в резултат на разследването се установи, че са извършени нарушения на човешките права и че съществува трайна практика за това, Омбудсманът изготвя становище, което съдържа препоръки за отстраняването на причините, способствали за тези нарушения. За своята дейност той съставя годишни отчети, а при поискване и специализирани доклади, които задължително се публикуват.

ТУРЦИЯ

Турция е член на СЕ от 1949 г. и ратифицира ЕКПЧ през 1954 г. Компетентността на Комисията по правата на човека е призната през 1987 г., а на Европейския съд по правата на човека през 1990 г. След ратификацията, Конвенцията не оказва голямо влияние върху турския политически живот. Напротив, репресията и незачитането на правата на човека са някои от най-често срещаните явления. Дори са приети няколко антидемократични закона. ЕКПЧ започва да влияе върху турската правна система едва след преврата на 12.09.1980 г. Тогава някои европейски страни подават жалба срещу Турция на основание чл. 24 от Конвенцията. Водачите на опозиционните партии и неправителствени организации, повечето от които лишени от свобода, също търсят политическата отговорност на правителството за перманентното нарушаване на правата на човека. За да изчисти този имидж, в края на 80-те години Турция подписва множество международни инструменти за защита на правата и основните свободи. По това време са приети Конвенциите на ООН и СЕ за насилието и са признати компетентността на Комисията и Съда в Страсбург. Създадено е Министерство за правата на човека, въпреки силните съмнения в ефективността му.

Конституцията от 1982 г. съдържа подробен списък с права и свободи на гражданите. Той е приет благодарение на стремежа на Турция да се интегрира в европейските структури. Въпреки конституционната уредба на правата и свободите на гражданите това е една от европейските страни, в която те често биват потъпквани.

Конституцията от 1982 г. гласи, че международните споразумения, ратифицирани от турския парламент имат силата на закон, но не могат да бъдат атакувани пред Конституционния съд за противоконституционност. Това означава, че турската правна система е възприела монизма.

Значението на ЕКПЧ в парламентарните процедури до 1982 г. е нищожно. Единствената цел, с която се прибягва до споменаване на Конвенцията, е да се стабилизируют отношенията със западноевропейските страни. С приемане на Конституцията през 1982 г. прилагането на Конвенцията се разширява. ЕКПЧ е един от главните източници при създаване на Конституцията. Друг основен документ е ВДПЧ има многобройни препратки към нея/. Трябва да отбележим, че Конституцията е изготвена под заплахата от санкции на СЕ и е възприела като модел демократичните принципи на Европейското право.

След това Конвенцията залага основите на редица законово уредени права – правото на частна собственост, законосъобразност на мерките за неотклонение, правото на живот, свободата на сдружаване. Променени са

значителен брой закони в съответствие с ЕКПЧ – Закон за паспортите, Военния закон, Закона за борба с тероризма и др.

Едва през 90-те години турските съдилища започват да се ориентират към прилагането на ЕКПЧ. Все още влиянието ѝ е твърде слабо. Позоваването на Конвенцията личи в някои решения на КС, Държавния съвет *Danistay*/ и някои административни съдилища. Основните въпроси, които се обсъждат са – презумпцията за невинност, законоустановеност на наказанието, правото на защита и т.н. Някои от актовете са базирани освен на ЕКПЧ и на други международни договори. В свое дело КС отменя чл. 292 от ГПК, който забранява женен мъж да припознае дете от друга жена. КС постановява, че съществува противоречие с ЕКПЧ, ВДПЧ, ЕСХ, Декларацията за правата на детето и Конвенцията за правата на детето. С друго решение КС отменя чл. 159 от ГПК, според който омъжена жена може да работи само с разрешението на съпруга си. Той е в противоречие с принципа за равенство пред закона, заложен в Конституцията, ВДПЧ, ЕКПЧ, Протокол № 7 от Конвенцията, Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените, ЕСХ.

През 90-те години броят на жалбите пред Комисията и Съда в Страсбург се увеличи неимоверно. Най-честите нарушения са по чл. 3, 5, 6 и 9 от Конвенцията – срещу изтезания и принудително подлагане на медицински мерки, продължителността и законосъобразността на ареста, независимостта на съдилищата, умишленото бавене на наказателния процес, ограниченото право на защита, ограничения в свободата на изразяване и сдружаване. Вследствие тези решения са направени значителни промени в областта на наказателното право и процес.

Приемането на ЕКПЧ е част от интеграционния процес на Турция в Европа. Увеличаването на влиянието ѝ върху законодателната, съдебната и изпълнителната власт също са част от този процес. Въпреки множеството нарушения на правата на човека до средата на 80-те години Турция поема пътя на демокрацията и защитата на правата на човека.

УНГАРИЯ

След демократичните промени през 1989–90 г. Унгария започва да синхронизира законодателството си с европейското. Тя става член на много международни инструменти за защита правата на човека като ЕКПЧ (подписана на 06.11.1990 г. и ратифицирана на 05.11.1992 г. / Чл. 7/ от унгарската конституция урежда приложението на общите принципи на международното право във вътрешния правен ред и равенството им с вътрешните. Това е потвърдено и с решение на КС. Това означава, че унгарската правна система възприема дуалистичния принцип, според който международното право няма пряко приложение в правния ред на страната.

Унгарската конституция и Законът за основните права и свободи още преди подписването на ЕКПЧ привеждат унгарското законодателство в синхрон с европейското. Преди подписване на Конвенцията е назначена комисия към Парламента, която да установи степента на съответствие. Резултатите са публикувани периодичното издание на Унгарския център за правата на човека със заглавие "ЕКПЧ и унгарската правна система". На базата на този анализ са направени промени в 12 закона. След ратификацията са приети редица закони – Закон за защита на личните данни, за националната сигурност, за полицията, свободата на медиите, за образованието, за правата на малцинствата, за чужденците.

В практиката на унгарските съдилища Конвенцията се споменава най-вече като допълнителна аргументация. Рядко решения се постановяват само въз основа разпоредби на ЕКПЧ, а още по малко на практиката на Европейския съд. Има само два случая, заслужаващи внимание. Първият е относно правото на защита. Вторият е относно родителски права. По време на процеса, след споразумение, децата са оставени под настойничеството на майката. Бащата скоро намира врата в закона, тъй като тя е член на религиозната секта "Свидетелите на Йехова" и като такава пренебрегва родителските си задължения и излага здравето и живота на децата на риск. Съдебното следствие установява, че майката полага нужните грижи, но няма да позволи кръвопреливане при нужда. Също така се установява, че по-големият син е по-привързан към бащата и има психологически проблеми (непреодолим страх от смъртта/ като резултат от влиянието на майката. Съдът решава малкият син да остане при майката, а големият е присъден на бащата. Върховният съд постановява, че първоинстанционното решение е постановено въз основа религиозни съображения, което е в противоречие с ЕКПЧ и правото на свобода в религиозните убеждения и равенството пред закона. Вследствие на това и двете деца са присъдени на майката.

Практиката на КС е значително повече базирана на разпоредбите на международното право. Първото решение, получило широк отзвук е обявяването на смъртното наказание за противоконституционно. Друго

интересно решение е Решение № 22 от 10.04.1992 г., в което КС обявява всички ограничения на правото на брак за противоконституционни и противоречащи на ЕКПЧ. В други решения са защитени правото на собственост, свободата на изразяване, свободата на сдружаване, публичността на съдебния процес и т.н.

След ратификацията на Конвенцията голям брой жалби са подадени пред Комисията и Съда в Страсбург. Най-често срещаните случаи са – продължителността на гражданския процес, продължителността на ареста, свободата на сдружаване, правото на семеен живот, неприкосновеност на кореспонденцията.

Въпреки че ЕКПЧ е приета отскоро в унгарския правен ред, тя има огромно влияние. Приемането на нова конституция ще затвърди значението на Конвенцията и ще даде нов тласък в приемането на европейските ценности в Унгария.

Правната уредба на Парламентарния помощник се съдържа в Глава V от Конституцията на Унгария и приетия Закон за омбудсмана по гражданските права от 01.06.1993 г. Конституционният текст посочва два вида омбудсмани:

- Омбудсман за защита на гражданските права – негово задължение е да разследва или да възлага разследване за всяко накърняване на конституционните права, за което е бил уведомен, и да предприема общи или конкретни мерки за тяхното възстановяване;
- Омбудсман за защита правата на националните и етническите малцинства – правомощията му се упражняват от орган, избран от Парламента, в чийто състав влиза по един представител от всяко национално и етническо малцинство, предложен от съответното малцинство.

В своята дейност Омбудсманът се ръководи единствено от Конституцията и закона. Той е независим от всички държавни институции и заедно с неговия главен заместник като пълномощници, отговарят единствено пред Парламента. Парламентът може да избере и специален омбудсман за защита на отделни конституционни права, който има право да предприема самостоятелни мерки в своята област. Мандатът на Омбудсманът е 6 години, като при встъпването си полага клетва пред Парламента.

Всяко лице може да подаде жалба до него, ако прецени, че вследствие действие/бездействие или взето от орган на държавната власт решение, са нарушени неговите конституционни права или съществува непосредствена заплаха за това и вече е изчерпало всички възможности за административно обжалване. При наличието на тези предпоставки Омбудсманът може да предприеме действия и по своя инициатива. Той проучва подадената жалба и във всички случаи уведомява жалбоподателя за предприетите или

възможни мерки. При реализиране на правомощията си Омбудсманът има широк кръг от разнообразни възможности, които може да предприеме, за да извърши необходимите за установяването на обективната истина факти. Той може да се обръща към Конституционния съд с искане за: обявяване на даден закон или друг нормативен акт за противоконституционен; обявяване на даден закон или друг нормативен акт за противоречащи на международен договор; решение по подадена конституционна жалба срещу нарушаване на права, прогласени от Конституцията; прекратяване на противоконституционно бездействие; тълкуване на разпоредби на Конституцията. Когато Омбудсманът е изправен пред хипотезата на нарушени конституционни права в резултат на злоупотреба с право, заобикаляне на закона или празноти в правото, той има възможност да предложи на законодателния орган поправка, отмяна или приемане на нов закон. Всяка година Омбудсманът внася в Парламента доклад за дейността си. Там той подробно излага своето становище за степента на зачитане на конституционните права от длъжностни лица, за изпълнението на неговите предложения и препоръки и за резултатите от тях. След като Парламентът приеме решение по доклада, той се публикува.

УКРАЙНА

Украйна обявява независимостта си на 16.07.1990 г. В Декларацията за независимостта е обявено, че правата на човека са основното благо, което ще бъде защитавано от украинската правна система. С Декларацията е прогласен и приоритетът на международното право в областта на правата на човека над вътрешното. Украйна е член на СЕ от 09.11.1995 г. Като такъв тя поема задължението да приеме конституция и да съобрази законодателството си с европейското. На 28.06.1996 г. е приета украинската конституция. С нея се залагат демократичните основи на украинската правна система. Съгласно Конституцията международните актове, които са ратифицирани, са част от вътрешното право, имат силата на закон и подлежат на пряко изпълнение.

Украйна подписва ЕКПЧ на 09.11.1995 г. и я ратифицира на 17.07.1997 г. Тя става основата за изграждането на Конституцията на Украйна. Като условие при подписването, СЕ държи да се променят редица закони и да се въведат във вътрешното законодателство промени, изисквани от ЕКПЧ. Въз основа на Конвенцията са променени НПК в областта на неприкосновеност на личността; правото на справедлив и независим процес – промени в НПК, ГПК, Кодекса за административното производство и Закона за съдебната власт; право на неприкосновен личен и семеен живот – промени в НПК.

Съдебната практика въз основа на Конвенцията също е бедна. Има ограничен брой дела, решени от КС и Върховния съд, които са базирани на ЕКПЧ. Важно е да се отбележи правото на гражданите на конституционна жалба, чрез която да искат официално тълкуване на Конституцията и законодателството. Тази опция все още е слабо използвана от гражданите на Украйна.

Жалбите пред Комисията и Съда в Страсбург са много малко на брой. Повечето от тях са относно продължителността и законосъобразността на ареста.

Влиянието на Конвенцията върху украинското право може да бъде увеличено след приемане на по-адекватни механизми за защитата на правата на човека. Прякото прилагане от страна на съдилищата също би ускорило процеса. Все пак като голям успех бихме могли да отбележим приемането на Конституцията на Украйна на основата на ЕКПЧ.

Длъжността на Представителя по правата на човека е предвидена още в Конституцията на Украйна от 28.06.1996 г. – чл. 55 и чл. 101. По-късно е приет и Закон за упълномощения от Парламента на Украйна Представител по правата на човека – 23.12.1997 г. Представителят се назначава или освобождава от длъжност от парламента (Verkhovna Rada) на Украйна при тайно гласуване. При встъпването си в длъжност той полага клетва. Срокът

на правомощията му е 5 години, считано от момента на полагане на клетвата. Той упражнява постоянен парламентарен контрол за спазването на конституционните човешки и граждански права и свободи и защитата на всякакви лични права на територията на Украйна и под нейна юрисдикция. В своите действия той се ръководи от Конституцията и законите на страната, както и от международните договори, страна по които е Украйна. Разпоредбите на закона се разпростират върху отношенията, възникнали по повод на човешките и граждански права и свободи, изключително между граждани на Украйна, независимо от тяхното местоживееие; чужденци или лица без гражданство, намиращи се на нейна територия; органи на държавната власт и органи на местното самоуправление, длъжностни лица и държавни служители. Основни задачи на представителя са защитата на човешките и граждански права и свободи, закрепени в Конституцията и законите и международните договори с Украйна; предотвратяване нарушаването на човешките и гражданските права и свободи или съдействие за тяхното възстановяване; предотвратяване всяка форма на дискриминация във връзка с личното упражняване на човешките и граждански права и свободи; подпомагане процеса на привеждане на законодателството на Украйна в областта на човешките и граждански права и свободи, в съответствие с Конституцията и международните стандарти в тази област. Представителят е независим от други държавни органи и длъжностни лица, институции и организации при упражняване на своите правомощия. Всеки може да го сезира без ограничение по установения законен ред; при сезирането не се допускат никакви привилегии, основани на раса, цвят на кожата, религиозни или други убеждения, пол, етнически и социален произход, финансово положение, местоживееие, или други фактори. Представителят има право да присъства на заседанията на Парламента, Министерския съвет, Конституционния, Върховния и върховните специализирани съдилища, прокуратурата и други колегиални органи; да сезира Конституционния съд относно въпроса за съответствие между Конституцията, законите и други нормативни актове, приети от Парламента, Президента, Министерския съвет, засягащи човешките и граждански права и свободи, както и относно официално тълкуване на Конституцията и законите на Украйна; да сезира съда относно защитата на човешките и граждански права и свободи на лица, които не могат лично да се защитят поради здравословни или други уважителни причини, както и да присъства на процеса лично или чрез представител; да контролира спазването на установените човешки и граждански права и свободи от съответните органи на държавната власт; да изпрати на съответните органи своето заключение относно случаите на нарушаване на човешките и граждански права и свободи за вземане на необходими мерки. Всяка година Представителят представя в Парламента доклад относно спазването и

защитата на човешките и гражданските права и свободи от страна на държавни органи, длъжностни лица, институции и организации, чиито действия/бездействия са довели до нарушаването им. Докладът подлежи на обнародване. При разглеждане на постъпила жалба той може да: отхвърли жалбата, като отказът трябва да е мотивиран; да започне разследване на извършеното нарушение на човешките права или да препрати жалбата до компетентните да я разгледат органи. Във всички случаи той е длъжен да уведоми писмено жалбоподателя за предприетите мерки. В случаи на сериозни нарушения на човешките права той изготвя и изпраща становище до съответния орган, което съдържа препоръки за предприемане на мерки за отстраняване на причините за нарушението. За подпомагане на дейността на Представителя се конституира към него Съвет, който дава консултации и предложения за подобряване защитата на правата и свободите. Към представителя може да бъде създаден експертен съвет, съставен от лица, притежаващи опит в защитата на човешките и граждански права и свободи.

ФИНЛАНДИЯ

Финландия приема своята Конституция през 1919 г. Последната реформа е през 1995 г. Списъкът с правата на човека е изготвен в съответствие с европейската либерална традиция, като е наблегнато на гражданските и политическите права. След промените 1995 г. са уредени и икономическите, социалните и културните права. Глава Шурейжда правата на финландските граждани. Ограничения се допускат само по време на война или въстание. Социалноикономическите права са много бегло уредени. Единствените, които се споменават са правото на частна собственост и безплатно начално образование.

След Втората световна война Финландия се отваря към международните процеси. Страната се включва в редица международни организации – член на ООН от 1955 г., на Северния съвет от 1955 г., на Европейската асоциация за свободна търговия от 1961 г., на Организацията за икономическо развитие и сътрудничество от 1969 г.

В областта на правата на човека Финландия подписва повечето актове под егидата на ООН – двата пакта от 1966 г., Конвенцията против расовата дискриминация от 1965 г., Конвенцията срещу дискриминацията на жените от 1979 г., Конвенцията против насилието от 1984 г. и Конвенцията за правата на детето от 1989 г.

Въпреки че според Конституцията финландската правна система приема дуалистичния модел, прякото приложение на международните актове е улеснено до едно условие. Трябва да има закон, приет от Парламента, който да го посочва. Така международните актове стават част от вътрешното право. Въпреки това улеснение, финландските съдилища прибягват до прякото прилагане на международните актове едва в края на 80-те години. Първите стъпки са направени от ВАС и Парламентарния омбудсман.

Финландия става член на СЕ на 05.05.1989 г. Членството е предхождано от множество законодателни промени главно в областта на свободата и сигурността на личността и правото на справедлив процес. Така законодателството е приведено в съответствие с ЕКПЧ. След това са приети ЕСХ и Конвенцията срещу изтезанията и нечовешкото отношение от 1987 г.. И двете са приети със закон, което ще рече, че имат пряко действие в правната система.

ЕКПЧ е приета със закон и става част от вътрешното право. Тя няма силата на конституционен закон, което означава, че винаги може да бъде отменена от Парламента или да бъде приет закон, който да ѝ противоречи.

Международните актове нямат голямо влияние върху законодателния процес. Те рядко се споменават в актовете на Парламента. През 1988 г. е създаден Съвещателен съвет за международните права на човека, който

обсъжда финландската политика в областта на правата на човека. Въз основа на работата му са приети редица законодателни промени – Военния дисциплинарен устав, НПК, Закона за чужденците и в областта на свободата на сдружаването и защитата правата на детето.

В практиката си Върховният съд се позовава в редица дела на разпоредбите на ЕКПЧ и практиката на Европейския съд. Повечето дела са в областта на процеса. Напоследък се забелязва, че и обикновените съдилища прибягват до прякото прилагане на Конвенцията. Тя се наблюдава и в практиката на ВАС. Парламентарният омбудсман често препоръчва приложението ѝ, както и на някои други международни актове.

След приемане на Конвенцията са подадени множество жалби пред Комисията и Съда в Страсбург. Повечето са недопустими, тъй като са за събития, случили се преди ратификацията. Основанията, на които се подават са правото на справедлив процес, свободата на сдружаване, родителски права, продължителност на ареста.

Не можем да отречем влиянието, което има ЕКПЧ върху финландската правна система. През 1995 г. е приет нов списък с конституционни права. Въпреки това можем да отбележим, че защитата на правата на човека все още не е на нивото на останалите европейски страни.

Спецификите на институцията Омбудсман във Финландия са заложили още в Конституцията на страната. Подробният нормативен режим се съдържа в специално приет закон. Омбудсманът се избира от Парламента с абсолютно мнозинство. Най-специфичното сред изискванията за заемане на длъжността е кандидатът да има забележителни юридически познания. Постът е несъвместим с упражняването на друга дейност, тъй като може да се стигне до конфликт на интереси. Уредена е и специална процедура за повдигане на обвинение срещу Омбудсмана. При поискване може да дава мнение по законопроекти. Той осъществява и мониторинг за законност на действията и актовете на правителството, министрите и Президента на Републиката; извършва вътрешен контрол върху институциите и органите на изпълнителната власт, във военните поделения, социално-осигурителните служби. При необходимост или желание може да провежда и поверителни разговори с новобранци и затворници. Съществен елемент от правомощията му се явява надзора над осигурителните фондове и застрахователните компании. Освен него на територията на Финландия функционира и Канцлер на правосъдието. И двете институции имат различен мандат. Канцлерът се назначава от Президента без определен мандат/и сфера на дейност. Канцлерът осъществява надзор за законност върху актовете на правителството и Президента/. И Омбудсманът, и Канцлерът, обаче имат почти еднакъв статут и правомощия. По отношение на правната уредба; избора, изискванията за заемане на длъжността и несъвместимостта с нея; останалите правомощия; органите, попадащи в и извън сферата за надзор от

Омбудсмана; статуса, службите и ежегодните му доклади се отнася описанието, подробно изложено в заглавната статия.

ФРАНЦИЯ

Френската конституция от 1958 г. не съдържа специален раздел, посветен на правния статус на личността. В разпоредбите ѝ са фиксирани само равенството пред закона, свободното на образувание на политическите партии и свободата на личността. Повечето от правата и свободите се оказват извън пределите на конституционното право. Конституционният съвет разширява Конституцията в областта на правата и свободите, като включва в пределите ѝ разпоредбите на Декларацията за правата на човека и граждани от 1789 г. и Преамбюла на Конституцията от 1946 г.

Влиянието на Конвенцията върху френската правна система бавно се увеличава. Франция подписва ЕКПЧ през 1950 г., но я ратифицира чак през 1974 г. и то с множество резерви и декларации.

Според чл. 55 от Френската конституция от 1958 г. ратифицираните международни актове стават част от вътрешното право и имат приоритет. Това положение е много трудно възприето от френските съдилища, които едва през 90-те години започват да прибягват до прилагането на международните актове. Сега разпоредбите на Конвенцията са често срещани в практиката на съдилищата. ВКС, Държавният съвет и Конституционният съд редовно ги споменават в своите решения.

Най-често срещаните решения са по чл. 6 и чл. 8 от Конвенцията. Правото на личен и семеен живот е най-често споменавано във връзка с екстрадицията на чужди граждани.

Това са и двете най-често срещани основания в жалбите пред Комисията и Съда в Страсбург. Решенията са по законосъобразност на обвинението, правото на даване на показания в разумен срок, срещу незаконните телефонни подслушвания, правата на имигрантите на личен и семеен живот.

Сега значението на ЕКПЧ за френската правна система е извън всякакво съмнение. То се увеличава по две главни причини – развитието на ЕС и все по-голямото обвързване на законодателството с правата на човека. Въпреки това пречките за постигане на пълния ефект на Конвенцията остават.

Медиатор или посредник е наименованието на защитника на правата, свободите и интересите на гражданите във Франция. Статутът му е уреден още през 1873 г. Сред специфичните му само за френската уредба положения са: назначаването с декрет на Президента по предложение на правителството; правото да изиска започването на дисциплинарно производство срещу служител, който затруднява дейността му по какъвто и да е начин; в определени случаи и сам може да наложи дисциплинарно наказание, а при отказ от страна на държавен орган или служба да изпълни съдебно решение, той може да разпореди изпълнение на решението; не

може да действа по свой почин, а само когато е сезиран с жалба. По отношение на правната уредба; избора, изискванията за заемане на длъжността и несъвместимостта с нея; останалите правомощия; органите, попадащи в и извън сферата за надзор от омбудсмана; статуса, службите и ежегодните му доклади се отнася описанието, подробно изложено в заглавната статия.

ЧЕХИЯ

След промените през 1989 г. чешката правна система се отвори за обща реформа, чиято повратна точка са правата на човека и правовата държава. Правата на човека са поставени в центъра на чешкото законодателство с гласуването от Парламента през 1991 г. Харта за основните права и свободи на човека. Хартата има правна сила на конституционен закон и е на върха на правната пирамида. Тя има директно действие, а правата, уредени от нея, са под съдебната защита на Конституционния съд. Хартата е създадена под влиянието на ВДПЧ и ЕКПЧ.

Влиянието на международните споразумения в чешката правна система е подчертано и от разпоредбите на част 2 от Конституционен закон № 23/1991. Според тях международните задължения в областта на правата на човека подлежат на пряко прилагане и имат приоритет над вътрешното право.

На 21.02.1991 г. Чехия става член на СЕ. ЕКПЧ е ратифицирана на 21.01.1992 г., като е призната компетентността на Комисията и Съда в Страсбург. След разделянето на Чехословакия, нещата с членството в СЕ и действието на ЕКПЧ стоят като при Словакия¹⁹.

Чешката конституция от 16.12.1992 г. преповтаря разпоредбите на част 2 от Конституционен закон № 23/1991. Така и според нея, ЕКПЧ подлежи на пряко прилагане и има приоритет над вътрешното право. Поради тази причина Конвенцията е доста често срещата в практиката на съдилищата.

Конституционният съд често препраща към ЕКПЧ в актовете си. Има решения относно съответствието на правната уредба на мерките за неотклонение с Конвенцията; относно равенството на физическите и юридическите лица пред гражданския закон; относно правото на личен живот в случай на експулсиране и т.н. Големият брой на делата, решени въз основа ЕКПЧ, е резултат от правото на гражданите на конституционна жалба, с която да защитават правата си пред КС. Това право е една от основните гаранции за защитата на правата на гражданите. Другият положителен момент е правото на КС да се самосезира. Този инструмент отваря по-големи възможности за контрол за конституционност.

Не са много делата пред Комисията и Съда в Страсбург. До края на 2000 г. има само 4 разгледани. Трите са относно продължителността на мерките за неотклонение. Четвъртата е относно правото на справедлив процес.

¹⁹ Вж. по-горе – Словакия

През 1999 г. Чехия приема Закон за омбудсмана. Той се избира от Камарата на представителите измежду предложените от Президента и Сената кандидатури, а мандатът му е шест години. Основните правомощия на Омбудсмана са да защитава гражданите и юридическите лица пред посочените в закона институции в случаите, когато те бездействат или техните действия противоречат на действащото право, принципите на демократичната правова държава и "доброто управление". По този начин той допринася за защитата и гарантирането на основните права и свободи на гражданите. Компетентността му се простира върху възможно най-широк кръг от държавни органи в сферата на централната изпълнителна власт, местната администрация, националните медии, военното дело, полицията, администрацията на съдебната власт, здравеопазването. Подпомага се от заместници, на които може да делегира част от правомощията си. Той е конституиран като независим и надпартиен орган. Омбудсманът действа, когато е сезиран с подадена до него жалба от физическо или юридическо лице; по инициатива на депутат или сенатор; по инициатива на една от камарите на Парламента; по собствена инициатива. Омбудсманът може да върне молбата при наличието на определени предпоставки, да я препрати до компетентен орган или да започне разследване, за да установи истинността на посоченото твърдение. Когато не установи нарушение на права или извършено провинение, той уведомява незабавно заинтересованото лице. Уведомлението в друг случай може да съдържа информация за предприетите мерки за преустановяване на нарушението, ако такова бъде даказано от разследването. Омбудсманът има право да предлага приемане, изменение, допълнение или отмяна на нормативен акт или на отделни разпореждания от нормативен акт пред органа, компетентен да измени акта. Всяка година Омбудсманът внася доклад в Камарата на депутатите, в който излага резултатите от дейността си през изтеклата година. Докладът се публикува. Специализираната, организационната и техническата дейност, свързана с функциите на Омбудсмана, се извършва от "Бюро на Омбудсмана".

ШВЕЙЦАРИЯ

Швейцария става член на СЕ на 06.05.1963 г.. На 28.11.1974 г. ратифицира ЕКПЧ, но с много резерви. Все още не са подписани и ратифицирани основните протоколи към Конвенцията.

Швейцарската правна система възприема монизма в отношенията между вътрешното и международното право. Това означава, че всички ратифицирани документи имат пряк ефект върху швейцарското законодателство. Федералният трибунал в свое решение подчертава прякото действие на ЕКПЧ и дава ранг на Конвенцията "поне като федерален закон". В друго решение от 1991 г. дори я изравнява с Конституцията.

ЕКПЧ има огромно влияние върху властта на федерално и кантонно ниво. Ефектът ѝ се наблюдава още преди ратификацията. Въз основа на нейното влияние са направени две важни конституционни промени, с едната от които се дават избирателни права на жените. Изменения са направени в ГК, Военния наказателен кодекс, НПК (право на подсъдимия да дава показания), Семейния кодекс и др.

Влиянието на ЕКПЧ проличава и в съдебната практика. Всички федерални и кантонни съдилища, както и Федералният трибунал се позовават редовно на Конвенцията. Разглежданите дела са от всякакво естество – наказателно право и процес, свободата на изразяване, правата на чужденците и много други.

Има множество жалби срещу Швейцария, депозирани пред Комисията и Съда в Страсбург. Първият случай – делото *Minelli*, получава извънредно широк отзвук в страната. Той е свързан с принципите на наказателния процес, както и повечето други. По-интересните решения са:

- по чл. 12 – наложена е забрана за повторен брак за определен период, което е причинило разтрогването на предишния брак;
- по чл. 14 във вр. чл. 8 – даденото по закон превъзходство на фамилното име на съпруга над това на съпругата е нарушение на споменатите разпоредби;
- чл. 14 във вр. чл. 6/Д/-защитено е правото на равна пенсия между мъжете и жените.

Сегашната практика на швейцарските власти показва, че Конвенцията започва да влияе все повече върху правната система на страната. Единствената възможна препоръка е да се доразвие контролът за съответствието между федералните закони и ЕКПЧ.

Много интересна е ситуацията в Швейцария, където действат двама омбудсмани. Правомощията на единия са определят в Регламент за службата на омбудсмана за град Берн от 30.06.1963 г. Право на устна или писмена жалба има всяко лице, което се нуждае от съвет по въпроси, свързани с управлението на града, но също така може да посочи и

съществуващи недостатъци в управлението. Той може да извърши разследване на въпроса, който е повдигнат пред него, като често съдейства за разрешаването на възникналите конфликти и предлага мерки за решаването им. Омбудсманът има функциите на общински /градски/ надзорен орган /служител съгласно Закона за закрила на личните данни. Най-често той проверява законосъобразността и целесъобразността на управленските действия. При упражняването на своите правомощия Омбудсманът е независим от другите държавни органи. Избира се от Градския съвет на град Берн и пак пред него депозира ежегоден доклад, в който се посочват недостатъците на управлението и се правят препоръки за промяна. Градският съвет взема и решение за създаване на Секретариат на омбудсмана, който да го подпомага в неговата работа.

В провинция Цюрих действа Закон на федерална провинция Цюрих от 26.04.1970 г., с посл. изм. и доп. от 15.03.1998 г. Тук са конституирани два вида омбудсмани:

- омбудсман с обща компетентност с мандат четири години. Всяко физическо или юридическо лице има право да подаде жалба срещу действия или актове на местните органи на управление. Омбудсманът извършва разследвания, като проверява законосъобразността и справедливостта на действията на съответните органи. Изготвя становище за пропуските в работата и го представя на съответния орган;
- омбудсман за защита на личните данни.

И двамата имат право да участват в заседанията на Общинския съвет, когато се обсъждат представените от тях ежегодни доклади.

ШВЕЦИЯ

Съществуват три документа с ранг на конституция в шведската правна система, които уреждат правата на човека. Това са Акт за свободата на пресата от 1949 г., Акт за свободата на изразяване от 1991 г. и Форма на управление от 1974 г. Първите два уреждат съответно писаните и електронните медии. Глава II от Формата на управление урежда всички останали права. Уредбата е различна с тази на ЕКПЧ при много от правата. Не е уредено правото на личен живот. Дискриминацията по полов и расов признак е различна. Тук са изброени изчерпателно случаите на дискриминация. Има различен режим за защита правата на чужденците.

Швеция подписва ЕКПЧ на 28.11.1950 г. и я ратифицира на 04.02.1952 г. През 1966 г. е призната компетентността на Съда в Страсбург. Въпреки ранното приемане, шведските власти не обръща особено внимание на Конвенцията. През 1991 г. е назначен Комитет по правата и свободите, който има за цел да установи дали Швеция трябва да инкорпорира Конвенцията във вътрешното си законодателство. Комитетът изнася доклада си през 1993 г., като препоръчва инкорпориране като най-лесния вариант да се накарат държавните органи и съдилищата да се съобразяват с разпоредбите на Конвенцията. Като други причини се посочват членството в ЕС, Европейската икономическа зона и ЕО. Решено е да не се дава конституционен статус, а ранг на закон. Така на 05.05.1994 г. е приет Закон за ЕКПЧ в сила от 01.01.1995 г. От тази дата Конвенцията става част от вътрешното право на Швеция. Даден ѝ е междинен ранг – по-висок от законите и след Конституцията. За съответствието на законите с Конвенцията следи Законодателният съвет.

В началото на 70-те години шведските съдилища вземат решение, според което Конвенцията и практиката на Съда в Страсбург не е задължителна за тях. След като Европейският съд намира Швеция за пръв път виновна, шведските висши съдилища започват постепенно да им обръщат внимание. След средата на 80-те години можем да кажем, че Конвенцията се превръща в трайна практика. Случаите са изключително разнообразни:

- в семейното право – правото на бащинство и местоживеенето на децата;
- в наказателното право – анонимност на свидетелите, екстрадиция на заподозрени, използване на видеоматериали като доказателство, отвод на съдии, възобновяване на делата;
- в търговското право – достъп до съдебен процес при ликвидация;
- в административното право – депортиране, затваряне в заведения за психично болни; обжалване на административни актове; устност на административния процес;

- в гражданския процес – справедливост на процеса ,отвод на съдии ;
- в гражданското право – обжалването на съдебни решения ;
- в трудовото право – отвод на съдии , свобода на сдружаването , достъп до съд при наличие на арбитражна клауза .

Най-голямата група жалби пред Съда в Страсбург е на основание чл. 6/1/от ЕКПЧ . Друга голяма група жалби са относно принципа на устност в наказателния и гражданския процес . Голям е броят и на жалбите по чл. 8 – право на личен и семеен живот /най-вече за попечителство над деца/.

Конвенцията сега е неразделна част от шведската правна система . Всички съдилища и други държавни органи я вземат предвид при извършване на дейността си .

Институтът на Омбудсмана е въведена за първи път в Швеция /1713 г./от крал Карл X II. През 1809 г. там е учреден и първият парламентарен омбудсман . Тогава с термина "омбудсман" се е означавал "човек , който пледира за другото" . В резултат на продължителното историческо развитие , Омбудсманът се превръща в орган за контрол върху действията на държавните органи в сферата на изпълнителната власт . Конституционни норми предвиждат учредяването на институцията , като посочват само най-главните ѝ характеристики . За разлика от другите европейски държави , тук Омбудсманът има сравнително всеобхватни правомощия и много сфери , в които може да упражнява надзор : например , може да проконтролира дейността на съдилищата , както и военната държавна администрация ; не се прилагат ограничения спрямо лицата , които могат да се жалват . По отношение на правната уредба ; избора , изискванията за заемане на длъжността и несъвместимостта с нея ; останалите правомощия ; органите , попадащи в и извън сферата за надзор от Омбудсмана ; статуса , службите и ежегодните му доклади се отнася описанието , подробно изложено в заглавната статия .

БЪЛГАРИЯ ПО ПЪТЯ КЪМ ОБЕДИНЕНА ЕВРОПА

Периодът на преход към демокрация и изграждане на правова държава, който обхваща последните 12 години от развитието на България, бе особено важен по отношение синхронизирането на вътрешното ни законодателство с принципите и актовете на международното право. Наред с подписването и ратификацията на редица важни международни документи в областта на защита правата на човека, България се присъедини и към международните актове за защита правата на жените.

Също така се засилиха темповете на ратификация на универсалните актове, конвенции и договорености между страните на национално ниво. Това са ЕКПЧ; Декларацията за премахването на насилието срещу жените от края на 1993 г.; Заключителните документи от: Конференцията по правата на човека във Виена през 1993 г., Конференцията за населението и развитието в Кайро през 1994 г., Социалния форум в Копенхаген през 1996 г., Специалната сесия на ОС на ООН за процеса "Пекин плюс пет" през 2000 г., Факултативния протокол към Конвенцията на ООН за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените, Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност и Протокола за предотвратяване, спиране и санкциониране на трафика на хора и особено на жени и деца /ратифицирани през 2001 г./. В последните години на миналия век са представени и два правителствени доклада пред Комитета за премахване на дискриминацията по отношение на жените през 1998 г. и пред Комитета за икономически, социални и културни права през 1999 г. за положението на жените в България и за реализацията на правата им във всички сфери на обществения живот. Препоръките към българското правителство бяха базирани и на други два доклада, представени от две неправителствени организации – "ЖАР" и Фондация "Български джендър изследвания". На глобално ниво участието на Република България в Конференцията на жените в Пекин даде възможност и основание да се заговори за правата на жените на друга, по-широка и революционна основа. В областта на официалната политика на правителството се забеляза напредък, който логично доведе до приемането с министерско постановление на Национален план за действие за изпълнение на Платформата за действие от Конференцията в Пекин. Поставени бяха основите институционални механизми в областта на равенството между половете чрез създаването на Съвет по социални и демографски въпроси към Министерски съвет. Съветът беше закрит след политическите промени през 1997 г. и на практика това доведе до прекъсване на цялата дейност по реализиране на държавната политика в областта на равнопоставеността на половете в България.

ЕКПЧ е подписана от България на 07.05.1992 г., ратифицирана е с Протокол № 1 на 31.07.1992 г. и влиза в сила на 07.09.1992 г. По-късно са подписани и ратифицирани и останалите допълнителни протоколи. Подписването на Конвенцията съвпада с приемането на страната в СЕ. България е страна по ВДПЧ на ООН от 10.12.1998 г. и на Международния пакт за граждански и политически права от 1970 г. През 2000 г. е ратифицирана ЕСХ. Всички тези актове намират своето реално приложение след демократичните промени през 1989 г. и главно след приемането на новата демократична Конституция.

Българската конституция, приета през 1991 г. от Седмото Велико народно събрание и съдържа отделна глава, която урежда основните права и задължения на гражданите. Като цяло правата, заложили в Конституцията, са точен списък на правата, описани във ВДПЧ и защитени от ЕКПЧ. Като основен закон в държавата Конституцията има пряко „непосредствено“ действие. Друга важна разпоредба е чл. 5, ал. 4, която гласи, че международните актове, „ратифицирани по конституционен ред, обнародвани и влезли в сила за Република България, стават част от вътрешното право на страната“ и имат приоритет над вътрешното законодателство. Като резултат от тази разпоредба, ЕКПЧ става действащо право и подлежи на пряко прилагане.

Интересно е да отбележим ролята на Конституционния съд на Република България за гарантирането на правата на жените като цяло. Основното му правомощие при сезиране от компетентните органи е да следи за конституционността на законите и да ги тълкува. Като такъв орган той множество пъти се е произнасял по въпроси, засягащи правата на човека, интерпретацията и приложението на ЕКПЧ. В някои от решенията си КС се е позовавал директно на практиката на Европейския съд по правата на човека. Това е начина, по който тя става част от вътрешното право. Факт е обаче, че няма установена съдебна практика по казуси с предмет дискриминация по признак пол²⁰. Но това не означава, че липсват такива житейски ситуации. По-важното е, че пострадалите не могат да се позоват на конкретни ефективни норми. Тепърва трябва да се работи за насочване на обществените нагласи в тази насока, за установяване на трайни обществени навици на нетърпимост в случаите на дискриминация в отношенията между половете; за по-твърда гражданска позиция на всички слоеве на гражданското общество в борбата срещу неравнопоставеността.

²⁰ В началото на 2002 г. българска гражданка заведе дело срещу български производител на бира за дискриминационен текст в реклама на продукта, който представя жените като предмет, наред с колата и бирата. Ищцата загуби на първа инстанция и обжалва пред съответния Апелативен съд.

В Парламента проблемът за правата на човека се решава и обсъжда в Парламентарната комисия по правата на човека. Тази комисия играе основна роля при приемането и изготвянето на закон, засягащ правата на човека. Тя може да осъществява парламентарен контрол върху правителството при изпълнение на законодателството му в тази част. Основни закони, приети под влиянието на ЕКПЧ са:

Закон за алтернативната военна служба;

Промени в Гражданско-процесуалния кодекс /декември 1997 г./ и Наказателно-процесуалния кодекс /февруари 1998 г./ в областта на възобновяване на производството след решение на Европейския съд по правата на човека;

Отмяна на смъртното наказание /10.12.1998 г./ – датата на подписване на ВДПЧ;

Промяна на НПК в сила от 01.01.2000 г., относно правата на свобода и сигурност на личността /арест и задържане под стража/, процедурите *habeas corpus*, правото на честен процес, зачитане правата на личен живот, дом и кореспонденция;

Трябва да отбележим, че Конвенцията има ползотворно влияние върху българското законодателство. Минус е, че влиянието е само частично. Променят се отделни закони, а не законодателството като цяло, което създава база за конфликти и противоречия.

Ако се вгледаме по-внимателно в уредбата на правата на жените във вътрешното ни право, ще видим че независимо от постигнатите облекчения за работещите жени и жените-майки, бременни или кърмачки, все още съществуват редица положения, които създават дискриминационни ситуации за тях. Стабилна основа за гарантирането и спазването на правата на жените са разпоредбите на Конституцията на Република България. Като всяка правова държава и България е определила в чл. 6, ал. 2 от КРБ²¹, че "всички граждани са равни пред закона. Не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние". В чл. 14 се посочва, че семейството, майчинството и децата са под закрилата на държавата и обществото. Регламентирано е и равенството в брака, като равенство при разпределението на отговорностите на съпрузите на техните общи права и задължения. "Жената-майка", гласи конституционния текст на чл. 47, ал. 2 "се ползва от особена закрила на държавата, която ѝ осигурява платен отпуск преди и след раждане, безплатна акушерска помощ, облекчаване на труда и други социални помощи". Принципите, заложили в Конституцията намират законова уредба

²¹ Конституция на Република България

в редица актове, регламентиращи правата на жените. Семейният кодекс от 1985 г., с посл. изм. 1992 г., е основополагащ акт за отношенията, основани на брак, родство и осиновяване, настойничество и попечителство, както гласи чл. 1 от СК. Законодателят е заложил като основна цел в кодекса: закрила и укрепване на семейството, защита на децата и възпитанието им. Според СК, семейните правоотношения се уреждат съобразно следните принципи: закрила на брака и семейството от страна на държавата; равнопоставяне на мъжа и жената; доброволност и трайност на брачния съюз като основа на семейството; всестранна защита на децата; равенство на родените в брака, извън брака и осиновените; зачитане на личността; грижа и подкрепа между членовете на семейството. Чл. 3/. Тези принципи са в пълно съответствие с основните начала, заложени от ЕКПЧ. Българският законодател използва де jure възможно най-сигурните гаранции за защита на семейните права. След ратификацията на ЕКПЧ тези гаранции могат да се осъществяват на национално и наднационално равнище. Законовият текст на СК е в съответствие и с практиката на Европейския съд по правата на човека. В чл. 4 на СК са заложени основните функции на семейството, като продължение на традиционния дух на българското семейство, съчетан с модерните световни разбирания. Чл. 5 от СК прогласява основните задължения на държавата в семейните правоотношения – закрила на семейството. Според всички водещи европейски законодателства, вмешателството на държавата в личния и семейния живот може да става единствено по изключение и при наличието на определени предпоставки, посочени в закон. Затова според българския семеен кодекс държавата няма право на вмешателство. Равенството между мъжа и жената стои в основата на сключването на брак. Съгласието е важен елемент от фактическия състав на брака. Опорочаването му води до нищожност на същия. Важна характеристика от свободата на личността е възможността на всеки съпруг свободно да избира своята професия и начините за реализирането си. Това правно положение е в пълно съответствие с международноправната уредба, установена от ЕКПЧ и ЕСХ.

Друг акт, съдържащ уредба на материята за правата на жените, е Кодекса на труда. Чл. 8, ал. 3 забранява всякаква дискриминация, привилегии или ограничения, основани на народност, произход, пол и раса. Това положение съответства на ратифицираните от България ЕКПЧ, ЕСХ и Конвенцията за елиминиране на всички форми на дискриминация по отношение на жените. Тази разпоредба е и забрана, както на пряката, така и на непряката дискриминация. Това е важен инструмент за гарантирането правата на жените, които са уредени по-нататък в КТ. Такива са:

забраната на нощен труд за бременни работнички и служителки и майки с деца до три години, както и майки с деца от три до шестгодишна

възраст и майки, които се грижат за деца инвалиди, независимо от възрастта;

забраната за извънреден труд за определени категории жени – ненавършилите осемнадесет години, бременни работнички и служителки и майки с деца до три години, както и майки с деца от три до шестгодишна възраст и майки, които се грижат за деца-инвалиди, независимо от възрастта;

правото на отпуск поради бременност, раждане и осиновяване;

правото на платен отпуск за отглеждане на малко дете;

правото на неплатен отпуск за отглеждане на малко дете;

правото на отпуск за кърмене и хранене на малко дете;

правото на допълнителен платен отпуск при раждане на две или повече деца;

забрана за извършване на тежки и вредни работи;

правото на трудоустрояване на бременни жени или кърмачки;

забрана за командироване на бременни жени и майки на деца до три години.

Всички изброени по-горе разпоредби дават широки гаранции за защита на правата на жената като майка, съпруга и служителка или работничка.

Други нормативни актове, които уреждат отделни специфични права на жените са:

Кодекс за задължително обществено осигуряване – сред принципите, върху които е изградено държавното обществено осигуряване са принципът за задължителност и всеобщност на осигуряването, както и равнопоставеност на осигурените лица /чл. 3/. За осигурителен стаж при пенсиониране се зачита и времето, през което неработеща майка е гледала дете до 3-годишна възраст, като вноските са за сметка на републиканския бюджет. Уредени са и различните случаи на изплащане на обезщетения: при трудоустрояване поради бременност или кърмене, обезщетение при бременност и раждане, обезщетение при неизползване на допълнителния платен отпуск за отглеждане на малко дете;

Гражданско-процесуален кодекс – равенство на съпрузите пред закона; равни правни средства за защита в процеса;

Наказателен кодекс – забрана за налагане на наказанието "задължително заселване" по отношение на бременни и на майки с малолетни деца; не се прилага и наказанието "лишаване от право на местоживееене в определено населено място"; съществува особена защита срещу посягателства върху половата неприкосновеност на жените. В престъпления са въздигнати блудството, изнасилването, склоняването към проституция или блудствени действия, отвлечане с цел разврат, склоняване по насилствен начин за встъпване в брак. Особената защита на половата

неприкосновеност на жените прави нашия НК един от най-демократичните и хуманните в Европа .

Наказателно-процесуален кодекс – равенство на гражданите в наказателното производство – не се допускат никакви привилегии и ограничения, основани на народност, произход, религия, пол, раса, образование или обществено или материално положение. Това е гаранция за еднаквото отношение на съдилищата към участващите в процеса жени и мъже. При бременност на осъдената или раждане по време на процеса, окръжният или районният прокурор могат да отложат изпълнението на наложеното наказание. Ако осъдената роди в затвора, изтърпяването на присъдата може да бъде прекъснато.

Закон за изпълнение на наказанията – жените изтърпяват наказанието "лишаване от свобода" в отделни затвори и поправителни домове. Създаденото положение гарантира избягването на престъпни посегателства върху личността и физическата им цялост от затворници-мъже. Лишените от свобода жени имат право на почивка в случай на бременност и раждане, еднаква с уредената по КТ.

Анализът не би бил пълен, ако не споменем приетия през 2002 г. Закон за закрила на детето. Там са уредени подробно основните права и задължения на родителите. Регламентирани са и правомощията на Агенцията за закрила на детето, Националният съвет за закрила на детето, Дирекцията за социално подпомагане и създадената към нея Комисия за закрила на детето. За всички субекти-адресати на задължения по закона се предвиждат глоби за неизпълнението им.

През 2002 г. Народното събрание отхвърли на първо четене Закона за равните възможности на мъжете и жените. Тази първа реална крачка за адекватното гарантиране на недискриминацията спрямо жените целеше да се осигури равен достъп на двата пола до образование, работа, участие във вземането на политически решения и др. С него щеше да бъде създадена и специализирана комисия за равните възможности на мъжете и жените. В момента се предвижда внасянето на законопроекта отново в Народното събрание за ново гласуване и окончателно приемане. След евентуалното му приемане ще се транспонират няколко основни Директиви на ЕС в социалната и трудовата сфера, които са и основни инструменти в общността за установяване на равнопоставеност между половете: Директива 43/2002/ЕС и 78/2000/ЕС, както и Директива 75/117/ЕИО; Директива 76/207/ЕИО; Директива 76/207/ЕИО;

На 17.04.2003 г. в НС е внесен законопроект за защита срещу домашното насилие. Законопроектът за първи път урежда мерките срещу насилието в семейството, както и закрила на жертвите на подобни действия. За първи път се въвеждат бързото съдебно производство, 24-часова закрила на жертвата и възможност на държавни органи и роднини да поискат

увеличаване на продължителността на тази закрила. Законът ще даде и законоустановен статут на създадените по международни проекти убежища за жени-жертви на домашно насилие. Важен елемент е и въвеждането на наказателна отговорност за насилниците в семейството.

След промените в НК, целящи увеличаване размера на наказанията за незаконен трафик на хора, бе приет специален закон, уреждащ материята. Това бе наложително, след като органите на реда и съдилищата бяха изправени пред все повече случаи на трафик на бели робини и деца. Трябваше да се вземат специални мерки и да се обърне по-сериозно внимание на проблема. Законът за борба с трафика на хора *ЗБТХ* е приет и обнародван на 07.05.2003 г.

ЗБТХ според чл. 1 урежда правомощията на държавните органи, осъществяващи дейност по борба с трафика; статута и задачите на приютите, центровете и комисиите, създадени от закона; мерките за предотвратяване трафика на хора и за закрила и помощ на жертвите от трафика. Създадените Национална и местни комисии за борба с трафика на хора, приютите и центровете имат за цел осъществяването на посочените по-горе задачи. Председател на Националната комисия е Заместник министър-председател, определен от МС. Съставът ѝ е определен в чл. 4, ал. 2 – 4. Националната комисия създава в някои общини местни структури. Значението на тези комисии е в организацията и координацията на взаимодействието между отделните ведомства в борбата срещу незаконния трафик на хора и прилагането на националната политика и стратегия в областта. Ежегодно се съставя програма, утвърждавана от МС, за противодействие на трафика и закрила на жертвите му.

Съгласно задачите, посочени в чл. 1, Националната комисия изработва редица мерки за борба с трафика на хора. Създават се равни социалноикономически възможности за рисковите групи, които включват създаване на: условия за интегриране на тези лица в пазара на труда; програми за микрокредитиране; програми за стимулиране на работодателите, които наемат лица от посочените групи. Комисиите осигуряват информираността на обществото за рисковите ситуации, при които гражданите могат да станат обект на трафика на хора; защитата, която държавата и специализираните организации осигуряват за жертвите на трафика на хора; наказателните и административните мерки, които държавата осъществява. Тези структури предприемат и участват в разработването и прилагането на общообразователни програми в училищата за родители и ученици, за безработни и малограмотни граждани, сред рисковите групи и в рисковите райони, както и за жертви на трафика на хора.

Законът задължава държавните органи, комисиите, центровете и приютите да оказват закрила и помощ на жертвите на трафика на хора.

Вменено е задължение за българските дипломатически и консулски представителства в чужбина да оказват помощ на граждани-жертви на трафика за придвижване към страната ни. Представителствата ни имат задължението да разпространяват информационни материали за правата на жертвите на трафика на хора, както и да уведомяват местните власти за българското законодателство в областта. Обменът на информация става въз основа на международните договори, по които България е страна.

Правата на жертвите на трафика са очертани в няколко насоки. Те имат осигурена анонимност и защита на данните за самоличност. На жертви, които са дали съгласие да сътрудничат на органите за борба с трафика на хора, се предоставя специална закрила за срока на провеждане на наказателното производство, състояща се в предоставяне на разрешение за продължително пребиваване в страната на чужди граждани или продължаване на престоя в приютите. Специалната закрила се получава с постановление на прокурора по искане на заинтересованото лице.

Децата-жертва на трафика на хора имат специална защита. Винаги трябва да се уведомява Държавната агенция за закрила на детето. Децата се настаняват в отделни помещения от пълнолетните лица. Осигурява им се обучение по Закона за народната просвета.

В Допълнителните разпоредби на ЗБТХ е дадено легално определение на "трафик на хора" – това е набирането, транспортирането, прехвърлянето, укриването или приемането на хора, независимо от изразената от тях воля, чрез използване на принуда, отвлечане, противозаконно лишаване от свобода, измама, злоупотреба с власт, злоупотреба с положение на зависимост или чрез даване, получаване или обещаване на облаги, за да се получи съгласието на лице, упражняващо контрол върху друго лице, когато се извършва с цел експлоатация. "Експлоатацията" е противозаконно използване на хора за разврат, отнемане на телесни органи, осъществяване на принудителен труд, за поставяне в робство или положение, сходно с робството. Изчерпателното изброяване на изпълнителните деяния на трафика на хора и използваните противозаконни дейности, извършван при подготовката му са надеждна гаранция за успешна и ефективна борба срещу трафика на хора.

Законът за омбудсмана бе приет на 08.05.2003 г. и ще бъде в сила от 01.01.2004 г. След дълги дебати в правната ни система най-сетне бе създадена институцията на омбудсмана в българското правно пространство. Още при обсъждането на новата демократична конституция е предложено в нея да бъде регламентирана тази нова за българското право институция. По това време обаче, нашият законодател още не бе узрял за създаването ѝ. След множество опити и експериментално създавани подобни органи, финансирани от западноевропейски неправителствени организации, и

дебати в няколко поредни парламента, бе създаден законов модел на този орган.

Законът за омбудсмана урежда правното положение, организацията и дейността на този орган. Основната цел на тази нова държавна институция е да се застъпва с предвидените в закона средства, когато са нарушени правата и свободите на гражданите от държавните и общинските органи и техните администрации /чл. 2/. Омбудсманът е независим орган на бюджетна издръжка и се подчинява само на Конституцията, законите и международните договори, по които България е страна. Според чл. 10, ал. 2 Омбудсманът се избира от Народното събрание с тайно гласуване за срок от 5 години. Той трябва да е български гражданин с висше образование и да отговаря на изискванията за народен представител. Чл. 16, ал. 1 гласи, че Омбудсманът се ползва с имунитета на народен представител. Това, от една страна, е положително законово решение, тъй като осигурява независимостта на му като орган. Но, от друга страна, не е твърде адекватно, като се имат пред вид дебатите "за" и "против" депутатския имунитет. Имуניתетът води към корупция и чувство за безнаказаност.

Глава III от закона урежда правомощията на Омбудсмана. Той :

приема и разглежда жалби и сигнали за нарушения на правата и свободите на гражданите от държавните и общинските органи и техните администрации ;

прави проверки по постъпили жалби и сигнали ;

дава писмени отговори на сезиралите го лица в едномесечен срок ;

отправя предложения и препоръки за възстановяване на нарушените права и свободи пред съответните органи ;

посредничи между административните органи и засегнатите лица при отстраняване на нарушенията ;

прави предложения и препоръки за отстраняване на причините и условията, които създават предпоставки за нарушаване на правата и свободите на гражданите от държавните и общинските органи и техните администрации ;

уведомява органите по чл. 150 от Конституцията, които имат право да сезират Конституционния съд, при нужда от тълкуване на Конституцията или обявяване на закон за противоконституционен ;

уведомява органите на прокуратурата, ако има сведения за извършено престъпление .

Според на чл. 19, ал. 2 Омбудсманът може да извърши горепосочените действия и по своя инициатива, когато констатира, че са създадени предпоставки за нарушаване на правата и свободите или че не се създават необходимите условия за защитата им .

В помощ на Омбудсмана действа заместник-омбудсман. Той трябва да отговаря на същите изисквания. Няма конкретни законови правомощия, а изпълнява само тези, които са му възложени от Омбудсмана.

За изпълнение на горепосочените правомощия Омбудсманът и заместникът му имат следните права:

право на достъп до органите и техните администрации;

право на информация от органите и техните администрации;

право да изразява публично мнения и становища, включително в средствата за масово осведомяване;

няма право да огласява обстоятелствата, които са му станали известни при изпълнение на неговите функции, които са държавна, служебна или търговска тайна или са от личен характер.

Всички постъпили жалби и сигнали се регистрират в нарочен публичен регистър. Въз основа на този регистър Омбудсманът ежегодно внася до 31 март доклад за своята дейност в Народното събрание. В него се съдържа информация за всички постъпили жалби и сигнали, проверките по които са приключили. Описват се случаите, в които намесата му е дала резултат, причините, когато е останала без резултат, направените предложения и препоръки. Особено важна е информацията относно зачитането на правата на човека и основните свободи и ефективността на действащото законодателство в тази област. Така се създават предпоставки за необходими корекции в законодателството. Друг важен инструмент е издаването на ежегоден бюлетин от Омбудсмана. В развитите страни това е сериозен коректив за незаконните действия на органите и техните администрации.

Минус в законната уредба на Омбудсмана е, че не може да сезира пряко Конституционния съд. Това, че може да уведомява органите по чл. 150 от Конституцията не дава гаранция, че случаят ще стигне до КС. *De lege ferenda* това положение трябва да бъде поправено, като се внесат необходимите изменения в Конституцията. Така ще бъде гарантирана пълната независимост на институцията от другите държавни органи.

Според чл. 24 право на жалби и сигнали пред Омбудсмана имат всички физически лица без разлика на гражданство, пол, политическа ориентация или религиозни убеждения. Тази антидискриминационна клауза гарантира допълнително равенството на всички пред закона. Жалбите и сигналите могат да бъдат писмени и устни, подадени лично, по пощата или друго традиционно средство за съобщения. Според Допълнителните разпоредби такива средства са: писма, телефон, телеграф, телекс, факс и електронна поща. Дадения голям набор от средства предоставя на гражданите широки възможности за защита на личните им права и свободи чрез институцията Омбудсман. Важна законова разпоредба е, че подаването на жалби и сигнали е безплатно. В противен случай институцията до голяма

степен щеше да стане безсмислена с оглед икономическото състояние на страната и социалния статус на лицата, чиито права са най-често засягани от държавните и общинските органи.

Пропуск в уредбата на правата на човека в Република България е липсата на правото на конституционна жалба на българските граждани. Бъдещото й въвеждане ще разшири максимално възможностите и ефективността на правната защита на правата на българските граждани. Така те ще имат пълния набор от инструменти – вътрешни и международни, с които да упражняват ефективно гарантираните им права и свободи.

Непълнотата на промените в българското законодателство следва от факта, че реформата му все още не е приключила. Продължава да тече и процеса на синхронизация на българското законодателство с правото на Европейския съюз. В ход са преговорите на Република България с Европейския съюз. Най-важни по посока правата на жените са констатациите на ЕС в поредица програмни документи, че гарантирането на равнопоставеността между половете на всяко ниво е неоспорим и задължителен критерий, по който България трябва да съобрази цялостната си стратегия за присъединяване като страна-кандидатка за членство. Основен подход при разработването на различните политики в сферата на обществения живот трябва да бъде т нар. "джендър подход". В Насока 16 от Директивите на Европейската стратегия за заетост – "Възприемане на джендър мейнстриймिंग – подход при прилагане на насоките по отношение на четирите стълба", са посочени три основни цели: установяване и разширяване на първо време на сътрудничеството между правителството и различни НПО, които се занимават с джендър равенство; широко приложение на различни процедури за оценка на джендър въздействието във всяка една от насоките; изработване на система от критерии, чрез които да се отчита напредъка в джендър равенството по отношение на всяка насока. Джендър подходът изисква да се определят и използват адекватни системи за събиране и проучване на информация за двата пола, които да се обработят от джендър гледна точка. Така ще се получи ясна картина за социалното положение на мъжете и жените и ще се открият елементите на неравнопоставеност между тях. Реалното изпълнение на тази Насока може да се осъществи чрез допълване на информационните празноти в административната статистика и използването на джендър критерии за изпълнението на мерките на пазара на труда. Създаването на институционални механизми за гарантиране равните права на мъжете и жените е изискване и условие за присъединяване на страната ни към ЕС, което е залегнало в чл. 3 от Договора от Амстердам. Там се предвижда, че страните-членки ще провеждат единна политика за елиминиране на неравенството и подкрепа на равнопоставеността между половете. В този смисъл е и Решението на Съвета от 20.12.2000 г. за създаване на Програма

за рамковата стратегия за равенство между половете на ЕС за периода 2001–2005 г. За да бъдат изпълнени целите, които преследва програмата, Европейската комисия препоръчва интегрирането на това основно положение от договора във всички политики, които имат пряко или непряко отражение върху живота на мъжете и жените. При изработването и изпълнението на тези политики трябва да се отчитат еднакво проблемите и нуждите както на жените, така и на мъжете. Следва главно да се използва т нар. “джендър мейнстрийминг подход”, който е възприет от Европейската комисия през 1996 г. Подходът е много интересен като структура и приложение, защото интегрира два много различни, но взаимно допълващи се метода: от една страна, се целят специфични позитивни мерки за подобряване положението на жените в обществото, а от друга страна – се отчита ефекта на всички тези нови общи политики и стратегии за равенство върху двата пола поотделно.

Като част от изпълнението на критериите за членство в ЕС България предприема различни конкретни мерки за покриване на установените от Съюза критерии. В областта на равнопоставеността между половете това е създадената в началото на 2003 г. със Заповед №85/12.03.2003 г.– на Министъра на труда и социалната политика Консултативна комисия за равни възможности на мъжете и жените като структура на доброволен принцип в Министерството на труда и социалната политика. Създаването ѝ е основата за въвеждането в социалната сфера на джендър мейнстрийминг подхода при формирането на политиката за равнопоставеност между мъжете и жените. Дейността ѝ е насочена към подпомагане на Националния съвет за насърчаване на заетостта чрез препоръки, мнения и предложения при изработването и прилагането на Националния план за действие по заетостта. Основната функция на Консултативната комисия е да прави предложения за Национален план за равни възможности на мъжете и жените и на неравностойни групи. Цел на комисията е и да съдейства за подобряване на координацията при управление на процеса на утвърждаване на принципа за равни възможности в България, както и за повишаване и укрепване на административния капацитет на държавните институции и организациите, отговорни за провеждането на цялостната политика в тази насока. За постигането на целите си в сферата на управлението на персонала по отношение пола на работниците и служителите, Комисията ще предприеме принципни мерки за стимулиране на политическата чувствителност към проблемите на равнопоставеността на половете на всички нива на организация на обществените отношения; изграждането на национална институция по въпросите на равнопоставеността между половете, организация на кадрите и ключовите ръководители, работещи и вземащи решения в тази насока и закононото ѝ закрепване; проследяване на развитието на персонала, за да се открият евентуалните бариери, които

могат да се появят пред представителите на двата пола и създаването на база данни за тях; участие на работниците и служителите в дебат за бариерите на пола и начините за евентуалното им преодоляване; вземане на мерки, индивидуални или колективни, с цел да се подкрепят членове на персонала при прилагане на инициативи за борба с бариерите на пола в развитието на кариерата, както и за насърчаване на професионалната мобилност по хоризонтала, повече от тази по вертикала и др.

В МТСП са създадени и две аналитични звена за изследване на търсената и постъпваща информация по въпросите на равнопоставеността между половете: Дирекция "Планиране, анализи и прогнози" и отдел "Мониторинг, изследване и оценка на пазара на труда" в Дирекция "Политика на пазара на труда". Основен проект в областта на използването на джендър подхода при решаването на възникналите проблеми при упражняването на правата на жените, чиято реализация предстои е "Създаване на система от джендър мейнстрийминг индикатори за оценка на качеството и ефективността на мерките и програмите на пазара на труда". Очакваните резултати, така както са заложиени от МТСП са: създаването на средства за изравняване достъпа до пазара на труда на мъжете и жените и сближаване равнището на заетост на мъжете и жените. По отношение борбата срещу дискриминацията на основание пола, основна изходна точка е Насока 17 от Директивите на Европейската стратегия за заетост – "Правителството и социалните партньори следва да обърнат внимание на диспропорцията в представянето на жените или мъжете в определени икономически сектори и професии, както и на подобряването на възможностите за развитие на кариерата при жените". За изпълнение на Рамковата стратегия на ЕО за равенство между половете, в страните-членки на ЕС се реализира програма със срок на действие 2001–2005 г. Съгласно чл.10 от Решение на Съвета на министрите от 20.12.2000 г., програмата е отворена и за страните-кандидатки за членство в ЕС. България подписа Меморандум за разбирателство с ЕО за участие в програмата. МТСП участва с проект по програмата на Рамковата стратегия на Общността за равенство между половете – "Повишаване на чувствителността на българското общество към проблемите на равнопоставеността между половете". Главната цел, която преследва проектът е информиране на основните участници в процесите на вземане на решения на централно и местно ниво, на социалните партньори и на представителите на неправителствения сектор за европейските стандарти и отражението им в националното законодателство и социална практика в процеса на разширяване на ЕС по отношение равнопоставеността на половете. Дейностите, които ще се осъществяват, са обучение на представителите на държавните институции и организации за необходимостта от структури за провеждане на политика за равнопоставеност в унисон с европейските

стандартите и Европейската стратегия за равнопоставеност между половете; обучение на социалните партньори за необходимостта от прилагане на насърчителни мерки за осигуряване на равнопоставеност между половете като начин за съчетаване на семейния и трудовия живот; обучение на представители на НПО, работещи в сферата на равнопоставеността между половете, за разширяване на сферите за защита правата на жените. Очакваните резултати са инициране на процес за създаване на "фокусни точки" в държавните институции и организации, отговорни за прилагане на практика на принципа на равното третиране на мъжете и жените във всички сфери на обществения живот; насърчаване и подпомагане на социалните партньори и на правителствения сектор в процеса на практическото приложение на принципа за равнопоставеност между половете. Други проекти в тази насока, които ще бъдат финансирани от държавния бюджет и не са по програмата на ЕС са: "Оценка с джандър индикатори на работните места и необходимата квалификация, с цел премахване на дискриминацията, основана на полов признак", чийто очакван резултат е премахването на дискриминационните практики на трудовия пазар; "Система за мониторинг и оценка на фактическото състояние за равен достъп до заетост на мъжете и жените в областта на високите технологии" с цел създаване на условия за равен достъп до заетост; "Отново на работа" с цел създаване на условия за равен достъп до пазара на труда чрез повишаване на пригодността за заетост.

В областта на държавната политика на съгласуване на работата на жените и мъжете и семейния им живот, РБ следва изцяло Насока № 18 от Директивите на Европейската стратегия за заетост: "За да се укрепят равните възможности, правителството и социалните партньори ще осигуряват условия за висококачествени грижи за деца и други зависими членове, за да се подпомогне влизането на мъжете и жените в пазара на труда и продължителното им участие в него". Предвижда се промяна в Кодекса на труда през 2004 г. във връзка с транспонирането на Директива 94/36/ЕИО за родителския отпуск, различен от отпуска за отглеждане на малко дете. Мерките, които ще се подготвят за решение и изпълнение са в следните насоки: подпомагане запазването и развитието на заетостта при съвместяването на семейния с професионалния живот – създаване по-подходящ начин на интерес у работодателите да насърчават работниците да запазват и повишават квалификацията си и да развиват кариерата си по време и/или след отпуск за гледане на дете; предоставяне по реда на ЗКПО преференции за работодателите, които да разширят дейността си чрез включване на безработни, насочени от Агенцията по заетостта, за оказване на помощ на работещи родители с малки деца; предоставяне на преференции на работодатели, които осигуряват възможности за запазване и развитие на кариерата на майки в отпуск за отглеждане на дете и/или

работещи майки на малки деца. Проектите, които предстоят да бъдат реализирани в тази насока са: "Съвместяване на семейния и професионалния живот", чиито очаквани резултати са информиране на обществеността и работодателите за политиката за съвместяване на семейния с професионалния живот и разработването на насоки за насърчаване и запазване на заетостта при съвместяването на семейния с професионалния живот; "Стимулиране на самостоятелна стопанска дейност на жени за оказване на услуги при отглеждане на деца" с широк кръг дейности, като мотивиране, разработване на програми и модули, обучение на жени за започване на собствен бизнес в оказване на услуги за отглеждане на деца, информиране за реда за получаване на лицензи за осъществяване на дейността.

На 17.04.2003 г. в МС е внесен Националният план за действие по заетостта 2003, в който е разработен 4-ти стълб "Укрепване на политиката за равни възможности на мъжете и жените". След одобряването му от МС, предстои изпълнението на включените в него програми и проекти, насочени към прилагане на принципа за равни възможности на мъжете и жените на пазара на труда.

В заключение можем да кажем, че правата на жените в България и механизмите за защитата им са поставени на стабилна основа. Гаранциите за упражняването на всички права в РБ се явяват както вътрешните ни правни актове, така и ратифицираните по съответния ред международни съглашения и договори. България изключително много напредна по пътя си към Европа и в материята на равнопоставеността между половете. Страната ни изпълнява и стриктно спазва всички договорености, постигнати на ниво Съвет на Европа. Макар и да не е член на ЕС, България успешно хармонизира законодателството си в областта на гарантирането на равни права на жените. Доказателство за това са приетите в последните две години и подложени на гласуване редица закони в тази материя. Факт е, че в българското общество вече е настъпил момента за по-сериозни инициативи на държавно ниво. Одобрението и съпричастността на хората, загрижеността на държавните институции и общите усилия на всички нас ще доведат до по-пълното уреждане и гарантиране на равните права на жените и мъжете, за да може българската жена в XXI век да бъде по-силна, по-уважавана и с по-добра реализация от жената на миналия век.

ЖЕНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ В БЪЛГАРИЯ

ФОНДАЦИЯ "АСОЦИАЦИЯ АНИМУС"

Адрес за кореспонденция: ПК 97, 1408 София

Офис: ул. "Славянска" 30, София 1000

тел./факс: 981 67 40; 981 05 70; 987 31 98

e-mail: animus@animusassociation.org

www.animusassociation.org

Името на фондация "Асоциация Анимус" е заимствано от терминологията на КГ Юнг. "Анимус" представлява несъзнаваното в женската душа. Проблемите в духовния свят на жената, възможността за тяхното решаване и творческите ѝ сили се намират в "анимус". **Знакът** на Фондация "Асоциация Анимус" символизира духовната сила и свобода на жената.

Фондация "Асоциация Анимус" работи в подкрепа на хора, преживели насилие. Тя е създадена през 1994 г. като женска неправителствена организация. От 2001 г. притежава статут на организация с обществено полезна цел. От 1998 г. Фондация "Асоциация Анимус" е българският партньор в международната програма "**Ла Страда**" за превенция на трафика на жени в Централна и Източна Европа. В програмата са включени общо девет държави от региона. Мисия на Фондацията: ***Здравословно общуване между хората и равнопоставеност на половете в българското общество.*** За изпълнението на своята мисия организацията си поставя следните цели: да развива достъпни психотерапевтични служби и услуги, предоставящи професионална и компетентна помощ на нуждаещите се; да възпитава социални нагласи на толерантност към различията, уважение към страданието и нетърпимост към насилието; да популяризира ценностите на динамичната и психоаналитичната психотерапия; да съдейства за интелектуалното, професионалното и духовно развитие на жените; да активира демократична промяна в българското семейство и общество; да разработва и осъществява проекти и програми, свързани с подкрепа на жената и детето; да насърчава разбирателство в обществото; да стимулира издигането на статуса на жената; да посредничи между различни държавни институции и неправителствени организации и да координира техните усилия по проблемите на насилието срещу жените и децата.

Основни дейности на организацията са:

Изграден Център за възстановяване на жени, юноши и деца, преживели насилие;

Работа в общността : лобиране , превенция и израждане на мрежи от съмишленици и партньори ;

Учебен център : Целта на Учебния център към Фондация "Асоциация Анимус" е да разпространява на национално и регионално ниво модел на добра практика в работата с хора ,преживели насилие .

ЖЕНСКИ АЛИАНС ЗА РАЗВИТИЕ

Адрес :

Фондация "ЖАР"

Ул. "Неофит Рилски" №52, София 1000

Тел/факс : 02/980 5532, 980 5920

W ad@ infotelbg; www.womenbg.org

Цел на алианса : Фондация ЖАР е основана през 1996 г. с идеята да работи в името на устойчивото развитие на обществото и неговите човешки ресурси чрез създаване на равни възможности за жените и мъжете по отношение на правата, отговорностите, достъпа до ресурси и участието във вземането на решения в обществения, политическия и икономическия живот в страната и в семейството. ЖАР е водещ информационен, консултативен и тренинг център и работи за равенство между половете според международните стандарти и чрез активно участие в международния консултативен процес.

Дейности : Днес фондация ЖАР е координираща, администрираща и подкрепяща организация на Националната мрежа за равни възможности – хоризонтална, нейерархична структура, стратегически алианс на 50 неправителствени организации от цяла България. Всички те, запазвайки своята самостоятелност и специфичен облик, са обединени в усилията си за партньорството между половете в духа на европейските стандарти и международните конвенции за човешките права. Основни цели в работата на мрежата са : равно участие на жените в законодателната и политическата власт, равни позиции на пазара на труда; равни възможности за образование. В мрежата организациите споделят опита си, обединяват подкрепата си за лобиращите групи и изпълняват съвместни проекти.

Обучителни модули : Учебният център на ЖАР предлага многобройни възможности за обучение и тренинг, насочени към повишаване чувствителността на обществото по въпросите на равнопоставеността като условие за устойчиво развитие. За УЦ ЖАР работят психолози, юристи, журналисти, икономисти – професионалисти от различни организации, чието ежедневие е свързано с проблемите, по които обучават. Като треньори те изграждат в обучаваните умения на базата на техния собствен ценен опит. Основните учебни модули разглеждат социалнополовите различия; социалните, икономически и човешки права на жените; управлението на НПО; гражданското участие в управлението и политиката; лидерските и управленски умения; насилието и трафика на жени; бизнес умения.

Информационни услуги : ЖАР е водещ информационен център, който предлага на организации и личности специфични информационни услуги. Събира се и се разпространява информация от книги, списания, материали

от конференции и семинари, изследвания, анализи и документи. Библиотеката разполага с документи в областите: женски човешки права, труд и заетост, политика и управление, насилие, социално развитие, образование, здраве, Пекин +10, процес на европейска интеграция. Много богата е базата от данни за организации, институции, личности и донори и структурираната по теми информация в електронен вид.

Издателска дейност: ЖАР издава печатни материали, посветени на специфичните области, по които работи, и на конкретни проекти и събития. Списание "Жарава" в 32 тематични броя разгледа много от проблемите на българските жени, а осемте броя на международното списание "Fair Play" бяха първото по рода си регионално издание на женските организации в Централна и Източна Европа. Много информация може да бъде намерена и на електронната страница на организацията www.womenbg.org.

Връзки, програми, доклади: Като лобираща организация ЖАР поддържа връзки с членове на правителството и парламента, които информира по проблемите на равнопоставеността; сътрудничи с правителството и местното самоуправление по определени проекти; участва в разработване на проектозаконали и други законодателни инициативи. Организацията осъществява мониторинг и изготвя алтернативни доклади по Конвенцията за премахване на всички форми от дискриминация по отношение на жените, по Международния пакт за икономически, социални и културни права, по изпълнението на Пекинската платформа и др. ЖАР администрира донорската програма на Обединени холандски фондации за България.

Членство: ЖАР е член на Коалиция КАРАТ за регионални действия в Централна и Източна Европа, на Джендър Таск Форс към Пакта за стабилност, SHINE и Human Rights Commission.

ФОНДАЦИЯ "БЪЛГАРСКИ ДЖЕНДЪР ИЗСЛЕДВАНИЯ"

Ул. "Любен Каравелов" № 12, ет 4 ап 12

София 1142

България

Адрес за кореспонденция :

София 1000

П К . 938

Тел : +359-2/950-38-65 , + 359-2/950-38-66 , + 359-2/980-88-01

Факс : +359-2/950-38-67

E-mail: bgrf_jiv@inet.bg ; bgrf@astratec.net

Фондация "Български център за джендър изследвания" е независима неправителствена организация, насърчаваща социалното равенство и човешките права на жените в България чрез изследване, обучение и застъпнически програми. Създадена през юни 1998 г. в София от няколко жени, посветили се на равнопоставеността на половете и правата на жените – Геновева Тишева, Ирина Мулешкова и Живка Маринова, организацията обединява около себе си юристи, университетски преподаватели и активисти на правата на жените.

От края на 2001 г. Фондацията има и младежка програма, която се занимава с проблемите на младите хора и по-специално на младите жени. От 2002 г. тя има два нови клона: БЦДИ – Пловдив и БЦДИ – Силистра.

РЕСУРСЕН ЦЕНТЪР "ОТВОРЕНА ВРАТА" -ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Адрес :

5 000 –град Велико Търново

бул. "България" 24 ,п к 107

тел. : 062 –602 604

факс : 062 –60 11 02

Email: opendoor@valibg

www.europeinfocentre.bg/opendoor

Ресурсен център "Отворена врата" е проект на Европейски информационен център ,стартирал през пролетта на 1997 година .

Основна цел е да се изгради многофункционален общостен център ,в който гражданите да могат да получават комплексна услуга и информация в областта на защита правата на човека , социалноикономически въпроси , превантивно здраве , образование за цял живот , превенция на насилието и в частност на насилието над жени и деца , грижи за децата , развитие на личността във всички възрасти , стимулиране на личностното развитие и бизнес-инициативата и личностната мотивация .

МЕЖДУНАРОДНИ СЪБИТИЯ

- Конференция на Обединените нации за създаване на международна организация, Сан Франциско – юни 1945 г.
- Генерална конференция на ЮНЕСКО, на която се приема Конвенцията за борба с дискриминацията в сферата на образованието – Париж, 14.11. – 15.12.1960 г.
- Световна конференция за преглед и оценка на резултатите, постигнати през Декадата на ООН, посветена на жените – Найроби, 1985 г.
- VII Международен колоквиум по ЕКПЧ в Копенхаген, Осло и Лунд – 1990 г.
- Конференция на ООН за правата на детето – Ню Йорк, 1990 г.
- Световна конференция по правата на човека, Виена – юни 1993 г.
- Международна конференция за населението и развитието, Кайро – 1994 г.
- Африканска регионална конференция – Дакар, септември 1994 г. /подготвителна за Пекинската конференция/
- Парламентарна асамблея на СЕ, която приема Препоръка 1269/1995 г. относно постигане на реален напредък по правата на жените
- Латиноамериканска регионална конференция – Мар дел Плата, януари 1995 г. /подготвителна за Пекинската конференция/
- Азиатска и тихоокеанска регионална конференция – Джакарта, януари 1995 г. /подготвителна за Пекинската конференция/
- Европейска регионална конференция – Виена, януари 1995 г. /подготвителна за Пекинската конференция/
- Арабска регионална конференция – Аман, февруари 1995 г. /подготвителна за Пекинската конференция/
- Четвърта световна конференция на жените, Пекин – 1995 г.
- Конференция за социалното развитие – Копенхаген, 1995 г.
- Четвърта европейска конференция на министрите по проблемите на равенството между жените и мъжете, Истанбул, 1997 г. в рамките на СЕ
- Жените пред 2000 г.: Равнопоставеност между половете, развитие и мир през XXI век – Специална сесия на ООН, 5-9 юни 2000 г.
- Специална сесия на ОС на ООН за протичащия процес “Пекин +5” – Ню Йорк, юни 2000 г.
- Лисабонска среща на страните от ЕС за равнопоставеност между половете в областта на трудовото право – 2000 г.

ЦИТИРАНИ МЕЖДУНАРОДНИ АКТОВЕ

1. Парижки договор – 30.03.1856 г.
2. Берлински договор – 13.07.1878 г.
3. Статут на Обществото на народите
4. Декларация за правата на детето – Женева, 1924 г.
5. Устав на ООН – подп. на 26.06.1945 г., вл. в сила на 24.10.1945 г.
6. Статут на Международния съд, неделима част от УООН
7. Всеобща декларация за правата на човека
8. Конвенция за дискриминацията по отношение на заетостта – 1958 г.
9. Международен пакт за икономическите, социалните и културните права – 1966 г.
10. Международен пакт за гражданските и политическите права – 1966 г.
11. Декларация за правото на териториално убежище – 1967 г.
12. Факултативен протокол към Пакта за гражданските и политическите права
13. Международна харта за правата на човека, вкл. УООН, ВДПЧ, МПИСКП, МПГПП и ФП към ПГПП
14. Конвенция №100/ на МОТ за равно заплащане на мъжете и жените работници за еднакъв труд – 1951 г.
15. Конвенция на ООН за политическите права на жените – 1952 г.
16. Конвенция на ООН за гражданството на омъжената жена – 1957 г.
17. Декларация на ООН за правата на детето – 20.11.1959 г.
18. Конвенция на ЮНЕСКО за борба с дискриминацията в сферата на образованието – 1960 г.
19. Конвенция на ООН за елиминиране на всички форми на расова дискриминация – 1969 г.
20. Конвенция на ООН за елиминиране на всички форми на дискриминация спрямо жените – 1979 г.
21. Конвенция на ООН за правата на детето – 1989 г.
22. Програма за действие, приета на СКНР в Кайро, 1994 г.
23. Платформа за действие, приета на ЧСКЖ в Пекин, 1995 г.
24. Конвенция за политическите права на жените – 1953 г.
25. Декларация на ГА на ООН за елиминиране на всички форми на дискриминация спрямо жените
26. Директива 76/207 на Европейския съвет, относно влизането в сила на принципите за равно третиране на мъжете и жените що се отнася до достъпът им до определени назначения, на образователна подготовка и на професионално изграждане, както и унифицирането на условията на работа – 1976 г.

27. Директива на Европейския съвет за по-нататъшно приложение на принципа за еднаквото третиране на мъжете и жените по отношение на социалните осигуровки – 19 12 1978 г .
28. Декларация за равенството на жените и мъжете като фундаментален критерий за демокрация –Истанбул ,1997 г .
29. Мултидисциплинарни стратегии ,целящи насърчаването на равенството между жените и мъжете ,като фундаментален критерий за демокрация – Истанбул ,1997 г .
30. Препоръка 1269/1995 г . на Парламентарната асамблея на СЕ относно постигане на реален напредък по правата на жените
31. Рамкова стратегия на ЕС за равнопоставеност между половете – 2001 – 2005 г .

ВАЖНИ ИНТЕРНЕТ АДРЕСИ

Съвет на Европа : www.coe.int

Европейски съюз : www.europa.eu.int

Европейско женско лоби : www.womenlobby.org

НПО с консултативен статут към ИКОСОС на ООН : www.wld.org

Женски алианс за развитие България : www.womenbg.org

Фонд за населението на ООН : www.unpfa.org

Информация проблема "Трафик на жени по света" :

www.trafficked-women.org

Портал на ООН по женски въпроси : www.un.org/womenwatch

Женска международна хуманитарна организация : www.womenforwomen.org

Международна група за правата на човека : www.globalfundforwomen.org

Американска асициация на университетските жени : www.aauw.org

Революционна организация на жените в Афганистан : www.rawa.org

Амнести интернешънъл : www.amnesty.org

Интернет мрежа за женски проблеми : www.thenetworkforwomen.com

Публикации по проблеми на равнопоставеността : www.womenink.org

Равнопоставеност в античната култура : www.stoa.org/diotima

Международна женска лига за мир и свобода : www.wilpf.org

Международен женски център : www.wic.org

Независим женски форум : www.iwf.org

Мрежа на жените Изток-Запад : www.neww.org

Жени , право и международно развитие : www.wld.org

Феминистко мнозинство : www.feminist.org

За устойчиво общество и равнопоставеност между половете : www.awid.org

Женска мрежа за човешки права : www.whnet.org

Международна мрежа на университетските жени : www.ifwu.org

Феминистки женски здравен център : www.fwhc.org

Работещи жени : www.aflcio.org/women

Жени в зелено – екология : www.womeningreen.org

Женски интернет музей : www.thewomensmuseum.org

Жени и мюсюлмански закони : www.wilm.org

Женски институт за свобода на пресата : www.wifp.org

Образователни възможности за жените в Африка : www.fave.org

Европейски омбудсман : www.euro-ombudsman.eu.int

Да изживеем завета 1848-1998 : www.legacy98.org

Университет в Торонто ,Права на жените :

www.law.utoronto.ca/library/women.html

Авива-безплатен международен женски магазин : www.aviva.org

Женски ресурсен център : www.women-online.com/women

Университет в Минесота-библиотека за човешки права , международни документи Женски права : www.umn.edu/humanrts/instree/auoe.htm

ООН-Женски фонд за развитие : www.unifem.undp.org

Международна правна база данни : www.his.com/~pildb

Уебсайт за човешки права : www.hreb.org/

Човешки права : www.hri.ca

Решения на ЕСПЧ : www.edvz.sbg.ac.at/var/docs/egm_r/echrhome.htm

Световна демократична мрежа : www.gdn.org:80